

Co-funded by
the European Union

Podręcznik Integracji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

InThrace 2023-1-RO01-KA220-HED-000156121

Wprowadzenie

Projekt InThrace (2023-1-RO01-KA220-HED-000156121) to projekt realizowany w ramach programu Erasmus+ KA220-HED (Partnerstwa współpracy w sektorze szkolnictwa wyższego). Sześciu partnerów odpowiada za wszystkie materiały opracowane w ramach tego projektu. Projektowy „Podręcznik integracji niematerialnego dziedzictwa kulturowego” ma na celu zapewnienie kompleksowych ram teoretycznych i praktycznych służących zrozumieniu, ochronie, zarządzaniu i promowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Wspiera on osoby uczące się i praktyków we włączaniu NDK w rozwój turystyki i społeczności lokalnych w sposób odpowiedzialny i zrównoważony, wzmacniając jednocześnie tożsamość kulturową i zaangażowanie społeczne. Sfinansowane ze środków Unii Europejskiej. Wyrażone poglądy i opinie są jednak wyłącznie poglądami ich autora (autorów) i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy Unii Europejskiej ani ANPCDEFP. Ani Unia Europejska, ani ANPCDEFP nie ponoszą za nie odpowiedzialności. Aby uzyskać dostęp do dodatkowych zasobów i

materiałów szkoleniowych, zachęcamy użytkowników do odwiedzenia platformy projektu: <https://intrace.unitbv.ro/index.php/training-platform/>

Index

Wprowadzenie

[Rozdział 1: Przegląd i zrozumienie ICH](#)

Rozdział 2: Ustawodawstwo i regulacje na poziomie lokalnym, krajowym i unijnym

Rozdział 3: Rodzaje NDK - kategoryzacja dziedzictwa niematerialnego

Rozdział 4: Wyjaśnienie wartości dziedzictwa w kontekście turystyki oraz jego wpływu na kulturę, gospodarkę i społeczeństwo

Rozdział 5: Zarządzanie ochroną i zachowaniem NDK

Rozdział 6: Praktyki zrównoważonej turystyki w odniesieniu do NDK a zaangażowanie społeczności.

Rozdział 7: Marketing i metody promocji NDK.

Rozdział 8: Znaczenie ochrony NDK, rozumienie i promowanie procesów integracji UE.

Rozdział 9: Współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu NDK

Rozdział 10: Kwestie etyczne w kontekście NDK: własność, zgoda, reprezentacja i wrażliwość kulturowa.

Rozdział 11: Finansowanie i mobilizacja zasobów na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

169

Wnioski

Introduction

Niniejszy Podręcznik ma na celu dostarczenie czytelnikom cennych informacji dotyczących zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK). Składa się on z 11 rozdziałów, które naświetlają kluczowe kwestie pozwalające na lepsze zrozumienie NDK

Rozdział 1: Przegląd i rozumienie NDK analizuje niematerialne dziedzictwo kulturowe oraz jego znaczenie dla zachowania tożsamości zbiorowych i różnorodności kulturowej. Definicja zawarta w Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO, 2003) podkreśla jego dynamiczny i żywy charakter – odmienny od dziedzictwa materialnego – ponieważ jest ono nieustannie przekazywane i odtwarzane przez społeczności. Ewolucję pojęcia dziedzictwa prześledzono od pierwszych międzynarodowych konwencji, takich jak Międzynarodowa Karta Wenecka (1964) i Konwencja w sprawie światowego dziedzictwa (1972), aż po przyjęcie Konwencji z Faro (2005), która uznaje rolę dziedzictwa w budowaniu spójności społecznej i zrównoważonym rozwoju.

Rozdział ten bada również interakcje między dziedzictwem niematerialnym a tożsamością zbiorową, analizując, w jaki sposób tradycje i formy wyrazu kulturowego przyczyniają się do kształtowania tożsamości lokalnych, regionalnych i europejskich. Przedstawiono w nim inicjatywy UNESCO, Unii Europejskiej oraz Rady Europy na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa. Na koniec podkreślono potrzebę partycypacyjnych strategii ochrony, które integrują społeczności w proces zabezpieczania i rewitalizacji ICH w obliczu wyzwań związanych z globalizacją i cyfryzacją.

Jak trafnie ujmuje to UNESCO (2003), dziedzictwo niematerialne „jest ważnym czynnikiem w utrzymaniu różnorodności kulturowej w obliczu rosnącej

globalizacji”, a jego przekazywanie „zapewnia społecznościom poczucie tożsamości i ciągłości”. W integrującej się Europie oznacza to, że wzajemne celebrowanie swojego żywego dziedzictwa – i zapewnienie mu przetrwania – może wzmacniać zarówno dumę regionalną, jak i szerszą solidarność europejską. W tym sensie dziedzictwo niematerialne staje się przestrzenią negocjowania tożsamości, w której przeszłość zyskuje nowe znaczenie, aby sprostać potrzebom teraźniejszości.

Kirshenblatt-Gimblett (2004) zauważa, że dziedzictwo niematerialne jest w swej istocie zjawiskiem zależnym od uznania, a na owo uznanie zawsze mają wpływ czynniki polityczne, gospodarcze i kulturowe. Tym samym nie każda tradycja staje się dziedzictwem, a proces selekcji nieuchronnie wiąże się z dokonywaniem wyborów i wykluczeń.

Dziedzictwo niematerialne w swej istocie stanowi duszę kultury: chroniąc je, zachowujemy nie tylko pieśni, przepisy kulinarne czy rytuały, ale samą tożsamość narodów, utrzymując przeszłość Europy żywą w jej teraźniejszości i przyszłości. Niematerialne dziedzictwo kulturowe odgrywa kluczową rolę we wzmacnianiu tej europejskiej tożsamości, ponieważ zapewnia symboliczną przestrzeń przynależności, wykraczając poza granice państwowe i promując różnorodność kulturową w ramach wspólnych założeń. Tradycje ustne, festiwale i praktyki kulturowe dzielone przez różne regiony Europy przyczyniają się do budowania zbiorowej świadomości i ponadnarodowej tożsamości. W ten sposób dziedzictwo niematerialne staje się nie tylko spuścizną przeszłości, ale także aktywnym wektorem europejskiej spójności, tworząc ramy, w których obywatelstwo europejskie może być przeżywane i doświadczane poza jego wymiarem prawnym.

Rozdział 2: Ustawodawstwo i regulacje na poziomie lokalnym, krajowym i unijnym

Pojęcie „dziedzictwo kulturowe” znacznie zmieniło swoje znaczenie w ostatnich dziesięcioleciach i obecnie obejmuje również tradycje ustne, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne, rytuały, wydarzenia świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, a także wiedzę i umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Zdefiniowane w Konwencji UNESCO z

2003 roku NDK kładzie nacisk na żywe tradycje przekazywane z pokolenia na pokolenie, zapewniając społecznościom poczucie tożsamości i ciągłości.

Ochrona NDK to proces złożony, niezwykle delikatny i trudny. Wymaga on kompleksowych ram prawnych i instytucjonalnych, funkcjonujących na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym, a także niezwykle aktywnej postawy społeczeństwa. Elementy NDK współdzielone przez kilka krajów i uznane na szczeblu unijnym rzucają nowe światło na nieznane aspekty kontaktów, relacji, wpływów i porozumienia we wspólnym rozwoju historycznym narodów europejskich.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) w Unii Europejskiej odzwierciedla złożoną interakcję między systemami lokalnymi, krajowymi i ponadnarodowymi. Każde państwo członkowskie – od Grecji, przez Rumunię, Chorwację, Polskę, aż po Portugalię – wnosi unikalny wkład w ten zbiorowy wysiłek, czerpiąc z wielowiekowych tradycji i jednocześnie dostosowując się do współczesnych realiów. Konwencja UNESCO z 2003 roku służy jako podstawowy drogowskaz pozwalający na harmonizację tych działań w zróżnicowanych środowiskach kulturowych.

Znaczenie NDK wykracza poza jego wartość kulturową. Jest ono narzędziem budowania spójności społecznej, podtrzymywania tożsamości regionalnych i promowania zrównoważonego rozwoju. Przykładowo, rumuński taniec *Călușari* i portugalska muzyka *Fado* nie tylko chronią formy ekspresji artystycznej, ale także stwarzają możliwości ekonomiczne dzięki turystyce kulturowej. Podobnie współdzielone elementy dziedzictwa, takie jak dieta śródziemnomorska, pokazują potencjał NDK w przełamywaniu podziałów kulturowych i geograficznych w UE.

Ochrona NDK wiąże się jednak z wyzwaniami. Globalizacja, urbanizacja i zmiany demograficzne zagrażają przekazywaniu tradycji przyszłym pokoleniom. Na obszarach wiejskich odpływ młodszych mieszkańców dodatkowo pogłębia zanik tradycyjnych praktyk. Ponadto niewystarczające finansowanie i brak świadomości społecznej często utrudniają skuteczne działania ochronne. Aby sprostać tym wyzwaniom, należy położyć większy nacisk na edukację, zaangażowanie społeczności i współpracę transgraniczną.

Platformy cyfrowe oferują innowacyjne rozwiązania w zakresie dokumentowania i upowszechniania NDK, zapewniając jego dostępność dla szerszego grona odbiorców. Unijne programy, takie jak „Kreatywna Europa” i „Horyzont Europa”, mogą dodatkowo wspierać te wysiłki, zapewniając zasoby finansowe i promując współpracę między państwami członkowskimi.

Patrząc w przyszłość, nie sposób przecenić roli NDK w budowaniu europejskiej tożsamości i jedności. W miarę jak UE funkcjonuje w coraz bardziej połączonym świecie, jej różnorodność kulturowa pozostaje źródłem siły i odporności. Nadając priorytet ochronie NDK, UE nie tylko zachowuje swoją przeszłość, ale także buduje fundamenty dla bardziej włączającej i zrównoważonej przyszłości. W tym kontekście rumuńskie tradycje tkackie, grecka muzyka *rebetiko*, polskie szopkarstwo, portugalska produkcja korka czy chorwacki śpiew *ojkanje* stanowią coś więcej niż tylko artefakty kulturowe – uosabiają żywego ducha europejskiego dziedzictwa, łącząc społeczności ponad pokoleniami i granicami.

Ostatecznie, ochrona NDK wymaga wyważonego podejścia, które szanuje lokalną specyfikę, promując jednocześnie poczucie wspólnej odpowiedzialności. Doświadczenia państw członkowskich UE pokazują, że dzięki skoordynowanym działaniom, innowacyjnym strategiom i trwałym inwestycjom, bogata mozaika europejskiego dziedzictwa niematerialnego może nadal rozkwitać, inspirując kolejne pokolenia.

Rozdział 3: Rodzaje NDK - kategoryzacja dziedzictwa niematerialnego przedstawia szereg najnowszych podejść do kategoryzacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Został on podzielony na cztery części:

Część pierwsza przedstawia definicję sformułowaną przez UNESCO w strategicznym dokumencie „Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego” (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 2003), w którym wskazano wymiary i kierunki ochrony oraz wykorzystania tego rodzaju dziedzictwa.

Część druga stanowi przegląd najnowszych opracowań naukowych, które proponują krytyczną analizę pojęcia dziedzictwa kulturowego i próbują uchwycić różnorodność oraz złożoność jego form. Kładzie ona nacisk na

model teoretyczny integrujący materialne i niematerialne formy dziedzictwa kulturowego.

Część trzecia omawia znaczenie wykorzystania i integracji technologii w procesie ochrony i promowania NDK, ukazując, że cyfryzacja stała się niezbędnym narzędziem w tych dążeniach.

Ostatnia część analizuje koncepcje mapowania i kategoryzacji NDK, odwołując się do najnowszych teorii i badań w tej dziedzinie.

Rozdział zawiera również dwa studia przypadków: jedno dotyczące cyfryzacji tradycyjnego rzemiosła w Chinach, a drugie – projektu mapowania niematerialnego dziedzictwa na obszarze o silnie ugruntowanej tożsamości etnograficznej w Rumunii.

Rozdział 4: Wyjaśnienie wartości dziedzictwa w kontekście turystyki oraz jego wpływu na kulturę, gospodarkę i społeczeństwo analizuje różne aspekty dziedzictwa: materialne, niematerialne, ruchome i nieruchome. Ukazuje on, jak ważne są te aspekty dla ludzkiej historii, kultury i tożsamości: Dziedzictwo materialne obejmuje zabytki, twierdze i miasta. Dziedzictwo niematerialne uwzględnia zwyczaje, rytuały i język.

Razem kształtują one pamięć kulturową. Ruchome artefakty łączą te obszary, pokazując, w jaki sposób tradycje i przedmioty przemieszczają się między społecznościami oraz w czasie. Elementy te tworzą wspólne dziedzictwo o zasięgu globalnym. Podkreślają one potrzebę jego ochrony przed zniszczeniem, zaniedbaniem oraz współczesnymi wyzwaniami.

Tekst zwraca uwagę zarówno na dziedzictwo naturalne, jak i kulturowe, uznane w Konwencji UNESCO z 1972 r. (*1972 UNESCO Convention*). Podkreśla, że krajobrazy i obiekty często wykraczają poza granice państwowe, co utrudnia ich ochronę. Zagrożenia obejmują wojny, klęski żywiołowe, niszczenie środowiska naturalnego i zmiany klimatyczne. Poważnym problemem jest masowa turystyka (*mass tourism*). Przynosi ona korzyści gospodarcze, ale powoduje również przeludnienie, obciążenie środowiska i zakłócenia kulturowe, co można zaobserwować w miejscach takich jak Wenecja czy Machu Picchu.

Zrównoważone zarządzanie musi znaleźć ostrożną równowagę między ochroną a interesami gospodarczymi i społecznymi. Rozdział podkreśla

znaczenie współpracy między ekspertami, decydentami, społecznościami lokalnymi i całym społeczeństwem. Ochrona dziedzictwa nie może opierać się wyłącznie na formalnym uznaniu przez UNESCO. Wymaga ona otwartego dialogu, współodpowiedzialności oraz sprawiedliwej reprezentacji różnych interesów. Odpowiedzialna turystyka, która szanuje lokalne tradycje i minimalizuje wpływ na środowisko, jest sugerowana jako sposób na zaspokojenie potrzeb odwiedzających przy jednoczesnym zachowaniu dziedzictwa.

Studium przypadku z Chorwacji ilustruje te koncepcje w praktyce. Opisuje ono wieloletnie badania i prace terenowe na powojennych, borykających się z problemami gospodarczymi obszarach, gdzie dziedzictwo było często zaniedbywane. Autor dzieli się wyzwaniami związanymi z połączeniem badań akademickich, organów konserwatorskich i społeczności lokalnych, wskazując na niebezpieczeństwa wynikające z błędów w zarządzaniu politycznym i finansowym. Mimo niepowodzeń, lokalne inicjatywy okazały się kluczowe dla tworzenia zrównoważonych projektów związanych z dziedzictwem, takich jak parki archeologiczne i centra interpretacji. Skuteczne działania połączyły ochronę dziedzictwa z rozwojem społeczności, edukacją, turystyką i tworzeniem miejsc pracy, pomagając w budowaniu poczucia podmiotowości i odporności.

Na koniec rozdział zadaje pytanie: dziedzictwo dla kogo i w jakim celu? Odpowiedź koncentruje się przede wszystkim na służeniu społecznościom lokalnym, przy jednoczesnym zapewnieniu, że dziedzictwo pozostaje żywym i włączającym zasobem. Jego ochrona wymaga ciągłego zaangażowania, współpracy w różnych dziedzinach i włączenia badań do planów rozwoju. Poprzez umieszczenie dziedzictwa w centrum tożsamości i dobrostanu społeczności, może ono być skutecznie chronione i dynamicznie reinterpretowane dla przyszłych pokoleń.

Rozdział 5: Zarządzanie ochroną i zachowaniem NDK omawia zagadnienia związane z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) zgodnie z definicją zawartą w Konwencji UNESCO z 2003 r. (*2003 UNESCO Convention*). NDK obejmuje praktyki, wiedzę, umiejętności i formy wyrazu kulturowego, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie. Elementy te zapewniają

społecznościom poczucie tożsamości i ciągłości. NDK przejawia się w tradycjach ustnych, sztukach widowiskowych, praktykach społecznych i rytuałach, wiedzy o przyrodzie i wszechświecie oraz w tradycyjnym rzemiośle. Często określa się je mianem „żywego dziedzictwa”.

Ochrona NDK opiera się na umowach międzynarodowych, głównie na Konwencji UNESCO z 2003 r., Konwencji z Faro z 2005 r. (*Faro Convention*) oraz wytycznych ICOMOS z 2024 r. Działania na rzecz zachowania dziedzictwa obejmują szereg aktywności, w tym jego identyfikację, dokumentowanie i badanie, a także ochronę, promowanie i rewitalizację. W rozdziale podkreślono, że ochrona jest wspólną odpowiedzialnością organów administracji państwowej, organizacji kulturalnych, naukowców, a w szczególności samych społeczności i depozytariuszy (praktyków), którzy podtrzymują to dziedzictwo.

Kluczowe środki ochrony obejmują: Identyfikację i inwentaryzację: Oznacza to opisywanie i wpisywanie na listy elementów dziedzictwa na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. W proces ten często angażowani są członkowie społeczności oraz badacze. Dokumentacja z wykorzystaniem tekstów, materiałów audiowizualnych i zbiorów cyfrowych ma kluczowe znaczenie zarówno dla zachowania dziedzictwa, jak i zapewnienia do niego dostępu. Przekaz i rewitalizację: Zapewniają one ciągłość poprzez międzypokoleniowe uczenie się, zarówno w sposób nieformalny (w rodzinach i społecznościach), jak i formalny (w szkołach, na uniwersytetach i w programach kształcenia zawodowego). Rewitalizacja ma kluczowe znaczenie dla praktyk zagrożonych zanikiem. Obejmuje ona podnoszenie świadomości, edukację oraz tworzenie środowisk wspierających zrównoważone kultywowanie tradycji. Rejestrację: Krajowe rejestry, takie jak ten utworzony w Chorwacji w 1999 r., dokumentują NDK i często stanowią niezbędny krok do uzyskania nominacji UNESCO. Chorwacja wyróżnia się w Europie dzięki ponad 200 wpisom do rejestru krajowego i 18 wpisom na Liście reprezentatywnej UNESCO (*UNESCO's Representative List*). Proces rejestracji wymaga zaangażowania komitetów eksperckich, zgody społeczności oraz opracowania planów ochrony.

Rozdział analizuje również wyzwania związane z ochroną, takie jak zagrożenie nadmierną komercjalizacją, nadmierną eksploatacją turystyczną,

wyludnianiem się obszarów wiejskich oraz brakiem zainteresowania ze strony młodszych pokoleń. Niemniej jednak, rejestracja i inwentaryzacja mogą stymulować projekty na rzecz zachowania dziedzictwa i zwiększać świadomość, nawet w odniesieniu do elementów, które nie zostały jeszcze formalnie uznane.

Podnoszenie świadomości i edukacja zostały wskazane jako kluczowe strategie. Media, instytucje kultury i szkoły odgrywają istotną rolę w informowaniu społeczeństwa oraz włączaniu NDK do edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej. Pomaga to zapewnić ciągłość międzypokoleniową. Ramy uczenia się przez całe życie są szczególnie przydatne w kontekście ochrony NDK.

Wreszcie, jako pilne kwestie wymieniono finansowanie i stabilność (zrównoważony rozwój) podejmowanych działań. Wymagają one zaplecza w postaci programów państwowych, regionalnych i lokalnych, a także wsparcia ze strony unijnych i międzynarodowych struktur. Skuteczna ochrona opiera się na partycypacji włączającej, współpracy interdyscyplinarnej oraz włączaniu NDK w rozwój społeczności i strategię wspierającą różnorodność kulturową.

Podsumowując, ochrona NDK to nie tylko działania zachowawcze. Obejmuje ona również wspieranie kreatywności, wzmacnianie tożsamości oraz łączenie dziedzictwa ze zrównoważonym rozwojem. Wszyscy ponosimy wspólną odpowiedzialność za to, aby tradycje pozostały żywymi praktykami, wzbogacając różnorodność kulturową dla przyszłych pokoleń.

Rozdział 6: Praktyki zrównoważonej turystyki w odniesieniu do NDK a zaangażowanie społeczności. Zrównoważona turystyka odgrywa istotną rolę w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) poprzez integrację perspektywy wartości ekonomicznej, społeczno-kulturowej i środowiskowej. UNESCO definiuje NDK jako tradycje, formy wyrazu, wiedzę i umiejętności, które społeczności uznają za kluczowe dla swojej tożsamości kulturowej. Praktyki te, przekazywane z pokolenia na pokolenie, są niezbędne do utrzymania różnorodności kulturowej i odporności społecznej. Zrównoważona turystyka tworzy ramy dla pełnego szacunku obcowania z NDK, przynosząc korzyści społeczno-gospodarcze społecznościom

goszczącym, a jednocześnie zapewniając, że NDK jest cenione jako dynamiczny element żywych kultur, a nie jedynie jako towar turystyczny. Kluczową zasadą zrównoważonej turystyki jest szacunek dla tożsamości kulturowej. Obejmuje to ochronę lokalnych tradycji i zapobieganie ich komercjalizacji lub eksploatacji. Zachęca się do autentycznej wymiany między odwiedzającymi a społecznościami, co promuje wzajemny szacunek i pozwala zachować integralność praktyk kulturowych. Fundamentalne znaczenie ma partycypacja społeczności, która daje lokalnym mieszkańcom podmiotowość w planowaniu i zarządzaniu inicjatywami turystycznymi, chroniącymi ich dziedzictwo, przy jednoczesnym czerpaniu z nich korzyści ekonomicznych. Poprzez dopasowanie turystyki do wartości kulturowych, społeczności poprawiają swój dobrostan społeczny i zachowują tradycje. Zrównoważona turystyka zapewnia również sprawiedliwe korzyści ekonomiczne z działań związanych z NDK, wspierając źródła utrzymania i motywując do ochrony dziedzictwa. Podejście to pozwala zachować NDK dla przyszłych pokoleń poprzez dokumentowanie, promowanie i rewitalizację praktyk kulturowych. Edukowanie odwiedzających buduje głębszy szacunek dla NDK, wzbogacając ich doświadczenia i chroniąc tradycje. Zrównoważona turystyka służy jako kluczowy mechanizm ochrony NDK, zapewniając ustrukturyzowane podejście do zachowania tradycji, praktyk i wiedzy stanowiących fundament tożsamości kulturowej. Poprzez autentyczną wymianę kulturową, wspieranie lokalnych źródeł utrzymania oraz ułatwianie międzypokoleniowego przekazu wiedzy, zrównoważona turystyka sprawia, że NDK pozostaje dynamicznym i integralnym aspektem życia społeczności. Dodatkowo kładzie ona nacisk na znaczenie włączającego uczestnictwa, umożliwiając społecznościom aktywne zarządzanie inicjatywami turystycznymi, które odzwierciedlają i szanują ich wartości kulturowe. Jednak wyzwania takie jak utowarowienie kultury, degradacja środowiska i erozja autentyczności wymagają pilnych i skoordynowanych działań. Decydenci, badacze i praktycy są wzywani do nadania priorytetu integracji NDK z polityką turystyczną, rozwijania inicjatyw budowania potencjału lokalnych interesariuszy oraz stosowania podejść opartych na planowaniu partycypacyjnym. Działania te są niezbędne do budowania zrównoważonej przyszłości, w której NDK i odpowiedzialna turystyka współistnieją,

zapewniając długoterminowe korzyści zarówno dla ochrony kultury, jak i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Rozdział 7: Marketing i metody promocji NDK. Znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) nie dotyczy samego wydarzenia kulturalnego, lecz wiąże się z bogactwem wiedzy i umiejętności przekazywanych dzięki niemu z pokolenia na pokolenie. Społeczna i ekonomiczna wartość tego przekazu wiedzy w obrębie państwa może odnosić się zarówno do mniejszości, jak i do głównych grup społecznych, i jest tak samo kluczowa dla krajów rozwijających się, jak i rozwiniętych. Zarządzanie kulturą wykorzystuje pojęcia z zakresu marketingu oparte na promocji produktów i usług i odwołuje się do zasady 4P, czyli produktu, miejsca, promocji i ceny (*product, place, promotion, price*). Niniejszy rozdział analizuje czynniki związane z zarządzaniem NDK, czerpiąc z pojęć opisanych w teorii marketingu dla zasady 4P. Te podstawowe koncepcje są następnie analizowane i odnoszone do NDK. Rozdział ten podkreśla znaczenie technik i metod marketingowych w promowaniu NDK w sposób zrównoważony i etyczny w środowisku cyfrowym i fizycznym, przy użyciu tradycyjnych oraz nowych technologii.

Rozdział 8: Znaczenie ochrony NDK, rozumienie i promowanie procesów integracji UE. Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe (NDK) stanowi integralną część tkanki kulturowej ludzkości, obejmując tradycje ustne, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne, rytuały, wydarzenia świąteczne oraz tradycyjną wiedzę i umiejętności. Ochrona NDK stała się pilną kwestią o zasięgu globalnym, szczególnie w Unii Europejskiej (UE), gdzie różnorodność kulturowa i wspólne dziedzictwo służą jako fundamentalne zasady integracji. Zachowanie NDK nie tylko zapewnia ciągłość praktyk kulturowych, ale także buduje wzajemne zrozumienie, szacunek i współpracę między państwami członkowskimi UE. Niniejszy rozdział analizuje, dlaczego ochrona NDK ma znaczenie, jakie mechanizmy są dostępne dla jego zabezpieczenia, jaka jest ich skuteczność oraz w jaki sposób wysiłki te przyczyniają się do procesów integracyjnych UE. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego to nie tylko przedsięwzięcie kulturalne, ale żywotny element procesów integracyjnych Unii Europejskiej. Chroniąc NDK, UE zabezpiecza swoją

różnorodność kulturową, promuje jedność i wspiera zrównoważony rozwój. Mechanizmy takie jak Konwencja UNESCO (*UNESCO Convention*), ustawodawstwo krajowe oraz inicjatywy społecznościowe stanowią niezbędne narzędzia do realizacji tego zadania, choć ich sukces zależy od odpowiednich zasobów, zaangażowania społeczności i spójności polityki. W kontekście integracji europejskiej ochrona NDK przyczynia się do budowania wspólnej tożsamości, wzajemnego szacunku i współpracy transgranicznej. Podkreśla ona znaczenie dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu zjednoczonej Europy przy jednoczesnym poszanowaniu unikalnych tradycji jej państw członkowskich. W czasach, gdy globalizacja i modernizacja nieustannie stanowią wyzwanie dla tradycyjnych praktyk, UE musi traktować ochronę NDK priorytetowo jako środek do budowania bardziej włączającej, spójnej i tętniącej życiem kulturalnym przyszłości.

Rozdział 9: Współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu NDK

omawia współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK), podkreślając kwestie takie jak wielokulturowość, kryzysy (w tym pandemie i klęski żywiołowe) oraz znaczenie NDK we współczesnym społeczeństwie. NDK obejmuje różne formy ekspresji kulturowej, w tym tradycje ustne i sztuki widowiskowe, a jego ochrona i promocja są usankcjonowane Konwencją UNESCO z 2003 r. W rozdziale nakreślono kluczowe wyzwania w zarządzaniu NDK, szczególnie w środowiskach wielokulturowych, gdzie zróżnicowane interpretacje mogą prowadzić do konfliktów dotyczących własności i reprezentacji. Globalizacja często osłabia lokalne zwyczaje, co wymusza zachowanie równowagi między lokalnymi a globalnymi wpływami kulturowymi. Kryzysy, takie jak pandemia COVID-19, zakłóciły tradycyjny przekaz NDK, podczas gdy klęski żywiołowe niosą ze sobą ryzyko zniszczenia zarówno materialnych, jak i niematerialnych zasobów kulturowych, wywierając wpływ emocjonalny i psychologiczny na społeczności. Skuteczne metodologie zarządzania obejmują podejścia skoncentrowane na społeczności, które zakładają lokalny udział w dokumentowaniu i ochronie NDK, wykorzystanie technologii cyfrowych do zachowania dziedzictwa oraz ustanowienie solidnych ram instytucjonalnych i polityki kulturalnej. Cyfryzacja służy dokumentowaniu i zwiększaniu

dostępności, wspierając jednocześnie rewitalizację językową i edukację. Ponadto NDK wnieść może istotny wkład w zrównoważony rozwój poprzez turystykę i lokalne inicjatywy gospodarcze, co podkreśla potrzebę zaangażowania społeczności i jej decyzyjności w obszarze turystyki zgodnej z wartościami kulturowymi. Strategie gotowości i reagowania kryzysowego są niezbędne do łagodzenia skutków katastrof i zapewnienia odporności w procesie ochrony NDK.

Rozdział 10: Kwestie etyczne w kontekście NDK: własność, zgoda, reprezentacja i wrażliwość kulturowa. NDK, zgodnie z wcześniejszą definicją, to bogata mozaika obejmująca tradycje ustne, sztuki widowiskowe, zwyczaje społeczne, rytuały, świąteczne celebracje oraz tradycyjną wiedzę o lokalnym otoczeniu. Z tego względu NDK odgrywa kluczową rolę w pielęgnowaniu tożsamości i ciągłości społeczności, jednocześnie budując uznanie dla różnorodności kulturowej i ludzkiej kreatywności w różnych społeczeństwach. Jednak zachowanie i dokumentowanie NDK wiąże się ze złożonymi dylematami etycznymi, zwłaszcza w odniesieniu do własności kulturowej i praw własności intelektualnej. Ponieważ wiele z tych tradycji i systemów wiedzy należy do całych społeczności, a nie do poszczególnych osób, stanowią one wyzwanie dla konwencjonalnych ram prawnych, które opierają się na własności prywatnej. Ten zbiorowy aspekt dziedzictwa kulturowego często wchodzi w konflikt z istniejącymi systemami własności intelektualnej, które stawiają prawa jednostki ponad wspólnym zarządzaniem wiedzą kulturową. Niniejszy rozdział koncentruje się na różnych aspektach łączenia NDK z etyką, zaczynając od definicji etyki, a kończąc na perspektywach i obawach podnoszonych na przestrzeni lat w tej dziedzinie, które można odnaleźć w literaturze przedmiotu. Uznanie, że NDK może ewoluować bez utraty swojej istoty, otwiera drogę ku bardziej włączającej i elastycznej przestrzeni kulturowej, odzwierciedlającej wieloaspektową naturę ludzkiego doświadczenia. Dychotomia między zachowaniem a ewolucją NDK podkreśla potrzebę podjęcia kluczowych pytań dotyczących równowagi między ochroną dziedzictwa a wspieraniem innowacji, stawiając przed społecznościami, decydentami i naukowcami wyzwanie poruszania się w skomplikowanej przestrzeni między ciągłością

kulturową a transformacją w nowoczesnym kontekście. Istnieje pilna potrzeba stworzenia ram odpowiedzialnego zarządzania i pieczy, które kładą nacisk na zbiorową własność i zarządzanie dobrami kulturowymi, uznając tym samym unikalne relacje między lokalnymi społecznościami a ich dziedzictwem, przy jednoczesnym dążeniu do naprawienia historycznych niesprawiedliwości związanych z zawłaszczaniem kulturowym. Poprzez odpowiedzialne zarządzanie możemy zapewnić, że dziedzictwo kulturowe pozostanie żywe, znaczące i zrównoważone dla przyszłych pokoleń. Czas na działanie jest teraz – aby chronić, zachowywać i promować NDK w sposób, który oddaje cześć jego twórcom, szanuje jego depozytariuszy i przynosi korzyści ludzkości.

Rozdział 11: Finansowanie i mobilizacja zasobów na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego: podkreśla jego kluczową rolę dla tożsamości społeczności w obliczu zagrożeń wynikających z globalizacji i urbanizacji. Nakreśla on strategie finansowania ochrony NDK za pomocą instrumentów międzynarodowych, w szczególności Konwencji UNESCO z 2003 roku (*2003 UNESCO Convention*), która nakłada na państwa obowiązek angażowania się w ochronę NDK, zachęca do partycypacji społecznej oraz podkreśla konieczność tworzenia krajowych inwentarzy i środków ochrony. Wśród kluczowych zasobów wymieniono zestaw internetowych narzędzi edukacyjnych, tematycznych materiałów szkoleniowych oraz pakietów narzędzi na rzecz zrównoważonego rozwoju, mających na celu wzmocnienie inicjatyw związanych z ochroną NDK. Przeanalizowano mechanizmy identyfikacji funduszy, w szczególności w ramach Programu Uczestnictwa UNESCO (*Participation Programme*), funduszy europejskich, takich jak „Kreatywna Europa” (*Creative Europe*), oraz programów takich jak Erasmus+, które wspierają inicjatywy edukacyjne związane z NDK. Ministerstwo Innowacji i Wzrostu w Bułgarii również zapewnia dotacje dla małych i średnich przedsiębiorstw, wykorzystując przy tym różne unijne mechanizmy finansowania, w tym Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności (*Recovery and Resilience Plan*). Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz aktywne zaangażowanie społeczności zostały podkreślone jako kluczowe dla

zrównoważonej ochrony NDK, ponieważ podmioty te odgrywają znaczącą rolę w nawiązywaniu kontaktu z lokalnymi depozytariuszami dziedzictwa.

Overview and Understanding of Intangible Cultural Heritage

Chapter 1

Arabela Briciu, PhD

Victor-Alexandru Briciu, PhD

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

Przegląd i zrozumienie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Definicja i znaczenie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Globalizacja i gwałtowne zmiany w naszych systemach społecznych wpływają na nasze tożsamości kulturowe, postrzeganie innych grup oraz różnorodność kulturową. Dziedzictwo kulturowe funkcjonuje jako kluczowy mechanizm służący ochronie i upowszechnianiu naszych tożsamości lokalnych, regionalnych, krajowych, europejskich i etnicznych poprzez łączenie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Istnieje ono w dwóch odrębnych formach, które obejmują dziedzictwo materialne obok dziedzictwa niematerialnego.

Choć niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK) jest mniej uchwytnie niż kultura materialna, stanowi ono namacalny przejaw ekspresji kulturowej, tradycji, praktyk, wiedzy i umiejętności przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Dziedzictwo to zostało zdefiniowane przez UNESCO w Konwencji

UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (*UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, UNESCO, 2003) jako: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”. Elementy te wyrażają się w przekazach i tradycjach ustnych, rzemieśle, sztukach widowiskowych oraz wiedzy i praktykach dotyczących przyrody i wszechświata. Munjeri (2004) porównuje dziedzictwo niematerialne z materialnym i wyjaśnia, że niematerialne dziedzictwo kulturowe nie jest reliktem przeszłości, lecz skarbnicą wiedzy nazywaną „żywym zjawiskiem”. Jest ono jednak uważane za kruche i podatne na zmiany zachodzące w społeczeństwie. Ma to istotne znaczenie w procesie identyfikacji dziedzictwa niematerialnego, ponieważ dowodzi, że wartość tego zasobu nie tkwi w jego materialności, lecz właśnie w jego niematerialnym charakterze (Ruggles & Silverman, 2009).

Oba rodzaje dziedzictwa, pomimo swoich odmiennych cech, mają wiele wspólnych aspektów. Pozostają ze sobą w relacji współzależności, ponieważ zabytki niosą ze sobą niematerialne znaczenia, które wspierają tradycje wymagające fizycznych miejsc, takich jak kościoły przeznaczone do kultu i rytuałów (Salomon & Peters, 2009). Według Munjeri (2004) oba typy dziedzictwa odgrywają rolę w budowaniu i wzmacnianiu tożsamości grupowych, podczas gdy globalizacja i urbanizacja wpływają na zachowanie dziedzictwa materialnego i niematerialnego, co z kolei wymaga zjednoczonych strategii ochrony na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego (Lenzerini, 2011). Polityka konserwatorska musi zatem chronić praktyki, wiedzę i formy ekspresji społeczności obok historycznych obiektów i miejsc.

Ruggles & Silverman (2009) wskazują, że niematerialne dziedzictwo kulturowe wymaga zrozumienia społeczności, które je zarówno praktykują, jak i przekazują. Podobnie Kirshenblatt-Gimblett (2004) zauważa, że niematerialne dziedzictwo kulturowe to coś więcej niż tylko praktyki i tradycje, ponieważ funkcjonuje ono jako zjawisko metakulturowe, które

wyłania się z refleksyjnej świadomości własnego dziedzictwa w społecznościach. Proces stawania się niematerialnym dziedzictwem kulturowym zależy zarówno od przekazu międzypokoleniowego, jak i od uznania jego wartości przez depozytariuszy i ich społeczności. Budowanie świadomości dziedzictwa nie zachodzi automatycznie, ponieważ wymaga aktywnego uczestnictwa, które kształtuje się pod wpływem zmian społeczno-gospodarczych, polityki kulturalnej oraz dążenia społeczności do zachowania ciągłości własnej tożsamości.

W związku z tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego nie da się zrozumieć bez odniesienia do pojęcia społeczności i jej zaangażowania. Oferuje ono mieszkańcom punkt odniesienia dla ich tożsamości, sposób na zachowanie i przekazywanie wartości oraz tradycji (Harrison & Rose, 2010). Praktyki te są realizowane przez społeczności w teraźniejszości jako odpowiedź na współczesne otoczenie oraz ich tło historyczne, co pozwala budować poczucie tożsamości i ciągłości czasu. W rzeczywistości UNESCO (2003, s. 4) zaznacza, że dziedzictwo niematerialne „przyczynia się do spójności społecznej, zachęcając do budowania poczucia tożsamości... co pomaga jednostkom poczuć się częścią jednej lub różnych społeczności”. Niematerialne dziedzictwo kulturowe to ochrona szczególnych tradycji i wartości w celu ukształtowania unikalnej tożsamości na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, a nawet europejskim.

Definicja UNESCO (2003) obejmuje szerokie spektrum ekspresji kulturowej, które dzieli się na pięć odrębnych kategorii:

- **Tradycje i ekspresje ustne**, oparte na języku jako nośniku NDK, które pozwalają zachować opowieści, legendy, przysłowia i poematy podtrzymujące dziedzictwo kulturowe społeczności. Język romski (Światowy Dzień Języka Romskiego, 2025) stanowi tu jeden z przykładów, obok takich zjawisk jak pojedynki poetyckie Tsiattista (*Tsiattista Poetic Duelling*) czy szwedzki program Krainy Legend w regionie Kronoberg (*Land-of-Legends Programme for Promoting and Revitalizing the Art of Storytelling in Kronoberg Region*).

- **Sztuki widowiskowe** – tradycyjna muzyka, tańce ludowe i teatr ludowy. Flamenco w Hiszpanii (*Flamenco*) czy rumuńskie tańce młodzieńców (*Lad's Dances in Romania*) to tylko niektóre przykłady wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości (*Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*).
- **Praktyki społeczne, rytuały i święta** – tradycje i ceremonie charakterystyczne dla różnych społeczności, takie jak karnawał w Binche w Belgii (*Carnival of Binche*) czy zimowe uroczystości i karnawał w Podence (*Winter Festivities, Carnival of Podence*).
- **Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata**, które obejmują tradycyjne rozumienie praktyk rolniczych, a także medycynę tradycyjną i techniki rybackie. Przykładem jest przestrzeń kulturowa wyspy Kihnu w Estonii (*Kihnu Cultural Space*), gdzie kobiety podtrzymują tradycje morskie, przekazując je przyszłym pokoleniom.
- **Tradycyjne rzemiosło** – obejmujące techniki rękodzielnicze związane z garncarstwem, tkactwem, obróbką metali oraz wytwarzaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych. Przykłady stanowią: tradycyjne rzemiosło wytwarzania dywanów ściennych w Rumunii i Republice Mołdawii (*Traditional Wall-carpet Craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova*) oraz budownictwo organowe i muzyka organowa w Niemczech (*Organ Craftsmanship and Music*).

Kirshenblatt-Gimblett (2004) wyjaśnia, że dziedzictwo istnieje jako dokonana przez człowieka selekcja praktyk kulturowych, z których część zyskuje status dziedzictwa, podczas gdy inne pozostają wyłączone z tej klasyfikacji. Poprzez ten proces dziedzictwo niematerialne przekształca się w dyskusję na temat tożsamości kulturowej i zachowania kluczowych wartości. Tradycje istnieją w teraźniejszości, ponieważ reprezentują nieprzerwane działania, które ludzie nieustannie rozwijają i definiują na nowo.

Metakulturalny aspekt dziedzictwa niematerialnego istnieje na skrzyżowaniu praktycznych działań i procesów refleksyjnych. Postrzeganie ekspresji kulturowej jako dziedzictwa nadaje jej wartość, która wykracza poza samą

wartość wykonawczą (Kirshenblatt-Gimblett, 2004). Uznanie NDK ma ogromne znaczenie, ponieważ umożliwia docenienie różnorodności kulturowej. Według Lenzeriniego (2011, s. 101) NDK funkcjonuje jako wiodące narzędzie służące zachowaniu różnorodności kulturowej i pozostaje w fundamentalnym związku z prawami człowieka.

Stąd też Munjeri (2004) zauważa, że choć na pierwszy rzut oka pojawiał się opór, uznanie dziedzictwa niematerialnego na szczeblu międzynarodowym miało kluczowe znaczenie dla ochrony „żywego dziedzictwa”. NDK uważa się za żywe, gdy jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, przez co nieustannie zmienia się wraz ze społeczeństwem. Pozwala ono społecznościom zachować swoją wyjątkowość w obliczu postępującej homogenizacji kulturowej, pełniąc funkcję punktu odniesienia dla tożsamości (González, 2008), ale stanowiąc także cenny zasób z perspektywy turystyki kulturowej (Arcos-Pumarola, Paquin & Sitges, 2023) oraz – rzecz jasna – dzięki wydarzeniom, rytuałom i wspólnym praktykom będąc środkiem ciężkości wzmacniającym poczucie spójności społeczności (Schreiber, 2019).

Lenzerini (2011) wyróżnia pięć podstawowych czynników składających się na niematerialne dziedzictwo kulturowe:

1. Autoidentyfikacja – dziedzictwo istnieje tylko wtedy, gdy jest uznawane przez społeczności, które je tworzą i przekazują. Pogląd ten zasadniczo różni się od podejścia do dziedzictwa materialnego, ponieważ nie wykorzystuje uniwersalnych standardów wartości artystycznej czy naukowej do określenia jego znaczenia (Lenzerini, 2011, s. 102).
2. Ciągłe odtwarzanie – kolejną cechą dziedzictwa niematerialnego jest to, że nie pozostaje ono statyczne, lecz nieustannie zmienia się w odpowiedzi na historyczne i społeczne przemiany w społecznościach, które je kultywują. Z tego względu podejście konserwatorskie nie powinno ograniczać się do ochrony dziedzictwa zamrożonego w czasie, lecz powinno tworzyć środowisko pozwalające na jego organiczny rozwój (Lenzerini, 2011, s. 109).

3. Głęboki związek między dziedzictwem niematerialnym a tożsamością kulturową społeczności. UNESCO podkreśla, że dziedzictwo niematerialne daje społecznościom poczucie tożsamości i ciągłości, co sprzyja zarówno poszanowaniu różnorodności kulturowej, jak i ludzkiej kreatywności (UNESCO, 2003, cyt. za Lenzerini, 2011, s. 108). Ta wewnętrzna relacja między dziedzictwem a tożsamością odgrywa istotną rolę w utrzymaniu spójności społecznej i różnorodności kulturowej w świecie zdominowanym przez globalizację i standaryzację.
4. Autentyczność – dziedzictwo niematerialne musi być zachowane w swojej autentycznej formie i nie może być zniekształcane przez żadne wpływy zewnętrzne, czy to ekonomiczne, turystyczne, czy też polityczne (Lenzerini, 2011, s. 114).
5. Relacja między niematerialnym dziedzictwem kulturowym a prawami człowieka – NDK musi być chronione nie tylko jako ekspresja kulturowa, ale także jako integralna część praw kulturowych jednostek i społeczności. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (*International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966) stanowi, że mniejszości etniczne, religijne i językowe mają prawo do zachowania i rozwijania własnej kultury (Lenzerini, 2011, s. 115). W tym sensie ochrona dziedzictwa niematerialnego to nie tylko kwestia kultury, ale również sprawiedliwości społecznej i równości.

W ten sposób dziedzictwo niematerialne to nie tylko samo dziedzictwo, ale także przejaw kreatywności ludzkości, który dynamicznie uczestniczy w budowaniu indywidualnych oraz (zbiorowych) społecznych tożsamości i znaczeń (Vecco, 2010). We współczesnym świecie, gdzie różnorodność kulturowa jest uważana za jeden z najważniejszych czynników wzbogacenia społecznego, niematerialne dziedzictwo kulturowe służy jako kluczowe narzędzie do budowania autentycznego dialogu międzykulturowego pomiędzy społecznościami.

2. Historia i etapy definiowania dziedzictwa

Aby zrozumieć pojawienie się dziedzictwa niematerialnego, konieczne jest przeanalizowanie ewolucji samego pojęcia dziedzictwa. Ewolucja dziedzictwa niematerialnego jest ściśle powiązana z rozszerzeniem pojęciowym definicji dziedzictwa, które ewoluowało od ujęcia skoncentrowanego na obiektach materialnych ku podejściu obejmującemu performatywne, ulotne i wspólnotowe wymiary kultury.

Vecco (2010) zbadała ewolucję definicji dziedzictwa, zauważając, że w ostatnich dekadach XX wieku termin „dziedzictwo” charakteryzował się ekspansją semantyczną i transferem pojęciowym, stając się pojęciem coraz bardziej ogólnym i stosowanym w miejsce takich terminów jak „zabytek” czy „dobro kultury”. Badaczka zidentyfikowała kilka etapów ewolucyjnych w definiowaniu dziedzictwa, które przyniosły zmiany i wpłynęły na kontekstualizację tego terminu w międzynarodowych dyrektywach, kartach oraz rezolucjach.

W historii dziedzictwa wyróżnia się zatem kilka przełomowych momentów odnoszących się do międzynarodowych kart, w których termin dziedzictwa zaczął być włączany i uznawany. Poniżej przedstawiamy te kamienie milowe, opracowane na podstawie prac Vecco (2010, s. 322–323) oraz Klysner Steffensen (2024).

1. Na Konferencji w Atenach w 1931 roku po raz pierwszy na arenie międzynarodowej użyto terminu „dziedzictwo artystyczne”.
2. Konwencja haska (1954) (*Hague Convention*), przyjęta pod auspicjami UNESCO, służy jako pierwszy międzynarodowy traktat chroniący dobra kulturalne podczas konfliktów zbrojnych i wprowadza pojęcie „dóbr kultury” w takich sytuacjach.
3. Międzynarodowa Karta Wenecka (1964) (*Venice Charter*) ustanawia pierwszą definicję dziedzictwa poprzez stwierdzenie, że zabytki historii przeszłych pokoleń służą jako żywe świadectwa ich wielowiekowych tradycji. Ludzkość staje się coraz bardziej świadoma jedności ludzkich wartości, postrzegając starożytne zabytki jako wspólne dobro całej ludzkości. Świat uznaje zbiorowy obowiązek zachowania tych

elementów dziedzictwa dla przyszłych pokoleń. Naszą odpowiedzialnością jest przekazanie tych skarbów kultury kolejnym pokoleniom w całej ich autentyczności. Konserwacja i restauracja starożytnych budowli wymagają międzynarodowych porozumień dotyczących zasad przewodnich, które kraje powinny stosować w ramach swoich struktur kulturowych i tradycyjnych.

4. Konwencja UNESCO w sprawie światowego dziedzictwa (1972) (*UNESCO World Heritage Convention*) po raz pierwszy zdefiniowała dziedzictwo kulturowe i naturalne jako mające „wyjątkową uniwersalną wartość”, ustanawiając jednocześnie kryteria wyboru obiektów na Listę Światowego Dziedzictwa w celu ochrony cennych miejsc na całym świecie.
5. Europejska Karta Dziedzictwa Architektonicznego (1975) (*European Charter of the Architectural Heritage*) została przyjęta przez Radę Europy w 1975 roku, aby ustanowić architektoniczne dziedzictwo Europy niezastąpionym symbolem europejskiego bogactwa i różnorodności kulturowej, podkreślając jednocześnie wspólny obowiązek państw europejskich w zakresie ochrony tego dziedzictwa.
6. Karta Waszyngtońska (1987) (*Washington Charter*), znana również jako „Międzynarodowa Karta Ochrony Historycznych Miast i Ponadmiejskich Obszarów Zurbanizowanych” ICOMOS, koncentruje się na ochronie i zarządzaniu miastami historycznymi oraz obszarami miejskimi, wskazując, w jaki sposób konserwacja powinna być zintegrowana z procesami planowania przestrzennego.
7. Karta z Burra (1982) (*Burra Charter*), opracowana przez ICOMOS, postuluje ochronę miejsc w oparciu o ich znaczenie estetyczne, historyczne, naukowe lub społeczne w celu zachowania ich wartości kulturowej. Tym samym ochronie musi podlegać zarówno dziedzictwo materialne, jak i niematerialne, które przynosi uznanie określonym wartościom ludzkim.
8. Dokument z Nara (1994) (*Charter of Nara*) wraz z Deklaracją z San Antonio (1996) (*Declaration of San Antonio*) stworzyły nowe perspektywy dotyczące autentyczności i wartości dziedzictwa poprzez uznanie różnorodności kulturowej oraz dziedzictwa niematerialnego.

9. Karta Krakowska (2000) (*Krakow Charter*) wprowadza do swojej definicji nowe pojęcia, w tym „nośnik wartości” oraz „pamięć”. Koncepcja pamięci pozwala ludziom identyfikować wydarzenia historyczne i ludzką myśl z minionych czasów.
10. W 2001 roku UNESCO dodało do swojej listy 19 nowych arcydzieł kultury, które obejmowały elementy związane z tradycją ustną i dziedzictwem niematerialnym jako dobrami kultury.
11. Poprzez Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003) (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), UNESCO ustanowiło ramy ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego za pomocą procedur definicyjnych i uznaniowych.

Z powyższego zestawienia wyraźnie widać przesunięcie perspektywy oraz serię zmian w sposobie postrzegania dziedzictwa – od zwykłego katalogowania obiektów po zdolność danego elementu do tworzenia wartości dla społeczeństwa (Vecco, 2010). Jasne jest, że do międzynarodowej listy dziedzictwa dodano nowe obiekty, takie jak tereny przemysłowe czy krajobrazy, a także nastąpiło przejście od dziedzictwa architektonicznego do dziedzictwa artystycznego, a następnie do dziedzictwa etnograficznego i niematerialnego.

Rozwój ten pomógł w uznaniu ignorowanego dotychczas dziedzictwa niematerialnego za kluczowy aspekt tożsamości kulturowej i pamięci zbiorowej, prowadząc od restrykcyjnej definicji materialistycznej do bardziej elastycznej formy, zdolnej uchwycić różnorodność kulturową. Kamieniem milowym w tej transformacji było uznanie dziedzictwa niematerialnego za „dziedzictwo, które niesione jest w życiu ludzi, a nie w przedmiotach” (Logan, 2007, cyt. za Ruggles & Silverman, 2009, s. 1). Konsekwencją tej wizji było przyjęcie przez UNESCO w 2003 roku Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która potwierdza, że tradycje, praktyki i formy ekspresji kulturowej leżą u podstaw tożsamości ludzi i jako takie wymagają ochrony instytucjonalnej.

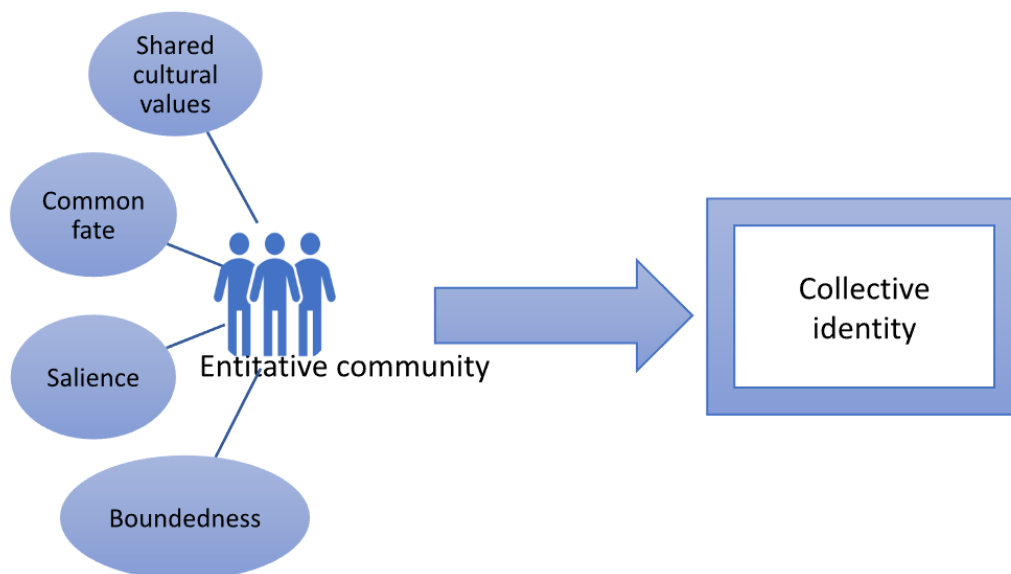

3. Tożsamość zbiorowa: definicje i wymiary

Tożsamość zbiorowa może być zdefiniowana jako „samoopis jednostki lub grupy, który opiera się emocjonalnie lub intelektualnie na obiektach identyfikacji” (Brandtjen, 2023, s. 4). Służy ona „nadawaniu trwałego znaczenia w płynnych relacjach społecznych” i stanowi kluczowy aspekt organizacji społecznej (Eder, 2009). Oczywiście pojęciem, na którym opiera się tożsamość zbiorowa, jest wspólnota.

Według Castano (2004) wspólny los, homogeniczność wartości kulturowych oraz istotność i wyraźne odgraniczenie od innych wspólnot są niezbędne do konsolidacji wspólnoty entitatywnej, która generuje tożsamość zbiorową (patrz Rysunek 1). Nadaje jej to legitymizację poprzez poczucie przynależności do owych wspólnych wartości i wspólnego przeznaczenia. Entitatywność i identyfikacja – dwa zjawiska społeczne – przyczyniają się do kształtowania i wzmacniania tożsamości zbiorowych. Entitatywność odnosi się do uznania grupy za posiadającą odrębną i spójną tożsamość, podczas gdy identyfikacja to proces, w którym jednostki przyjmują tę tożsamość (Eder, 2009). Niematerialne dziedzictwo (NDK) wspiera ten proces poprzez podtrzymywanie ciągłości kulturowej oraz poczucia wspólnoty (Harrison & Rose, 2010).

Rysunek 1. Determinanty tożsamości zbiorowej; za Castano (2004, s. 42)

NDK funkcjonuje na kilku poziomach, obejmując różne rodzaje tożsamości i społeczności. Na poziomie lokalnym definiuje ono społeczności poprzez nieformalnie przekazywane wspólne zwyczaje, rzemiosło i tradycje (np. społeczność mieszkańców wsi Viscri w Rumunii). Na poziomie regionalnym NDK przyczynia się do wzmacniania wspólnych tożsamości w szerszych przestrzeniach geograficznych i kulturowych, co często jest promowane z powodów historycznych, ekonomicznych lub etnicznych (np. Katalonia w Hiszpanii; Azory w Portugalii). Jeszcze szerszym punktem odniesienia są ramy krajowe, gdzie dziedzictwo służy jako element definiujący tożsamość narodową, co legitymizuje istnienie państwa narodowego (choć bywa ono niekiedy instrumentalizowane politycznie za pomocą działań spajających lub propagandy (Gonzalez, 2008) – np. poprzez budowanie spójności: tożsamość chorwacka; poprzez propagandę: tożsamość dawnej Jugosławii). W kontekście UE dziedzictwo niematerialne ma charakter transgraniczny, będąc wykorzystywanym do wspierania dewizy „Zjednoczona w różnorodności” i jednoczenia milionów ludzi na starym kontynencie. Dziedzictwo to ma za zadanie zwalczać postrzeganie tak zwanego „deficytu tożsamości europejskiej” oraz wzmacniać solidarność wewnątrzunijną (Schreiber, 2019). Biorąc pod uwagę te wymiary, możemy zdefiniować tożsamość zbiorową na kilku poziomach:

- **Tożsamość lokalna** – przywiązanie do społeczności o ograniczonym rozmiarze. Ten typ tożsamości może być definiowany geograficznie, ponieważ reprezentuje go określona granica tworząca dzielnicę, miasto, miasteczko lub wieś. Wpływają na niego czynniki fizyczne, społeczne, historyczne i estetyczne.
- **Tożsamość regionalna** – wspólne cechy kulturowe i historyczne dzielone na poziomie regionu. Rozwija się ona w procesie socjalizacji historycznej i terytorialnej, będąc „mentalnym produktem interakcji społeczeństw z ich środowiskiem fizycznym oraz społecznym, a także psychicznym odzwierciedleniem przestrzeni w umysłach i pamięci ludzi” (Raagmaa, 2002, s. 60). Paasi (1986, cyt. za Raagmaa, 2002, s. 58–60) opisuje kształtowanie się tożsamości regionalnej poprzez cztery komponenty, które obejmują: formowanie terytorium poprzez wyznaczanie granic i wdrażanie praktyk; symboliczny wyraz regionu

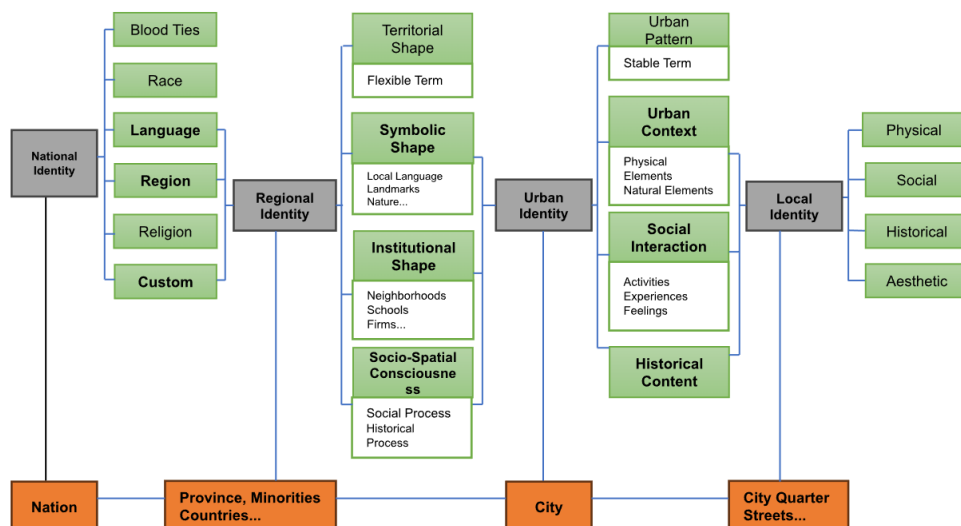
poprzez nazwy, języki, zabytki i lokalne zwyczaje; wsparcie instytucjonalne za pośrednictwem organizacji, sieci społecznych i norm; a także świadomość społeczno-przestrzenną mieszkańców, która rozwija się w wyniku procesów społecznych oraz historycznych i objawia się jako emocjonalne powiązanie z miejscem („duchowa przestrzeń” lub *genius loci*). Tożsamość regionalna pozostaje aktywnym i ewoluującym pojęciem, ponieważ pod wpływem zmian terytorialnych oraz reform społeczno-administracyjnych albo ulega transformacji poprzez regularne aktualizacje, albo zanika.

- **Tożsamość narodowa** – odnosi się do poczucia przynależności do państwa narodowego wraz z jego wspólnymi zasadami (Brandtjen, 2023). Tożsamość narodowa jako pojęcie jest ściśle powiązana z takimi kategoriami jak narodowość i nacjonalizm. Buduje się ją na fundamencie wspólnej historii, która do sformowania i umocnienia się w formę tożsamości zbiorowej wymaga wspólnego czasu, dzielonych wartości i symboli, a także szeregu rytuałów, tradycji oraz wydarzeń historycznych. Jest ona zatem definiowana i kształtowana przez czynniki społeczne, polityczne oraz historyczne, stanowiąc poczucie przynależności do narodu, które wywołuje silne reakcje emocjonalne (Lewicka, 2011). Tożsamość regionalna może być tożsamości narodowej podporządkowana lub z nią kontrastować – jest ona wówczas „wspólnym odczuciem kilku różnych narodów i grup etnicznych” (Brandtjen, 2023, s. 6).
- **Tożsamość europejska** – poczucie bycia częścią tego samego obszaru kulturowego i politycznego, które nie jest tożsame z tożsamością narodową, lecz współistnieje z nią (Fligstein, Polyakova & Sandholtz, 2012).

W tym względzie istotne jest przywołanie schematu analizy różnych poziomów tożsamości w badaniach miejskich (badaniach krajobrazu) zaproponowanego przez Shao i współpracowników (2017, s. 28), który pomaga nam zrozumieć proces kształtowania się tożsamości na różnych poziomach z perspektywy zamieszkiwania w przestrzeni miejskiej, co przedstawia

Rysunek 2. Różne poziomy tożsamości w badaniach krajobrazu; na podstawie: Shao et al. (2017, s. 28).

Innym rodzajem tożsamości zbiorowej jest tożsamość etniczna, która ma istotne znaczenie na poziomie tożsamości lokalnych, regionalnych oraz narodowych i jest definiowana przez czynniki kulturowe oraz wspólną historię. Definiuje się ją jako „przypisanie pojęcia samemu sobie oraz innym jednostkom na podstawie procesu identyfikacji dostrzeganych różnic kulturowych lub wspólnego pochodzenia” i jest ona ściśle powiązana z pojęciem tożsamości narodowej (Díaz-Andreu, 2001, cyt. za Brandtjen, 2023, s. 6). Obejmuje ona takie cechy jak język, kultura oraz historia społeczności i może determinować poczucie bycia częścią podmiotu narodowego lub ponadnarodowego.

Jest to wyraźnie widoczne w tożsamości Seklerów siedmiogrodzkich. Tożsamość seklerska w Rumunii ukształtowała się w kontekście historycznym, któremu towarzyszył opór wobec procesu asymilacji z tożsamością węgierską oraz procesu integracji z narodem rumuńskim. Na początku XX wieku Seklerzy stanowili odrębną grupę ludności w Królestwie Węgier. Jednak od początku XIX wieku węgierski program odrodzenia narodowego doprowadził do integracji Seklerów z narodem węgierskim. Po 1918 roku, kiedy Transylwania została przyłączona do Rumunii, uruchomiono

kampanie rumunizacyjne, a elity seklerskie stanęły przed wyborem współpracy z państwem rumuńskim lub oporu wobec niego.

Konflikt między tożsamością seklerską, węgierską i rumuńską trwa do dziś w trzech okręgach: Harghita, Covasna i Mureș, gdzie współistnienie tych grup etnicznych charakteryzuje się nakładaniem się żądań autonomii z dążeniami państwa rumuńskiego do wykuwania jednolitej tożsamości narodowej. Nieustanne napięcie wynika z używania języka węgierskiego wraz z symbolami seklerskimi oraz dążeniami do autonomii regionalnej. Seklerzy mierzyli się z administracyjnym wykluczeniem, a także z wewnętrzną walką o zdefiniowanie własnej tożsamości – zawieszanej między przynależnością do narodu węgierskiego a regionalną odrębnością (patrz studium przypadku: *Tożsamość seklerska między konfliktem międzyetnicznym a kohabitacją – rola niematerialnego dziedzictwa w zachowaniu tożsamości etnicznej*). Przetwarzanie tożsamości zbiorowych w dużej mierze zależy od niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które funkcjonuje zarówno na poziomie lokalnym, narodowym, jak i europejskim. Poprzez przekaz tradycji, zwyczajów i wartości, NDK chroni pamięć zbiorową oraz buduje solidarność między różnymi pokoleniami i społecznościami.

4. Tożsamość europejska a europejskie niematerialne dziedzictwo kulturowe

Rozwój tożsamości europejskiej zależy od połączenia wspólnych wartości z uznaniem różnorodności kulturowej (Fligstein et al., 2012). Wielu badaczy próbowało ustalić, czy pojedyncza, zjednoczona tożsamość europejska jest w ogóle możliwa. Delanty (2004) twierdzi, że tożsamość europejska istnieje raczej jako proces ciągłego rozwoju niż jako ustalony fakt. Proces integracji dziedzictwa kulturowego między różnymi społecznościami stanowi motor napędowy tego rozwoju (Fligstein et al., 2012).

Delanty (2003) wyjaśnia, że tożsamość europejska rozwija się poprzez polityczną i kulturową unifikację Europy, pozostając procesem dynamicznym. Fundament tożsamości europejskiej opiera się na wartościach demokratycznych wraz ze wspólnymi prawami i uczestnictwem w

instytucjach UE, a nie na elementach etnicznych i językowych, które kształtują tożsamości narodowe. Obywatele Europy nie przyjęli tej tożsamości w sposób jednolity, ponieważ występuje ona w formach fragmentarycznych i spornych. Podobnie Lehning (2001) definiuje tożsamość europejską jako wyłaniającą się koncepcję polityczną, opartą na ponadnarodowym konsensusie obywateli Europy co do warunków ich zrzeszenia politycznego. W przeciwieństwie do tożsamości narodowych, które często budowane są wokół wspólnej kultury, języka czy dziedzictwa etnicznego, tożsamość europejska ufundowana jest na liberalno-demokratycznych zasadach praw politycznych i partycypacji: „Tożsamość europejska to skłonność różnych narodowości do uważania siebie, swoich rodaków oraz swoich zagranicznych współeuropejczyków za równoprawnych członków wspólnoty europejskiej: odnosi się ona do równej troski i szacunku” (Lehning, 2001, s. 240).

Również Brandtjen (2023, s. 7) argumentuje, że tożsamość europejska nie jest pojęciem jednorodnym, w związku z czym nie można jej definiować wyłącznie przez czynniki kulturowe lub historyczne. Podkreśla on, że „tożsamość europejska nie jest synonimem UE” i że opiera się na mieszance tożsamości regionalnych oraz politycznych. W jego ujęciu Europa historycznie była przestrzenią rozdrobnioną politycznie, gospodarczo i społecznie, a dopiero po II wojnie światowej zaczęła nabierać kształtu jako podmiot oparty na współpracy gospodarczej. W przypadku Europy tożsamość zbiorową należy rozumieć jako proces współtworzenia, w którym różne państwa, regiony i społeczności negocjują swoje pozycje w szerszych ramach. Z tego względu „tożsamość europejską należy zatem pojmować jako sieć narracyjną osadzoną w rodzącej się sieci relacji społecznych między ludźmi mieszkającymi w Europie” (Eder, 2009, s. 427).

Związek między tożsamością europejską a obywatelstwem europejskim jest ściśle powiązany z ideą demokratycznej legitymizacji i partycypacji politycznej. Lehning (2001, s. 241) przekonuje, że obywatelstwo europejskie powinno być czymś więcej niż tylko zestawem praw dozwolonych przez państwa członkowskie UE; powinno być formą „odpowiedzialności – nie przed poszczególnymi narodami Europy, ale odpowiedzialności przed ludnością Europy jako całości”. Obywatelstwo europejskie powinno stanowić

aktywne zaangażowanie obywatelskie, które podtrzymuje wspólne wartości Unii Europejskiej.

Schreiber (2019) zbadała skomplikowaną więź między tożsamością europejską a Unią Europejską, podkreślając rolę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w spójności społeczności i definiowaniu poczucia europejskiej przynależności. Polityka kulturalna UE wykorzystywała tożsamość europejską do wspierania swoich działań w zakresie promowania wspólnego dziedzictwa kulturowego w odpowiedzi na kryzysy gospodarcze i polityczne. Deklaracja w sprawie tożsamości europejskiej z 1973 roku służy jako doskonały przykład tego, jak kultura została użyta do wsparcia integracji europejskiej w obliczu wyzwań gospodarczych i geopolitycznych niepewności. Ogłoszenie Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego w 2018 roku funkcjonowało jako krok w kierunku wykorzystania dziedzictwa jako elementu jednoczącego w czasach rosnącej różnorodności kulturowej (Schreiber, 2019, s. 325).

Badanie Brandtjena, przeprowadzone w latach 2020–2022 za pomocą pytania „Czy czujesz się Europejczykiem/Europejką?” skierowanego do uczestników z różnych regionów Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Niemiec wykazało, że większość respondentów w badanych regionach wykazuje pewien poziom tożsamości europejskiej: „Wyniki pokazują, że tożsamość europejska istnieje, wykazując interesujące różnice na przestrzeni lat” (Brandtjen, 2023, s. 3). Wyniki te wskazują, że choć różnice narodowe i regionalne występują, w populacji istnieje poczucie bycia częścią Europy. Jednakże stopień identyfikacji europejskiej jest znacząco zróżnicowany i wymaga analizy z perspektywy krajowej oraz regionalnej.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest kluczowym czynnikiem wzmacniającym tę tożsamość europejską, ponieważ tworzy symboliczną przestrzeń przynależności, która przekracza granice państwowe i promuje różnorodność kulturową we wspólnych ramach. Tradycje ustne, festiwale i praktyki kulturowe dzielone przez różne regiony Europy pomagają w tworzeniu zbiorowej świadomości oraz tożsamości ponadnarodowej. Dziedzictwo niematerialne staje się w ten sposób nie tylko spuścizną przeszłości, ale także aktywnym wektorem europejskiej spójności, który może

służyć jako podstawa do realizacji obywatelstwa europejskiego oraz jako praktyka pozwalająca społecznościom podtrzymywać i potwierdzać swoją tożsamość w kontekście zintegrowanej przestrzeni europejskiej. Dziedzictwo niematerialne ma ogromne znaczenie dla promowania spójności społecznej oraz budowania zrównoważonej i inkluzywnej tożsamości europejskiej w zróżnicowanej Europie (Brandtjen, 2023).

Budowanie tożsamości zbiorowej nie jest procesem stałym, lecz dynamicznym, w którym „tożsamości zbiorowe są konstrukcjami narracyjnymi pozwalającymi kontrolować granice sieci aktorów” (Eder, 2009, s. 427). NDK stanowi wspólny grunt pomiędzy różnorodnymi tożsamościami lokalnymi, regionalnymi i narodowymi, przyczyniając się do budowy tożsamości zbiorowej opartej na pluralizmie kulturowym i dewizie Unii Europejskiej: „Zjednoczona w różnorodności”. Można argumentować, że ta wielość lokalnych i narodowych dziedzictw kulturowych stanowi elementy budulcowe jednej europejskiej przestrzeni kulturowej, a nie jej zaprzeczenie. Poprzez rozumienie i wartościowanie dziedzictwa kulturowego różnych narodów budowane są mosty ponad granicami państwowymi, co przyczynia się do zbiorowej tożsamości europejskiej opartej na wielości i włączeniu. Dziedzictwo niematerialne to nie tylko wyraz przeszłości, ale również katalizator spójności społecznej i aktywnego obywatelstwa europejskiego, zapewniający żywe ramy, przez które wartości i tradycje są przekazywane przyszłym pokoleniom, co gwarantuje jego ciągłość i znaczenie we współczesnym społeczeństwie.

W praktyce wiele elementów dziedzictwa niematerialnego ma charakter transnarodowy, łącząc ze sobą kilka europejskich społeczności i symbolizując wspólne wartości lub historię. Na przykład dieta śródziemnomorska – wpisana na listę UNESCO w 2013 roku (<https://mediterraneandietunesco.org>) na podstawie wspólnego wniosku Cypru, Chorwacji, Hiszpanii, Grecji, Włoch, Maroka i Portugalii – reprezentuje określone podejście do kultury jedzenia.

Pozwala to Europejczykom celebrować te wspólne elementy i czuć się częścią większej rodziny kulturowej, co potwierdza samo UNESCO, stwierdzając, że „zrozumienie niematerialnego dziedzictwa różnych społeczności przyczynia

się do dialogu międzykulturowego i zachęca do wzajemnego szacunku dla innych sposobów życia”. Stąd też ochrona pieśni ludowych, ustnych eposów, tradycyjnego rzemiosła czy europejskich festiwali nie tylko osłania kulturę narodowe, ale również pomaga w tworzeniu globalnej tożsamości europejskiej opartej na różnorodności i wymianie kulturowej.

Tożsamość europejska, jak wyjaśnia Castano (2004), to świadomość bycia częścią jednego obszaru politycznego i kulturowego, którego fundamentami są wartości demokratyczne i prawa podstawowe, a także wspólna historia tworzona przez proces integracji europejskiej. Nie wymazuje ona tożsamości narodowych, lecz współistnieje z nimi, tworząc tożsamość ponadnarodową, która często jest uważana za „płytką” (*thin*) i zależną od kontekstu politycznego oraz gospodarczego.

Obywatelstwo europejskie to ramy prawne mające na celu wzmocnienie tej rozwijającej się tożsamości: obywatele UE posiadają prawa i wolności wykraczające poza kontekst krajowy. Niemniej jednak Fligstein (2012) podkreśla, że „możliwe było zbudowanie znacznego poziomu integracji gospodarczej i regulacji na poziomie UE przy braku odpowiadającego mu rozwoju głębokiej tożsamości europejskiej” (Fligstein, 2012, s. 120). Nacjonalizm jest wciąż powszechny, a kryzysy gospodarcze i migracja zaostrzyły napięcia społeczne, co stoi na przeszkodzie formowaniu się trwałej tożsamości europejskiej.

5. Działania UNESCO na rzecz ochrony dziedzictwa niematerialnego

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) to wyspecjalizowana agencja Narodów Zjednoczonych (ONZ), która została utworzona 16 listopada 1945 roku w celu wspierania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa poprzez współpracę w dziedzinie edukacji, nauki, kultury oraz komunikacji. W ten sposób odpowiada ona na współczesne wyzwania za pomocą programów i inicjatyw dostosowanych do warunków społeczno-gospodarczych oraz politycznych. Obecnie UNESCO zrzesza 193 państwa członkowskie i 11 członków

stowarzyszonych, koordynując międzynarodowe inicjatywy mające na celu wspieranie zrównoważonego rozwoju, promowanie edukacji włączającej, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wolny dostęp do wiedzy (UNESCO, n.d.). Organizacja ta odegrała kluczową rolę w podnoszeniu rangi dziedzictwa niematerialnego na świecie i w Europie.

Do jej najważniejszych osiągnięć należą: przyjęcie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (1972), stworzenie programu „Pamięć Świata” (1992) oraz wdrożenie Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003) (UNESCO, 2024). UNESCO jest również pionierem w wyznaczaniu międzynarodowych standardów i ułatwianiu współpracy między narodami w celu rozwiązywania globalnych problemów, takich jak zmiany klimatyczne, utrata różnorodności biologicznej czy nierówności w edukacji.

Fundamentalne zasady UNESCO obejmują promowanie pokoju, praw człowieka i różnorodności kulturowej, a także zachęcanie do międzynarodowego dialogu i współpracy. Celem organizacji jest tworzenie sieci narodów, które umożliwią intelektualną i moralną solidarność ludzkości, tak niezbędną do utrzymania pokoju i rozwoju (UNESCO, n.d.). Zasady te mają zastosowanie we wszystkich obszarach kompetencji UNESCO, obejmując wszechstronną koncepcję rozwoju ludzkiego oraz harmonijnego współistnienia narodów.

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego z 1972 roku początkowo koncentrowała się na ochronie dziedzictwa materialnego, jednak z czasem UNESCO uznało konieczność włączenia do tego systemu również dziedzictwa niematerialnego. Zalecenie w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru, wydane przez UNESCO w 1989 roku, stało się pierwszym międzynarodowym dokumentem uznającym wartość żywych tradycji, choć brakowało mu mocy prawnej (Ortiz & Madariaga, 2021). Program Proklamacji Arcydzieł Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości (2001) posłużył z kolei jako podstawa do wypracowania definicji i promowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W 2003 roku UNESCO przyjęło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w celu stworzenia kompletnego systemu prawnego dla ochrony tego typu dóbr. Oficjalnie uznano w niej rolę dziedzictwa niematerialnego w podtrzymywaniu tożsamości zbiorowej i promowaniu zrównoważonego rozwoju (Duvelle, 2014). Konwencja ta przekształciła sposób, w jaki państwa traktują i bronią swojego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ustanowiła globalny system ochrony, który wsparł istniejące traktaty skoncentrowane na dziedzictwie materialnym, w tym na zabytkach i miejscach historycznych. Konwencja definiuje dziedzictwo niematerialne jako kluczowy motor różnorodności kulturowej, który napędza ludzką kreatywność, lecz jednocześnie mierzy się z zagrożeniami wynikającymi z globalizacji i transformacji społecznych (UNESCO, 2024). Poprzez tę konwencję państwa członkowskie zostały wezwane do identyfikowania i ochrony swojego dziedzictwa niematerialnego, przy jednoczesnym uznaniu lokalnych społeczności za fundamentalnych podmiotów tego procesu.

Pojawiają się jednak głosy krytyczne dotyczące efektywności wdrażania postanowień konwencji, szczególnie w odniesieniu do procesów wpisu na listy oraz rzeczywistego udziału lokalnych społeczności w ochronie ich własnego dziedzictwa (Ortiz & Madariaga, 2021). „Konwencja z 2003 roku znacząco rozszerzyła międzynarodowy dyskurs wokół definicji i znaczenia dziedzictwa kulturowego” (Duvelle, 2014, s. 29), ale wyzwania związane z globalizacją, cyfryzacją i zmianami społecznymi rodzą nowe problemy w obszarze ochrony dziedzictwa niematerialnego w XXI wieku.

Obecnie UNESCO wspiera ochronę dziedzictwa niematerialnego poprzez mechanizmy takie jak Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości oraz Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony (UNESCO, 2024), które do 2025 roku obejmują setki pozycji, w tym wiele z krajów europejskich. Wpis na te listy często przynosi rozpoznawalność, poczucie dumy oraz zasoby finansowe pomagające w zachowaniu tych tradycji.

Instytucja ta stworzyła również sieć Centrów Kategorii 2, takich jak Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej (RCSICH) czy Międzynarodowe Centrum Szkoleniowe w zakresie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Regionie Azji i Pacyfiku (CRIHAP), które ułatwiają wymianę dobrych praktyk oraz inicjatyw badawczych (UNESCO, 2024). Ponadto UNESCO promuje strategię ochrony poprzez Mechanizm Pomocy Międzynarodowej, który wspiera społeczności w dokumentowaniu i rewitalizacji zagrożonego dziedzictwa niematerialnego. „Środki ochrony powinny mieć na celu zapewnienie żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentowanie, badanie, zachowanie, ochronę, promowanie, waloryzację, przekaz – w szczególności poprzez edukację formalną i pozaformalną – jak również rewitalizację różnych aspektów takiego dziedzictwa” (UNESCO, 2003).

Wszystkie kraje UE ratyfikowały Konwencję z 2003 roku, zobowiązując się do podjęcia działań takich jak dokumentacja, edukacja oraz wdrażanie polityk wspierających niematerialne dziedzictwo kulturowe. Ogólnie rzecz biorąc, UNESCO pomogło zmienić mentalność: rządy i instytucje coraz częściej postrzegają festiwale, historię mówioną, tradycyjną wiedzę i inne praktyki niematerialne nie jako osobliwe relikty przeszłości, ale jako kluczowy kapitał kulturowy warty ochrony. To międzynarodowe uznanie umożliwiło lokalnym depozytariuszom (np. artystom ludowym, osobom posługującym się językami rodzimymi, rzemieślnikom) ubieganie się o wsparcie dla ich dziedzictwa i sprawiło, że ochrona dziedzictwa niematerialnego stała się elementem dyskursu polityki kulturalnej w całej Europie.

Listy UNESCO stymulują również współpracę transgraniczną, czego przykładem są wspólne nominacje (np. dieta śródziemnomorska), które jednoczą kraje wokół wspólnego dziedzictwa.

W Europie UNESCO współpracuje z UE przy projektach mających na celu włączenie dziedzictwa niematerialnego do edukacji i zrównoważonego rozwoju. Przykładowo, UNESCO i Komisja Europejska uruchomiły inicjatywę mającą na celu „promowanie uczenia się o niematerialnym dziedzictwie

kulturowym oraz poprzez to dziedzictwo w szkołach”, opracowując wytyczne dotyczące nauczania żywego dziedzictwa i szkoleń nauczycieli w kilku krajach UE (<https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage>).

6. Działania UE na rzecz ochrony europejskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Unia Europejska oraz Rada Europy uznały znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w swoich politykach kulturalnych, aby bronić różnorodności kulturowej przy jednoczesnym budowaniu tożsamości europejskiej. Początkowo nacisk kładziono na dziedzictwo materialne, jednak w ciągu ostatnich kilku dekad to dziedzictwo niematerialne stało się głównym priorytetem badawczym. Traktaty UE potwierdzają poszanowanie dla różnorodności kulturowej Europy, a instytucje coraz wyraźniej dostrzegają, że dziedzictwo – zarówno materialne, jak i niematerialne – jest niezbędne dla spójności społecznej i wspólnej tożsamości europejskiej.

Polityka europejska rozwinęła swoje rozumienie niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez międzynarodowe działania na rzecz uznania dziedzictwa, które wykazały jego znaczenie dla tożsamości i spójności społecznej. Europejska Konwencja Kulturalna (1954) początkowo koncentrowała się na ochronie dziedzictwa materialnego, jednak rozwój studiów kulturowych oraz presja związana z globalizacją doprowadziły do reewaluacji dziedzictwa niematerialnego. Zostało ono zdefiniowane przez Radę Europy i Unię Europejską jako integralna część europejskiej różnorodności kulturowej. Konwencja z Faro o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa (2005) przeniosła punkt ciężkości z ochrony zabytków na podejście oparte na ludziach i społecznościach. Konwencja ta ustanawia prawa do dziedzictwa kulturowego dla jednostek i społeczności w celu podniesienia jego wartości, promując jednocześnie jedność społeczną i zrównoważony rozwój (Rada Europy, 2005). Wzmocniła ona pozycję niematerialnego dziedzictwa kulturowego w politykach inkluzji i demokratycznej partycypacji, ustanawiając europejskie ramy wspierające Konwencję UNESCO z 2003 roku.

Zgodnie z przewodnikiem po finansowaniu CulturEU (*CulturEU Funding Guide*, Komisja Europejska, 2021), Unia Europejska oferuje kilka programów finansowania w zakresie ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Są one zintegrowane w ramach strategicznych, które obejmują różnorodne działania – od mobilności artystycznej po cyfryzację i wzrost gospodarczy. Do najważniejszych programów istotnych dla ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego należą: Kreatywna Europa, Horyzont Europa, Erasmus+, Europejski Korpus Solidarności oraz instrument „Łącząc Europę”.

Program Kreatywna Europa (2021–2027) to główne europejskie narzędzie finansowania sektorów kulturowego i kreatywnego, oferujące wsparcie dla mobilności artystów, rozwoju nowych modeli biznesowych w sektorze kultury oraz współpracy między organizacjami kulturalnymi działającymi na poziomie ponadnarodowym (<https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>). Składa się on z komponentów KULTURA i MEDIA, które są skierowane odpowiednio do sektora dziedzictwa niematerialnego oraz sektora audiowizualnego (Komisja Europejska, 2021).

Horyzont Europa, program ramowy w zakresie badań naukowych i innowacji, obejmuje klaster dotyczący kultury, kreatywności i społeczeństwa inkluzywnego (Klaster 2), który wspiera cyfryzację dóbr kultury oraz badania nad konserwacją dziedzictwa kulturowego (Komisja Europejska, 2021).

Innym źródłem finansowania jest program Erasmus+, który wspiera uczenie się i szkolenia w celu zdobywania umiejętności związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Europejski Korpus Solidarności zapewnia również finansowanie działań wolontariackich i włączenia społecznego, które prowadzą do ochrony dziedzictwa poprzez akcje społecznościowe. Ponadto instrument „Łącząc Europę” wspiera cyfryzację dziedzictwa niematerialnego za pośrednictwem platformy Europeana, zapewniając Europejczykom bezpłatny dostęp do cyfrowego dziedzictwa kulturowego (Komisja Europejska, 2021).

Programy te pokazują zainteresowanie Unii Europejskiej ochroną i waloryzacją niematerialnego dziedzictwa kulturowego, oferując pomoc

finansową oraz plany jego zachowania dla przyszłych pokoleń. Fundusze rozwoju regionalnego UE były wykorzystywane do ożywiania praktyk kulturowych (np. poprzez promowanie lokalnego rzemiosła w ramach rozwoju obszarów wiejskich).

Inne inicjatywy, takie jak Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego (Komisja Europejska, 2018a), również posiadały silny komponent związany z dziedzictwem niematerialnym. Wydarzenie to podkreśliło wagę jego roli we wzmacnianiu tożsamości europejskiej, co ujęto w słowach: „Nasze dziedzictwo kulturowe to coś więcej niż tylko kamienie i budynki. To coś żywego, co dzielimy, coś, co może wzbogacić nasze życie i pomóc nam wspólnie budować przyszłość” (Komisja Europejska, 2018a). Podobnie, organizowane od lat Europejskie Dni Dziedzictwa (tworzone we współpracy z Radą Europy) obejmują wydarzenia związane z tradycyjną muzyką, storytellingiem, rzemiosłem oraz dziedzictwem kulinarnym, co pozwala obywatelom angażować się w praktyki kulturowe innych narodów.

W ten sposób UE, poprzez zachęcanie do takich wymian, umożliwia Europejczykom poznawanie różnic, a zarazem dostrzeganie podobieństw, co stanowi niezwykle ważny krok w kierunku kształtowania się jednolitej tożsamości europejskiej. Idea Nowego europejskiego programu na rzecz kultury (Komisja Europejska, 2018b) również kładzie nacisk na znaczenie „zwiększania uczestnictwa w kulturze oraz przekazywania dziedzictwa kulturowego przyszłym pokoleniom poprzez edukację formalną i pozaformalną” (Komisja Europejska, 2018b).

Co istotne, polityka kulturalna UE zaczęła w ostatnim czasie spoglądać zarówno na zewnątrz – w celu szerzenia ideałów europejskiego dziedzictwa za granicą – jak i do wewnątrz, aby włączyć kultury imigrantów oraz mniejszości do historii Europy. Na przykład ochrona tradycji europejskich mniejszości językowych (katalońskiej, gaelickiej, seklerskiej itp.) czy dziedzictwa społeczności diasporalnych stała się częścią inkluzywnego podejścia do tego, co uważa się za „kulturę europejską”. Jak zauważa Hanna Schreiber (2019), UE próbowała wykorzystać dziedzictwo kulturowe jako środek wzmacniania solidarności między państwami członkowskimi i

promowania różnorodności kulturowej jako części wspólnej tożsamości poprzez inicjatywy takie jak Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018. Niemniej jednak UE wciąż stoi przed wyzwaniami związanymi z pełnym włączeniem dziedzictwa niematerialnego w ogólne ramy polityki kulturalnej, jako że większość regulacji i inicjatyw nadal jest zorientowana na dziedzictwo materialne.

Kolejnym mechanizmem prawnym, którego UE używa do ochrony tradycyjnych produktów stanowiących część dziedzictwa kulturowego, jest system oznaczeń geograficznych (OG). Według Ubertaina (2017) stosowanie oznaczeń geograficznych pomaga państwom członkowskim chronić elementy dziedzictwa niematerialnego nie tylko na rynku krajowym, ale również na rynku międzynarodowym, zapobiegając tym samym niewłaściwemu użyciu lub zawłaszczaniu elementów kulturowych przez zewnętrzne podmioty gospodarcze. Jednak obecny system ochrony OG ma swoje ograniczenia w odniesieniu do rozszerzania ochrony na kraje sąsiednie. Ubertain (2017) zauważa w szczególności, że ochrona oznaczeń geograficznych musi być rozszerzana na każde państwo członkowskie niezależnie, co skutkuje problemami z fragmentacją oraz wysokimi kosztami dla społeczności, które starają się chronić swoje NDK w kontekście międzynarodowym. Istnieje również problem niespójności w regulacjach UE dotyczących ochrony NDK w poszczególnych regionach, co rodzi potrzebę wprowadzenia bardziej szczegółowych przepisów regulujących ochronę NDK we wszystkich państwach członkowskich.

Poza ochroną prawną UE promuje również cyfryzację niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako metodę jego zachowania i transmisji. Według Wagnera i de Clippele (2023) cyfryzacja rodzi nowe wyzwania w kontekście zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym kwestie dotyczące praw własności intelektualnej, dostępności i etycznego wykorzystania. Na przykład ochrona NDK w środowisku cyfrowym to zagadnienie, które wywołuje pytania o zbiorowe prawa społeczności do ich elementów kulturowych oraz o ryzyko nadmiernej komercjalizacji dziedzictwa. Autorzy argumentują, że kluczowe jest, aby cyfryzacja odbywała się przy udziale zainteresowanych

społeczności, co pozwoli uniknąć wykorzystywania elementów ich dziedzictwa w sposób nieautoryzowany lub pozbawiony należytego uznania.

Podsumowanie

Podsumowując, inicjatywy UE i UNESCO są ze sobą ściśle powiązane: UNESCO zapewnia narzędzia oraz wsparcie międzynarodowe (zachęcając państwa do doceniania żywego dziedzictwa), podczas gdy polityka UE włącza te wartości do polityk regionalnych i dyskursu tożsamościowego. W konsekwencji płynie z nich silny przekaz, że ochrona wiejskiej fiesty w Hiszpanii, technik tkackich na Łotwie czy pieśni ludowej w Grecji nie jest sprawą lokalną, lecz elementem procesu zachowania różnorodności kulturowej całej Europy.

Bibliografia

- Arcos-Pumarola, J., Paquin, A. G., & Sitges, M. H. (2023). The use of intangible heritage and creative industries as a tourism asset in the UNESCO creative cities network. *Heliyon*, 9(1).
- Brandtjen, R. (2023). *European identity in the regions of European identities* (No. 5 (Juli 2023)). IU Discussion Papers-Business & Management, available at <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/274130/1/1855080206.pdf>
- Carnival of Binche - UNESCO Intangible Cultural Heritage*. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/carnival-of-binche-00033>
- Castano, E. (2004). European identity: A social-psychological perspective. *Transnational identities: Becoming European in the EU*, 1, 40-58, available at: [https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440\(23\)00313-4.pdf](https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440(23)00313-4.pdf).
- Council of Europe (2005) *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. <https://rm.coe.int/1680083746>
- Council of Europe. (2022). *The Faro Convention at work in Europe: Selected Examples*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Delanty, G. (2004). Is there a European identity?. *Global dialogue*, 5(3/4), 76-86.
- Duvelle, C. (2014). A decade of implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Challenges and perspectives. *Ethnologies*, 36(1-2), 27-46, <https://id.erudit.org/iderudit/1037598ar>
- Eder, K. (2009). A theory of collective identity making sense of the debate on a 'European identity'. *European journal of social theory*, 12(4), 427-447, available at:

https://www.researchgate.net/profile/Klaus-Eder/publication/249709856_A_Theory_of_Collective_Identity_Making_Sense_of_the_Debate_on_a_%27European_Identity%27/links/59f9a22ca6fdcc075ec9bd17/A-Theory-of-Collective-Identity-Making-Sense-of-the-Debate-on-a-European-Identity.pdf

European Commission. (2018a). *European Year of Cultural Heritage: Final Report*. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/policy/new-narrative/documents/declaration_en.pdf

European Commission. (2018b). *New European Agenda for Culture - Background Information*. Retrieved from https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/2020-08/swd-2018-167-new-european-agenda-for-culture_en.pdf

European Commission. (2021). *CulturEU funding guide - EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, <https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-11/cultureeu-funding-guide.pdf>

European Commission. (2024). *Creative Europe Programme: Funding Opportunities for Cultural Heritage Projects*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/culture/creative-europe>

Flamenco - UNESCO intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/flamenco-00363>

Fligstein, N., Polyakova, A., & Sandholtz, W. (2012). European Integration, Nationalism and European Identity, *JCSM: Journal of Common Market Studies*, Volume 50. Number S1. pp. 106-122, <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2011.02230.x>.

González, M. V. (2008). Intangible heritage tourism and identity. *Tourism management*, 29(4), 807-810, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.003>

Harrison, R., & Rose, D. (2010). *Intangible heritage*. In Benton, T. (Editor) *Understanding heritage and memory*, pp. 238-276. Manchester University Press in association with the Open University, available at https://www.academia.edu/776665/Intangible_Heritage

Kihnu cultural space - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/kihnu-cultural-space-00042>

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible heritage as metacultural production. *Museum international*, 56(1-2), 52-65, available at: <https://www.stellenboschheritage.co.za/wp-content/uploads/Intangible-Heritage.pdf>.

- Klysner Steffensen, A. (2024). From monuments to living heritage. Revisiting the Venice Charter in the conservation of younger industrial heritage. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, <https://doi.org/10.35784/odk.6160>
- Lad's dances in Romania - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/lads-dances-in-romania-01092>
- Land-of-Legends programme, for promoting and revitalizing the art of storytelling in Kronoberg Region - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/BSP/land-of-legends-programme-for-promoting-and-revitalizing-the-art-of-storytelling-in-kronoberg-region-01392>
- Lehning, P. B. (2001). European citizenship: towards a European identity?. *Law and philosophy*, 20(3), 239-282, available at: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1010681009751.pdf>
- Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *European Journal of International Law*, 22(1), 101-120, <https://doi.org/10.1093/ejil/chr006>.
- Munjeri, D. (2004). Tangible and intangible heritage: From difference to convergence. *Museum international*, 56(1-2), 12-20, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135853>.
- Ortiz, S. L., & Madariaga, C. J. (2021). The UNESCO convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage: A critical analysis. *International Journal of Cultural Policy*, <https://doi.org/10.1080/10286632.2021.1941914>
- Organ craftsmanship and music - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/organ-craftsmanship-and-music-01277>
- Raagmaa, G. (2002). Regional identity in regional development and Planning1. *European planning studies*, 10(1), 55-76, <https://doi.org/10.1080/09654310120099263>
- Ruggles, D. F., & Silverman, H. (2009). From tangible to intangible heritage. In Ruggles, D. F., & Silverman, H.(Editors) *Intangible heritage embodied* (pp. 1-14). Springer.
- Salomon, F., & Peters, R. (2009). Governance and conservation of the Rapaz khipu patrimony. In Ruggles, D. F., & Silverman, H.(Editors) *Intangible heritage embodied*, 101-125, Springer, available at: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/11719/1/44.pdf.pdf#page=107> .
- Schreiber, H. (2019). Intangible cultural heritage, Europe, and the EU: dangerous liaisons?. In *Cultural Heritage in the European Union* (pp. 324-364). Brill, available at: https://www.researchgate.net/profile/Hanna-Schreiber/publication/333347073_Intangible_Cultural_Heritage_Europe_and_the_E

[U_Dangerous_Liaisons/links/61ed8ed8c5e3103375b62da9/Intangible-Cultural-Heritage-Europe-and-the-EU-Dangerous-Liaisons.pdf](#)

Shao, Y., Lange, E., Thwaites, K., & Liu, B. (2017). Defining local identity. *Landscape Architecture Frontiers*, 5(2), 24-41. <https://eprints.whiterose.ac.uk/119661/8/2017>

The Venice Charter - International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, (1964), https://www.charta-von-venedig.de/venice-charter_congress-of-preservation_preamble_english.html

Traditional wall-carpet craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-wall-carpet-craftsmanship-in-romania-and-the-republic-of-moldova-01167>

Tsiattista poetic duelling - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/tsiattista-poetic-duelling-00536>

Ubertazzi, B. (2017). EU Geographical Indications and Intangible Cultural Heritage. *IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 48(5), 562-587, <https://doi.org/10.1007/s40319-017-0603-0>

UNESCO. (2024). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/convention>

UNESCO. (n.d.). *About UNESCO*. Retrieved January 15, 2025, from <https://www.unesco.org/en/brief>

Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of cultural heritage*, 11(3), 321-324, <https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.01.006> .

Wagner, A., & de Clippele, M.-S. (2023). *Safeguarding Cultural Heritage in the Digital Era – A Critical Challenge*. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36, 1915–1923.

Winter festivities, Carnival of Podence - UNESCO Intangible Cultural Heritage. (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/RL/winter-festivities-carnival-of-podence-01463>

World Day of Romani Language. (2025, April 7). UNESCO, <https://www.unesco.org/en/days/romani-language>

Legislation and regulations at local, national and EU level

Chapter 2

Diana Gergova,

Narodowy Instytut Archeologii z Muzeum, Bułgarska Akademia Nauk (profesor emerytowana), Bułgarski Narodowy Komitet ICOMOS.

Ustawodawstwo i regulacje na poziomie lokalnym, krajowym i unijnym

1. Wprowadzenie

Według UNESCO „w ostatnich dziesięcioleciach pojęcie »dziedzictwa kulturowego« znacznie zmieniło swoją treść i obecnie obejmuje ono również tradycje i przekazy ustne, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne, rytuały, obrzędy i świąteczne wydarzenia, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, a także wiedzę i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym” (n.d.). Zdefiniowane w Konwencji UNESCO z 2003 roku NDK kładzie nacisk na żywe tradycje przekazywane z pokolenia na pokolenie, które zapewniają społecznościom poczucie tożsamości i ciągłości. Ochrona NDK to proces złożony, niezwykle delikatny i trudny. Wymaga on kompleksowych ram prawnych oraz instytucjonalnych funkcjonujących na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, jak również niezwykle aktywnej postawy samego społeczeństwa.

Elementy NDK dzielone przez kilka krajów i uznane na poziomie UE rzucają nowe światło na dotychczas nieznane aspekty kontaktów, relacji, wpływów oraz porozumienia we wspólnym rozwoju historycznym narodów europejskich.

2. Ramy UNESCO a kontekst UE

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku pozostaje kamieniem węgielnym globalnych wysiłków na rzecz ochrony NDK. Konwencja wzywa państwa-sygnatariuszy do identyfikacji, dokumentowania i ochrony NDK w granicach ich jurysdykcji. UE jako podmiot ponadnarodowy wpisuje się w te zasady, tworząc jednocześnie ramy wspierające państwa członkowskie we wdrażaniu środków ochronnych.

Polityka kulturalna UE, wyrażona poprzez inicjatywy takie jak Kreatywna Europa, podkreśla znaczenie różnorodności kulturowej i dziedzictwa. Znak Dziedzictwa Europejskiego oraz inne programy mają na celu podnoszenie świadomości na temat NDK jako kluczowej części wspólnej tożsamości Europy. UE nie ustanawia jednak bezpośredniego prawodawstwa w kwestiach kultury; zamiast tego zachęca państwa członkowskie do działania zgodnie z zasadą pomocniczości (subsydiarności). Ta decentralizacja pozwala poszczególnym krajom dostosować środki ochrony NDK do ich unikalnego krajobrazu kulturowego, przy jednoczesnym zachowaniu spójności z szerszymi celami europejskimi.

3. Krajowe i lokalne podejścia do NDK

Ramy prawne i instytucjonalne służące ochronie NDK różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich UE. Mając na uwadze zakres projektu, w tym miejscu odniesiemy się jedynie pokrótce do przypadków NDK zarejestrowanych w państwach wchodzących w skład konsorcjum. Na podstawie przedstawionych informacji porównawczych można wyciągnąć wnioski dotyczące charakteru i treści NDK. W tym względzie szczególna uwaga zostanie poświęcona roli UNESCO.

3.1. GRECJA

Grecka polityka w zakresie dziedzictwa kulturowego koncentruje się na integrowaniu NDK z życiem społeczności i tożsamością narodową. Greckie Ministerstwo Kultury nadzoruje ochronę NDK, wspierane przez inicjatywy lokalne, takie jak muzyka rebetiko, obchody wielkanocne w Leonidio, grecka muzyka i festiwale, Karawana Polifoniczna, Tranos Choros (Wielki Taniec) w Vlasti oraz Festiwal w Syrrako, Momoeria – obchody Nowego Roku w ośmiu wsiach regionu Kozani, a także śpiew bizantyjski. Ponadto Grecja dzieli z innymi krajami śródziemnomorskimi (Włochami, Hiszpanią, Portugalią) dietę śródziemnomorską, która ucieleśnia tradycyjne praktyki żywieniowe oparte na produktach roślinnych – warzywach, owocach, pełnych ziarnach oraz zdrowych tłuszczach, takich jak oliwa z oliwek z pierwszego tłoczenia (*extra virgin*).

- **Muzyka rebetiko:** Rebetiko to miejska pieśń popularna Greków, zakorzeniona zwłaszcza wśród najuboższych warstw społecznych od końca XIX wieku do lat 50. XX wieku. Przeszła ona proces synkretyzmu muzycznego i w latach 30. XX wieku przekształciła się w wyraźnie wyodrębniony gatunek muzyczny, stanowiący podstawę dalszego rozwoju popularnej muzyki greckiej. Tak zwane odrodzenie rebetiko rozpoczęło się w latach 60. i rozwijało się od wczesnych lat 70. W celu zachowania rebetiko organizowane są różne inicjatywy, w tym festiwale i programy edukacyjne. Co istotne, muzyka rebetiko została wpisana na Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO w 2017 roku.
- **Obchody wielkanocne w Leonidio:** Ten fascynujący grecki zwyczaj wielkanocny kultywowany jest na Peloponezie. Uroczystość odbywa się w noc zmartwychwstania. Gdy księża zaczynają śpiewać *Christos Anesti* („Chrystus zmartwychwstał”), ponad 100 lampionów na gorące powietrze zostaje podpalonych i wypuszczonych w niebo, co stanowi spektakularny punkt kulminacyjny tej procesji.
- **Grecka muzyka i festiwale:** Grecja włączyła do spisu również swoją muzykę i festiwale ludowe, które ułatwiają międzypokoleniowy przekaz kodów kulturowych poprzez zbiorowe praktyki transferowane ze starszych na młodsze pokolenia. Te praktyki kulturowe w nieformalny sposób wzmacniają tożsamość kulturową społeczności, zabezpieczając trwałość zbiorowej pamięci poprzez pieśń, taniec oraz opowiadanie dawnych podań i historii.
- **Karawana Polifoniczna:** Wpisana na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2020 roku. Epijska pieśń polifoniczna jest wykonywana przez grupę śpiewaków dzielących między siebie od dwóch do czterech wyraźnych ról wokalnych i dotyka niemal każdego aspektu życia, takiego jak dzieciństwo, małżeństwo, śmierć, wydarzenia historyczne czy życie pasterskie. Organizacja pozarządowa „Apiros (Karawana Polifoniczna)” podjęła liczne inicjatywy mające na celu ochronę i promocję pieśni epijskich.

- **Tranos Choros (Wielki Taniec) w Vlasti i Festiwal w Syrrako:** Wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2022 roku. Są obchodzone w dwóch górskich społecznościach północnej Grecji dla upamiętnienia Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny. Historycznie te prawosławne uroczystości wyznaczały coroczne spotkanie społeczności pasterskich przed przeniesieniem się hodowców owiec lub bydła na zimowe pastwiska. Głównym elementem obu festiwali są tańce rytualne.
- **Momoeria – obchody Nowego Roku w ośmiu wsiach regionu Kozani (Zachodnia Macedonia):** Wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2016 roku. Od 25 grudnia do 5 stycznia tancerze, aktorzy i muzycy celebryją nadejście nowego roku. Tancerze Momoeria reprezentują kapłanów Momosa (boga śmiechu i satyry) lub dowódców Aleksandra Wielkiego noszących hełmy, plisowane spódnice, tradycyjne buty i wymachujących kijami. Tańczą oni pod wodzą swojego lidera, aby przekonać siły natury, by nie zagrażały bytowi mieszkańców wioski. Praktyka ta ma na celu głównie życzenie społeczności pomyślności, zdrowego potomstwa, dobrych zbiorów i zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi.
- **Śpiew bizantyjski:** Wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2019 roku. Ta wyłącznie wokalna muzyka istnieje od ponad 2000 lat i stanowi znaczącą tradycję kulturową oraz kompleksowy system muzyczny będący częścią wspólnych tradycji muzycznych rozwiniętych w Cesarstwie Bizantyjskim. Przekazywana słuchowo z pokolenia na pokolenie zachowała swoje główne cechy na przestrzeni wieków. Sztuka psaltyczna była historycznie powiązana z głosem męskim; kantorki występują powszechnie w klasztorach żeńskich oraz w pewnym stopniu uczestniczą w życiu parafii.

3.2. RUMUNIA

Rumunia chroni swoje NDK na mocy Ustawy o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2008 roku – ram legislacyjnych spójnych z

Konwencją UNESCO z 2003 roku. Ministerstwo Kultury odgrywa kluczową rolę w dokumentowaniu i ochronie NDK. Bogatą i zróżnicowaną tradycję niematerialną Rumunii reprezentują:

- **Taniec Călușarii:** Wpisany w 2008 roku na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Ten taniec rytualny wykonywany jest w regionie Olt w południowej Rumunii, ale stanowił również część dziedzictwa kulturowego Wołochów w Bułgarii i Serbii. Rytuał prawdopodobnie wywodzi się ze starożytnych obrzędów oczyszczenia i płodności wykorzystujących symbol konia, czczonego jako ucieleśnienie słońca. Składa się z serii gier, skeczów, pieśni i tańców. Obejmuje także inicjację młodych mężczyzn do rytuału przez mistrza, który odziedziczył wiedzę o magicznych zaklęciach i krokach tanecznych od swojego poprzednika. Jego zachowanie wspierają lokalne instytucje kultury oraz coroczne festiwale w Zielone Świątki, a także inne festiwale folklorystyczne, co uczyniło z niego prawdziwy symbol narodowy.
- **Ceramika z Horezu:** Wpisana w 2012 roku na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Stanowi unikalne tradycyjne rzemiosło w północnej części okręgu Vâlcea, w którym mężczyźni i kobiety zasadniczo dzielą między siebie procesy wytwórcze. Mężczyźni wybierają i wydobywają ziemię, oczyszczają ją, tną, podlewają, ugniatają i mieszają – przekształcając ją w masę glinianą do produkcji czerwonej ceramiki. Garncarze formują każdy przedmiot za pomocą specjalnej techniki palcowej. Kobiety zajmują się dekorowaniem przedmiotów. Rzemiosło przekazywane jest w rodzinach, w warsztatach z mistrza na ucznia oraz na jarmarkach i wystawach. Element ten daje społeczności silne poczucie tożsamości.
- **Męskie grupy kolędnicze (Colindat) – rytuał bożonarodzeniowy:** Wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2013 roku. Rytuały te, powiązane z przesileniem zimowym, integrują muzykę, taniec oraz tradycje ustne, odzwierciedlając agrarne dziedzictwo Rumunii. Każdego roku przed Bożym Narodzeniem grupy młodych mężczyzn gromadzą się we

wsiach w całej Rumunii i Republice Mołdawii, aby przygotować się do obrzędu. W Wigilię chodzą od domu do domu, wykonując świąteczne pieśni, a gospodarze oferują im rytualne podarunki i pieniądze. Niektóre pieśni mają treść epicką, dostosowaną do indywidualnej sytuacji każdego gospodarza, inne przeznaczone są dla panien. Tradycyjnie nieżonaci młodzi mężczyźni (*juni*) są głównymi depozytariuszami i wykonawcami tego elementu. Doświadczeni, dawni liderzy grup odpowiadają za szkolenie zespołu. Pieśni rytualne są przyswajane podczas codziennych prób od momentu zawiązania grupy aż do Wigilii.

- **Muzyka ludowa z Maramuresz:** Region Maramuresz znany jest ze swojej ekspresyjnej muzyki. Muzycy grają na gęślach (*ceteră*), gitarze (*zongoră*) i bębnie (*dobă*) podczas dużych zgromadzeń, corocznych festiwali oraz mniejszych spotkań sąsiedzkich. Tradycyjne zabawy taneczne odbywają się regularnie w domach mieszkańców, gdzie wspólnie improwizuje się muzykę i przez całą night toczy turnieje poetyckie.
- **Tradycyjne rzemiosło wytwarzania dywanów ściennych w Rumunii i Republice Mołdawii:** Wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2016 roku. Dywany ściennie o imponujących motywach, tkane w Rumunii, ale także w Republice Mołdawii, powstawały przy użyciu różnorodnych technik, a określone wzory wskazywały na pochodzenie tkaczki. Jak podkreśla opis UNESCO, odgrywały one ważną rolę w praktykach społeczności jako część posagu panny młodej, na pogrzebach (gdzie symbolizowały przejście duszy w zaświaty) itp. Techniki uległy zmianie – od krosien pionowych lub poziomych stosowanych w niektórych regionach, po gęste wybieranie (nitka po nitce) i inne formy, dzięki czemu tkaczki mogą obecnie pracować w domu. Na wsiach dziewczęta uczą się tej sztuki od matki lub babci, natomiast w miastach lekcje prowadzą centra rzemiosła, stowarzyszenia, szkoły wyższe oraz muzea.

3.3. CHORWACJA

Tętniące życiem NDK Chorwacji odzwierciedla jej zróżnicowane kultury regionalne. Ochrona zakorzenionych w czasie tradycji ma ogromne znaczenie dla chorwackiej kultury. Ochrona dziedzictwa niematerialnego zyskała ramy prawne w 1999 roku na mocy Ustawy o ochronie i zachowaniu dóbr kultury (artykuł 9), a Departament Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego został utworzony w strukturach Ministerstwa Kultury i Mediów w 2004 roku. W 2005 roku chorwacki parlament ratyfikował Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003), po czym podjęto skuteczne działania związane z ochroną i zachowaniem NDK. Ministerstwo Kultury i Mediów, poprzez odpowiednie departamenty konserwatorskie zlokalizowane w całej Chorwacji zgodnie z podziałem administracyjnym kraju, zapewnia bezpośrednią komunikację z osobami powiązanymi z niematerialnym dziedzictwem kulturowym w danych regionach. Społeczności, grupy i jednostki są edukowane i kontynuują przekazywanie swojej tradycji, co stanowi bezpośredni wkład we wpis do krajowego Rejestru, a w szczególności na listy UNESCO. Pozytywnym trendem jest angażowanie szkół i instytucji uniwersyteckich jako czynników determinujących tożsamość zarówno jednostek, jak i społeczności.

Środki ochrony wdrażane przez społeczności i depozytariuszy elementów niematerialnych wpisanych do Krajowego Rejestru obejmują szeroki zakres działań (bezpośredni transfer wiedzy, prezentację i dokumentowanie dóbr, publikację materiałów promocyjnych oraz edukacyjnych, lokalne i krajowe programy oraz plany strategiczne, festiwale, wystawy, warsztaty, edukację w szkołach i na uniwersytetach, zakładanie odpowiednich centrów dziedzictwa niematerialnego itp.).

Ministerstwo Kultury Republiki Chorwacji wpisało ponad 200 niematerialnych dóbr kultury do Rejestru Dóbr Kultury Republiki Chorwacji, z czego 17 zostało wpisanych na trzy listy NDK UNESCO: na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości (15 dóbr), na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony (1 dobro) oraz do Rejestru dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (1 dobro). Niektóre z wytycznych, którymi kieruje się Republika Chorwacji w prowadzeniu działań na rzecz ochrony dziedzictwa

niematerialnego, to długofalowe rezultaty, jakościowe planowanie, zarządzanie dziedzictwem lokalnym oraz współpraca międzynarodowa, europejska i transgraniczna. Szczególną uwagę poświęca się również dziedzictwu niematerialnemu mniejszości w Chorwacji, a także sprawiedliwej reprezentacji różnych grup wrażliwych w lokalnej społeczności.

- **Śpiew Ojkanje:** Wśród dóbr wpisanych przez UNESCO znajduje się starożytna technika wokalna z Dalmacji, sklasyfikowana jako wymagająca pilnej ochrony. Dwugłosowy śpiew Ojkanje jest wykonywany przez dwóch lub więcej śpiewaków (mężczyzn lub kobiety) przy użyciu charakterystycznej techniki drżenia głosu generowanego w gardle. Każda pieśń trwa tak długo, jak długo główny śpiewak jest w stanie utrzymać oddech. Melodie opierają się na ograniczonych, w większości chromatycznych skalach tonalnych. Ojkanje jest tradycyjnie przekazywane ustnie, choć media audio i wideo oraz zorganizowane szkolenia w lokalnych grupach folklorystycznych odgrywają obecnie coraz większą rolę w jego transmisji.
- **Turniej rycerski w Sinju (Sinjska Alka):** Wyjątkowe wydarzenie jeździeckie, odbywające się w sierpniu w mieście Sinj od 1715 roku. Wpisane na listę UNESCO w 2010 roku. Wydarzenie to polega na rywalizacji jeździeckiej, podczas której odziani w tradycyjne stroje jeźdźcy-rycerze galopują z pełną prędkością, uzbrojeni w lancę, próbując trafić w metalowy pierścień zwany „Alka”, zawieszony kilka metrów nad ziemią. Sinjska Alka to jeden z niewielu zachowanych przykładów średniowiecznych turniejów, które odbywały się w Chorwacji do XIX wieku, stanowiący zasadniczą część lokalnej historii.
- **Procesja „Za Krzyżem” (Za Križen) na wyspie Hvar:** Tradycja polega na niesieniu 18-kilogramowego krzyża przez bosych krzyżowców. Procesja rusza o godzinie 22:00 w Wielki Czwartek w sześciu wioskach. Członkowie procesji są wybierani z około 20-letnim wyprzedzeniem w formie rejestracji.
- **Coroczny marsz dzwonników z rejonu Kastav:** Wpisany w 2009 roku. Odbywa się między styczniem a Środą Popielcową. Celem

karnawałowego pochodu mężczyzn ubranych w owcze skóry z dzwonkami jest przywołanie płodności i wzrostu.

- **Obchody święta patrona Dubrownika, Świętego Błażeja:** Realizowane poprzez rytuał błogosławieństw i modlitw na nadchodzący rok oraz paradę tradycyjnych pieśni i tańców.
- **Wiosenna procesja Ljelje/Kraljice (Królowych) z Gorjani:** Wykonywana przez dziewczęta procesja została włączona na listę UNESCO w 2009 roku.
- **Tradycje muzyczne:** Wieloaspektowy wkład w NDK wnosi muzyka. Wielogłosowy śpiew Klapa z Dalmacji w południowej Chorwacji (2012), dwugłosowy śpiew i gra na instrumentach w skali istryjskiej, *Međimurska popevka* oraz pieśni *Bećarac* (humorystyczny typ pieśni ludowej) wzbogacają listę lokalnych form ekspresji.
- **Niemy taniec z zaplecza Dalmacji (*Nijemo Kolo*):** Włączony w 2011 roku. Taniec ten, wykonywany bez jakiejkolwiek muzyki, odbywa się w zamkniętym kole, gdzie mężczyźni prowadzą swoje partnerki szybkimi i improwizowanymi krokami.
- **Rzemiosło i sztuka użytkowa:** W 2009 roku dodano tradycyjne wytwarzanie drewnianych zabawek dziecięcych w regionie Hrvatsko Zagorje, a w 2010 roku na listę trafiło wypiekanie pierników z północnej Chorwacji, zwanych *Licitors*. Częścią chorwackiej listy NDK są również: wiedza i technika wznoszenia suchych murów (*dry stonewalling*) oraz koronkarstwo z wysp Pag i Hvar.
- **Ekomuzeum „Batana” w Rovinj:** Projekt społecznościowy na rzecz ochrony żywej kultury Rovinj stworzono w celu szkolenia i edukowania społeczeństwa na temat ważnego elementu dziedzictwa morskiego – łodzi typu batana. Projekt ten został włączony do Rejestru dobrych praktyk. Częścią NDK Chorwacji jest także dieta śródziemnomorska.

3.4. POLSKA

Podejście Polski do NDK podkreśla wzajemne oddziaływanie tradycji i nowoczesności. Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), działający pod egidą Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zarządza NDK. NID odpowiada za ochronę, wspieranie i zarządzanie lokalnymi inicjatywami.

Instytut prowadzi Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Od 2013 roku lista ta wzbogaciła się o 108 wpisów, obejmujących szeroką gamę lokalnych zwyczajów, tradycji, rzemiosła i uroczystości świątecznych. Instytut udostępnia również propozycje „dobrych praktyk”, łatwo dostępne na swojej stronie internetowej.

Na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO wpisane zostały: krakowskie szopkarstwo, kultura bartnicza, polonez – tradycyjny taniec polski, flisactwo oraz sokolnictwo.

- **Krakowskie szopkarstwo:** Wpisane w 2018 roku na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest to praktyka społeczna wywodząca się ze zwyczajów związanych z celebracją Bożego Narodzenia, skupiona wokół konstruowania miniaturowych budowli przedstawiających scenę narodzenia Pańskiego, zawierających również elementy historyczne, kulturowe i współczesne wydarzenia społeczne związane z życiem Krakowa, Polski i świata. Kulminacyjny moment następuje w każdy pierwszy czwartek grudnia, kiedy twórcy prezentują swoje szopki na Rynku Głównym w Krakowie. Wszystkie prace są następnie wystawiane w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa od grudnia do lutego.
- **Kultura bartnicza:** Była najpowszechniejszym rodzajem pszczelarstwa na wszystkich obszarach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów do XIX wieku. Ta ekologiczna i zrównoważona technologia pszczelarska jest dobrze zachowana w wiejskich obszarach południowo-wschodniej Białorusi oraz w niektórych społecznościach regionu Podlasia w Polsce. „Bractwo Bartne” działa na rzecz kontynuacji dawnych tradycji i zachowania tkanki kulturowej dla przyszłych pokoleń. Kultura bartnicza została wpisana na listę UNESCO w 2020 roku.
- **Polonez – tradycyjny taniec polski:** Ten uroczysty taniec grupowy został wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego w 2023 roku. Jest jednym z najbardziej wyrazistych symboli polskiej kultury, konsekwentnie pielęgnowanym i przekazywanym kolejnym pokoleniom. Ze względu na swój inkluzywny

charakter, pozwalający na udział od kilku do kilkuset par, taniec ten sprzyja integracji społecznej i buduje poczucie przynależności do wspólnoty. Tancerze podążają trasą proponowaną przez pierwszą parę, wykonując w tym czasie różne figury. Taniec pozostaje nieodłącznym elementem bali maturalnych (studniówek) oraz innych uroczystości.

- **Flisactwo:** Praktykowane głównie w południowych częściach Polski, a także w innych krajach europejskich, takich jak Austria, Czechy, Niemcy, Łotwa i Hiszpania. Do dziś funkcjonuje społeczność dzieląca się wiedzą, umiejętnościami, technikami i wartościami związanymi z budową i nawigacją tratw drewnianych, a tradycja oraz procesy budulcowe są kultywowane od pokoleń. Wywodzi się ono ze średniowiecza, kiedy tratwy służyły do transportu drewna, towarów i ludzi z wykorzystaniem naturalnych prądów wodnych. Obecnie tradycja ta, rozwijana również jako atrakcja turystyczna, pozostaje kolejną ekologicznie zrównoważoną praktyką chroniącą zasoby wodne i przyciągającą gości. Flisactwo zostało wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO w 2022 roku.
- **Sokolnictwo:** Jako tysiącletnia tradycja znana na całym świecie, sokolnictwo zostało wpisane w 2021 roku na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako część polskiego dziedzictwa kulturowego. Społeczność sokolników obejmuje podmioty wspierające, takie jak szpitale dla ptaków drapieżnych, ośrodki hodowlane, agencje ochrony przyrody oraz twórców tradycyjnego sprzętu.

3.5. PORTUGALIA

Polityka kulturalna Portugalii kładzie nacisk na NDK jako kamień węgielny tożsamości narodowej. Portugalska ustawa o dziedzictwie kulturowym (Ustawa nr 107/2001) przewidywała definicję dziedzictwa kulturowego uznającą jego wymiar niematerialny w ramach szerszej definicji, co miało jednak ograniczone zastosowanie w praktyce. Po ratyfikacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w 2008 roku,

Dekret-Ustawa nr 139/2009 położył większy nacisk na specyfikę NDK, aby przełożyć międzynarodowe normy dziedzictwa na ustawodawstwo krajowe. W 2011 roku utworzono Krajowy Inwentarz Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, który przyjął formę cyfrowej bazy danych – Matriz PCI. Muzea były postrzegane jako główne podmioty odpowiedzialne za ochronę NDK, jednak późniejsze zmiany w strukturze instytucjonalnej doprowadziły do osłabienia ich roli w polityce dotyczącej dziedzictwa niematerialnego. Wpisano 17 elementów NDK oraz trzy elementy w kategorii „pilnej ochrony”. Ponadto analizowanych jest 84 formularzy inwentarzowych. Dyrekcja Generalna ds. Dziedzictwa Kulturalnego koordynuje działania konserwatorskie.

Przykłady portugalskiego NDK obejmują następujące wpisy:

- **Fado:** Wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego w 2011 roku.
- **Obchody zimowe podczas karnawału w Podence:** Wpisane w 2019 roku.
- **Uroczystości społecznościowe w Campo Maior:** Wpisane w 2021 roku. Podczas tych świąt ulice są dekorowane papierowymi kwiatami o różnych kształtach, kolorach i wzorach. Dekoracje są utrzymywane w tajemnicy aż do wigilii uroczystości, kiedy to miasto zostaje całkowicie odmienione w ciągu jednej nocy.
- **Cante Alentejano:** Wielogłosowy śpiew z południowej Portugalii wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2014 roku.
- **Wytwarzanie glinianych figurek z Estremoz:** Wpisane w 2017 roku.
- Portugalia dzieli również dietę śródziemnomorską oraz sokolnictwo z kilkoma innymi krajami.

3.6. BUŁGARIA

Rozporządzenie nr 1 z dnia 8 maja 2013 roku w sprawie prowadzenia Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Republiki Bułgarii zostało ogłoszone w Dzienniku Ustaw (państwowej gazecie), nr 45 z 18 maja 2013

roku. Określa ono procedurę prowadzenia przez Ministerstwo Kultury rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego kraju. Rejestr jest prowadzony jako jednolita elektroniczna baza danych w sposób zapewniający integralność i ochronę informacji przed zniszczeniem lub nieautoryzowaną modyfikacją. Minister Kultury określa w drodze zarządzenia urzędników prowadzących rejestr. Muzea oraz lokalne domy kultury (*Chitalishte*), ze względu na swoje praktyczne doświadczenie, są uznawane za główne instytucje odpowiedzialne za żywotność NDK w kraju.

Metodologia i instrukcje związane z wprowadzaniem rekordów do Listy Krajowej są opracowywane przez zespół Instytutu Etnologii i Folklorystyki z Muzeum Etnograficznym przy Bułgarskiej Akademii Nauk (IEFEM przy BAN). Definicja „Żywe skarby ludzkie programu pilotażowego UNESCO” została wprowadzona jako dowód żywych tradycji kulturowych obywateli Bułgarii.

Pomimo nadzwyczajnej różnorodności NDK na swoim terytorium, Bułgaria posiada jedynie 7 elementów na Reprezentatywnej Liście Ludzkości, które zostały wpisane w latach 2009–2021. Dostępnych jest 19 elementów wpisanych na Krajową Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (2010–2014). Przyczynę tego stanu rzeczy można upatrywać w braku spójnego systemu instytucji o jasnych kompetencjach w zakresie rejestracji i ochrony. Wieś Bystrzyca (Bistritsa) jest jednym z ostatnich obszarów w Bułgarii, w którym na przestrzeni wieków zachowano tradycyjną polifonię. Z kolei tradycyjna praktyka śpiewu wielogłosowego, unikalna dla bułgarskich wsi Dolen i Satovcha w regionie Błagojewgradu, została wpisana w 2021 roku.

- **Panagyr na cześć świętych Konstantyna i Heleny:** Wpisany w 2009 roku. Jego kulminacją jest obrzęd tańca na ogniu Nestinarstvo – punkt kulminacyjny corocznego rytuału Panagyr odbywającego się 3 i 4 czerwca we wsi Byłgari w regionie gór Strandża w południowo-wschodniej Bułgarii.
- **Tradycja tkaniu dywanów w Cziprowcach:** Wpisana w 2014 roku. Ręcznie tkane dywany są wykonywane przez kobiety w północno-

zachodniej Bułgarii. Najbardziej znane formy ornamentyki są reprodukowane w całej społeczności, a nawet stanowią herb miasta.

- **Ludowe święto Surva w regionie Pernik:** Wpisane w 2015 roku (odbywa się 13–14 stycznia). Zasadniczym elementem obchodów jest popularny rytuał maskowy.
- **Praktyki kulturowe związane z 1 marca:** Wpisane w 2017 roku. W ten sposób usankcjonowano starożytne tradycje świętowania początku wiosny. Główna praktyka polega na robieniu, ofiarowywaniu i noszeniu czerwono-białej nitki, którą następnie rozwiązuje się, gdy zobaczy się pierwsze kwitnące drzewo, jaskółkę lub bociana. Nitki te, znane jako *Martenitsa*, są również pielęgnowane w innych krajach bałkańskich.

Dwie znaczące instytucje zostały wpisane do Rejestru dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego: Festiwal Folkloru w Kopriwsticy (wybrany w 2016 roku) oraz bułgarskie *Chitalishta* (Społecznościowe Centrum Kultury) jako praktyczne doświadczenie w zabezpieczaniu żywotności NDK w 2017 roku.

Bułgarskie *chitalishta* (centra kultury społecznościowej) są równomiernie rozmieszczone na całym terytorium Bułgarii. Są zakładane przez same społeczności i otwarte dla każdego, bez względu na płeć, poglądy polityczne czy religijne. Pierwsze *chitalishta* powstały w 1856 roku w związku ze wzmocnieniem trendów edukacyjnych i ruchów wyzwoleniczych w kraju pod panowaniem osmańskim i od tamtej pory są uznawane za kluczową komórkę organizacyjną bułgarskiego społeczeństwa. Zgodnie z Ustawą o *chitalishta* z 1996 roku organizacje te są pozarządowymi podmiotami samorządowymi. Z mocy prawa prowadzą działalność kulturalną i edukacyjną mającą na celu ochronę zwyczajów i tradycji narodu bułgarskiego, zapewnianie dostępu do informacji, rozpowszechnianie wiedzy oraz zaznajamianie społeczności z wartościami i osiągnięciami nauki, sztuki oraz kultury. *Chitalishta* odgrywają centralną rolę w procesie przekazywania niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kraju, przy czym starsi członkowie odgrywają kluczową rolę w zachęcaniu młodych ludzi do zaangażowania się w te działania.

3. Wspólne elementy NDK w krajach UE

NDK przekracza granice państwowe, sprzyjając kształtowaniu się wspólnych tożsamości kulturowych wewnątrz UE. Do kluczowych przykładów należą:

Dieta śródziemnomorska: Uznana za wspólne dziedzictwo Grecji, Portugalii i Chorwacji; dieta ta podkreśla zrównoważony rozwój oraz tradycje wspólnotowe.

Pszczelarstwo: Tradycyjna kultura apikultury (bartnictwa i pszczelarstwa) w Polsce i na Białorusi uwypukla troskę o środowisko oraz dziedzictwo wiejskie.

Muzyka i taniec: NDK każdego kraju obejmuje tradycyjne formy muzyczne i taneczne, co podkreśla uniwersalny charakter sztuk widowiskowych. Przykładem jest taniec Călușarii z regionu Olt w południowej Rumunii, który stanowi również część dziedzictwa kulturowego Wołochów w Bułgarii i Serbii.

4. Wyzwania i szanse

Ochrona NDK w Unii Europejskiej mierzy się z kilkoma wyzwaniami, do których należą globalizacja, urbanizacja oraz spadające zaangażowanie lokalnych społeczności. Szanse upatruje się jednak w programach finansowania UE, współpracy transgranicznej oraz technologiach cyfrowych wykorzystywanych do dokumentacji i upowszechniania wiedzy.

Podsumowanie

Ochrona Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (NDK) w Unii Europejskiej odzwierciedla złożoną zależność między ramami lokalnymi, krajowymi i ponadnarodowymi. Każde państwo członkowskie – od Grecji po Rumunię, Chorwację, Polskę i Portugalię – wnosi unikalny wkład w ten zbiorowy wysiłek, czerpiąc z wielowiekowych tradycji i jednocześnie dostosowując się do współczesnych realiów. Konwencja UNESCO z 2003 roku służy jako fundamentalny przewodnik w harmonizowaniu tych działań w zróżnicowanych krajobrazach kulturowych.

Znaczenie NDK wykracza poza sam wymiar kulturowy. Jest ono narzędziem służącym budowaniu spójności społecznej, podtrzymywaniu tożsamości regionalnych oraz promowaniu zrównoważonego rozwoju. Przykładowo, rumuński taniec Călușarii czy portugalska muzyka fado nie tylko pozwalają zachować formy artystycznego wyrazu, ale zapewniają również możliwości gospodarcze poprzez turystykę kulturową. Podobnie wspólne elementy dziedzictwa, takie jak dieta śródziemnomorska, wykazują potencjał NDK do przełamywania podziałów kulturowych i geograficznych wewnątrz UE.

Ochrona NDK nie jest jednak wolna od wyzwań. Globalizacja, urbanizacja oraz przemiany demograficzne zagrażają transmisji tradycji na przyszłe pokolenia. Na obszarach wiejskich migracja młodszych populacji dodatkowo pogłębia zanik tradycyjnych praktyk. Ponadto niewystarczające finansowanie oraz niski poziom świadomości społecznej często stoją na przeszkodzie skutecznym środkom ochrony.

Aby stawić czoła tym wyzwaniom, należy położyć większy nacisk na edukację, zaangażowanie społeczności oraz współpracę transgraniczną. Platformy cyfrowe oferują innowacyjne rozwiązania w zakresie dokumentowania i rozpowszechniania NDK, zapewniając do niego dostęp szerszemu gronu odbiorców. Programy unijne, takie jak Kreatywna Europa oraz Horyzont Europa, mogą dodatkowo wspierać te wysiłki poprzez zapewnianie zasobów finansowych i stymulowanie współpracy między państwami członkowskimi.

Patrząc w przyszłość, nie sposób przecenić roli NDK w kształtowaniu europejskiej tożsamości i jedności. W czasach, gdy UE funkcjonuje w coraz silniej powiązanym świecie, jej różnorodność kulturowa pozostaje źródłem siły i odporności. Nadając priorytet ochronie NDK, UE nie tylko ocala swoją przeszłość, ale buduje również fundamenty pod bardziej inkluzywną i zrównoważoną przyszłość. W tym kontekście rumuńskie tradycje tkackie, grecka muzyka rebetiko, polskie szopkarstwo, portugalska produkcja korka czy chorwacki śpiew Ojkanje reprezentują coś więcej niż tylko artefakty kulturowe – ucieleśniają one żywego ducha dziedzictwa Europy, łącząc społeczności ponad pokoleniami i granicami.

Ostatecznie ochrona NDK wymaga zrównoważonego podejścia, które szanuje lokalną specyfikę, a zarazem buduje poczucie wspólnej odpowiedzialności. Doświadczenia państw członkowskich UE pokazują, że dzięki skoordynowanym działaniom, innowacyjnym strategiom i stałym inwestycjom bogata mozaika niematerialnego dziedzictwa Europy może nadal rozkwiatać, inspirując kolejne pokolenia.

Bibliografia

Brief presentation of the element of Intangible Cultural Heritage, (ICH) <https://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2016/11/momoeria.pdf>

Byzantine chant, <https://ich.unesco.org/en/RL/byzantine-chant-01508>

Calusarii – the ritual dance, 7.12.2014, Tours Romania, <https://toursromania.wordpress.com/2014/12/07/calusarii/>

Chasing the donkey says: Croatian culture is a masterpiece!, Just Dubrovnik, 15.10.2014, <https://justdubrovnik.com/chasing-the-donkey-says-croatian-culture-is-a-masterpiece/>

Craftsmanship of Horezu ceramics, <https://ich.unesco.org/en/RL/craftsmanship-of-horezu-ceramics-00610>

Decisión del Comité intergubernamental: 17.COM 7.B.41 <https://ich.unesco.org/es/decisiones/17.COM/7.B.41>

Falconry, a living human heritage, <https://ich.unesco.org/en/RL/falconry-a-living-human-heritage-01708>

Gherman Naomi, The Colindat Men's Group, a UNESCO Christmas Tradition, 3Seas Europe, 13.12.2022, <https://3seaseurope.com/colindat-juni-christmas-tradition/>

Men's group Colindat, Christmas-time ritual, <https://ich.unesco.org/en/RL/men-s-group-colindat-christmas-time-ritual-00865>

Narodowy Instytut Dziedzictwa, <https://niematerialne.nid.pl/>

Nativity scene (szopka) tradition in Krakow, <https://ich.unesco.org/en/RL/nativity-scene-szopka-tradition-in-krakow-01362>

Ojkanje Singing, UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/USL/ojkanje-singing-00320>

Polyphonic.gr, https://www.polyphonic.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=96&Itemid=1316&lang=en

Romania: Festive Music from the Maramures Region, 2014, <https://folkways.si.edu/romania-festive-music-from-the-maramures-region/world/music/album/smithsonian>

Sinjska Alka, a knights' tournament in Sinj, UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/RL/sinjska-alka-a-knights-tournament-in-sinj-00357>

Sarah-Jane, UNESCO Intangible Cultural Heritage In Croatia, 7.10.2021, https://www.chasingthedonkey.com/croatian-culture-unesco-intangible-cultural-heritage/#1_Ojkanje_Singing

The 'Za Križen' Procession, Jelsa, <https://visitjelsa.hr/en/11918/procesija-za-krizen/>

Traditional wall-carpet craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova, <https://ich.unesco.org/en/activities/traditional-wall-carpet-craftsmanship-in-romania-and-the-republic-of-moldova-00514>

Tree beekeeping culture <https://ich.unesco.org/en/RL/tree-beekeeping-culture-01573>

Treebeekeeping culture at UNESCO list !, 28.12.2020 <https://bartnictwo.com/en/2020/12/28/treebeekeeping-culture-at-unesco-list/>

UNESCO (n.d.), What is Intangible Cultural Heritage?, <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-0000>

Types of ICH - Categorization of intangible heritage

Chapter 3

Dr Codrina Csesznek

Florina Harabagiu

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

Rodzaje NDK - kategoryzacja dziedzictwa niematerialnego

1. Definicja niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK)

W 2003 roku, uznając nieocenioną wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, a zarazem dostrzegając ryzyko jego degradacji lub całkowitej utraty, UNESCO przyjęło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest to dokument programowy mający na celu ochronę tego rodzaju dziedzictwa kulturowego, zapewnienie mu szacunku w ramach grup społecznych i społeczności, podnoszenie świadomości na temat jego wagi, a także zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy (UNESCO, 2022).

Konwencja ta definiuje pojęcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w następujący sposób: „niematerialne dziedzictwo kulturowe» oznacza praktyki, przekazy, formy ekspresji, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, ich oddziaływaniem z przyrodą i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając

się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreacji” (UNESCO, 2022, s. 5).

Ten sam dokument wyróżnia pięć dziedzin (wymiarów) niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK):

1. tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
2. sztuki widowiskowe;
3. praktyki społeczne, rytuały i obrzędy świąteczne;
4. wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
5. rzemiosło tradycyjne (UNESCO, 2022, s. 5-6).

W 2012 roku w pierwszym badaniu UNWTO (Światowej Organizacji Turystyki) dotyczącym turystyki i niematerialnego dziedzictwa kulturowego dodano muzykę do kategorii „sztuki widowiskowe”, a także wyodrębniono praktyki kulinarne jako kolejny, osobny wymiar NDK (UNWTO, 2012).

Strona internetowa UNESCO (2024) zawiera wiele przydatnych informacji ułatwiających zrozumienie koncepcji NDK, wyjaśniających jego rolę oraz opisujących poszczególne wymiary. Poniżej wybrano kilka z nich:

„Choć niematerialne dziedzictwo kulturowe jest kruche, stanowi ono ważny czynnik utrzymania różnorodności kulturowej w obliczu postępującej globalizacji. Zrozumienie niematerialnego dziedzictwa kulturowego różnych społeczności sprzyja dialogowi międzykulturowemu i zachęca do wzajemnego szacunku dla innych sposobów życia”.

„Znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego nie tkwi w samej manifestacji kulturowej, ale w bogactwie wiedzy i umiejętności przekazywanych za jego pośrednictwem z pokolenia na pokolenie. Społeczna i ekonomiczna wartość tego przekazu wiedzy jest istotna zarówno dla grup mniejszościowych, jak i dla dominujących grup społecznych w obrębie danego państwa, i ma

tak samo duże znaczenie dla państw rozwijających się, jak i rozwiniętych”.

Na tej samej stronie internetowej UNESCO podkreśla również wybrane cechy NDK: odnosi się ono zarówno do tradycji, jak i do praktyk współczesnych; ma charakter włączający (inkluzywny), przyczyniając się do „spójności społecznej, stymulowania poczucia tożsamości i odpowiedzialności, co pomaga jednostkom czuć się częścią jednej lub kilku społeczności oraz całego społeczeństwa”; jest reprezentatywne dla historii i kultury społeczności; a przede wszystkim opiera się na społeczności (*community-based*), co oznacza, że musi być uznawane za dziedzictwo przez samych jej członków.

2. Kategoryzacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Podejścia i wyzwania

Gireesh i Anand (2022) omawiają wyzwania związane z klasyfikacją niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) według opisanego wyżej schematu UNESCO, który dzieli NDK na pięć kategorii: tradycje i przekazy ustne, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne i rytuały, wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz tradycyjne rzemiosło. Autorzy argumentują, że choć ramowa struktura sprawdza się na poziomie międzynarodowym, nie udaje się w niej w pełni uchwycić złożonej specyfiki poszczególnych kultur – na przykład dziedzictwa kulturowego Indii, które charakteryzuje się wyjątkową różnorodnością regionalnych form ekspresji oraz bogatym dorobkiem tradycji przekazywanych międzypokoleniowo.

Badacze ci stoją na stanowisku, że pięć kategorii proponowanych przez UNESCO jest zbyt ogólnych, by adekwatnie odzwierciedlić złożoność indyjskiej kultury, co może ograniczać zarówno dokumentację, jak i zarządzanie dziedzictwem kulturowym. W obrębie „tradycji i przekazów ustnych” sugerują oni podział według gatunków (poezja, pieśni, ballady, legendy i mity), a także klasyfikację opartą na pochodzeniu (mitologiczne lub anonimowe) i sposobie przekazu (rodzinny lub poprzez tradycyjne szkoły). W przypadku „sztuk widowiskowych”, takich jak tradycyjny taniec i muzyka, autorzy zalecają dalszą klasyfikację według konkretnych form i stylów, z

uwzględnieniem wyraźnych różnic regionalnych. Jako przykłady podają taniec Chhau, taniec Kalbelia oraz dramat religijny Ramlila.

W ramach kategorii „praktyki społeczne, rytuały i obrzędy świąteczne” Gireesh i Anand (2022) proponują strukturę klasyfikacji opartą na typologii (rytuały religijne, ceremonie rodzinne, festiwale i obrzędy przejścia) oraz znaczeniu kulturowym, włączając w to praktyki takie jak Kumbh Mela i Durga Pudża, które odzwierciedlają powiązanie z cyklem rolniczym i kalendarzem religijnym. „Wiedza o przyrodzie i wszechświecie”, w tym Ajurweda i tradycyjna astronomia, są postrzegane jako obszary wymagające rygorystycznej dokumentacji, biorąc pod uwagę zarówno ich ustny przekaz, jak i praktyczną użyteczność dla lokalnych społeczności.

W obszarze „tradycyjnego rzemiosła” autorzy sugerują systematyczne podejście obejmujące klasyfikacje oparte na stosowanych technikach i materiałach, podając za przykład wyroby z metalu i tekstyliów, ceramikę oraz rzeźbę w drewnie. Znamiennym przykładem jest technika obróbki mosiądzu i miedzi stosowana przez społeczność Thatheras z Pendżabu, wpisana już na listę dziedzictwa UNESCO.

Ten bardziej szczegółowy schemat klasyfikacji zaproponowany przez obu autorów mógłby stanowić narzędzie nie tylko do dokładniejszej dokumentacji, ale także do lepszego zachowania regionalnych specyfik oraz zwiększenia dostępności niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zapewniając tym samym wierniejsze odwzorowanie i skuteczniejsze zarządzanie różnorodnością kulturową.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe obejmuje wszelkie niematerialne przejawy kultury i stanowi o różnorodności żywego dziedzictwa ludzkości, będąc jednocześnie najważniejszym środkiem promowania tej różnorodności. W jego ramach rzemiosło stanowi formę aktywnej kultury rękodzielniczej, odzwierciedlającą pracę i mądrość zgromadzoną przez naród w toku długiej ewolucji społecznej. Tradycja rzemieślnicza jest jednym z kluczowych czynników ułatwiających przekazywanie dziedzictwa kulturowego z pokolenia na pokolenie (Li i in., 2024).

Według Shi i in. (2024) NDK stanowi unikalną kategorię dziedzictwa kulturowego, która posiada istotną wartość historyczną, kulturową i artystyczną, pełniąc jednocześnie funkcję zbiorowego skarbu ludzkości, który manifestuje tożsamość etniczną i przynależność do wspólnoty. Niezbędne cechy niematerialnego dziedzictwa kulturowego umożliwiają jego adaptację do przestrzeni cyfrowej, gdzie staje się ono dostępne w nowoczesnych formatach docierających do odbiorców na całym świecie, a cyfryzacja tworzy interaktywne zasoby edukacyjne dla przyszłych pokoleń studiujących dziedzictwo kulturowe.

Fredheim i Khalaf (2016) analizują kategorie wartości dziedzictwa stosowane w konserwacji i zarządzaniu, wskazując, że kategorie te są wdrażane bez pełnego zrozumienia skutków włączenia lub wyłączenia poszczególnych elementów. Autorzy twierdzą, że prowadzi to do powierzchownych ocen znaczenia dziedzictwa, ponieważ decyzje opierają się na ukrytych, a nie na jawnych sądach wartościujących. Król (2021) podkreśla, że ocena niematerialnego dziedzictwa kulturowego pozostaje wyzwaniem, niemniej ma ona zasadnicze znaczenie dla zachowania tradycji i przekazu historii na poziomie globalnego dziedzictwa.

System klasyfikacji dziedzictwa, zwany Modelem Wartości Kulturowych Stephensona (*Stephenson's Cultural Values Model*), został wprowadzony przez Fredheima i Khalafa (2016) w celu dostosowania wartości kulturowych tak, aby obejmowały elementy materialne i niematerialne oraz pozwalały zrozumieć wieloaspektowy charakter dziedzictwa kulturowego.

System ten składa się z trzech głównych kategorii: form, relacji i praktyk, oferując wszechstronne zrozumienie dziedzictwa kulturowego wykraczające poza konwencjonalne metody klasyfikacji.

„Formy”, jako pierwsza kategoria, odzwierciedlają wygląd dziedzictwa wraz z jego elementami architektonicznymi, historycznymi strukturami oraz aranżacją przestrzenną. Wyceniają one stworzone przez człowieka oraz naturalne komponenty, które generują efekty wizualne i estetyczne w świecie fizycznym.

Druga kategoria, **„relacje”**, skupia się na znaczących powiązaniach, jakie ludzie tworzą z dziedzictwem – w tym na tożsamości, zbiorowej pamięci, poczuciu przynależności i wartościach duchowych. Relacje pokazują, jak dziedzictwo wpływa na społeczności i jednostki poprzez więzi emocjonalne i symboliczną wartość, które są istotne dla różnych grup społecznych.

Trzecia kategoria, **„praktyki”**, obejmuje tradycje, rytuały i działania związane z dziedzictwem, które pomagają utrzymać i pogłębić jego znaczenie w życiu społecznym. Działalność człowieka wraz z procesami naturalnymi tworzy część praktyk, do których zalicza się rytuały oraz użytkowanie historycznych miejsc i przedmiotów. Kategoria ta ujawnia dynamiczną naturę dziedzictwa poprzez jego ciągłą transformację wynikającą z aktywnego użytkowania.

Oprócz tych kategorii autorzy wprowadzają również pojęcie **„wymiarów wartości”** (*dimensions of value*) jako dodatkowy koncept wyjaśniający, które cechy dziedzictwa stają się istotne. Dziedzictwo uzyskuje swoją wartość z czterech podstawowych wymiarów: wartości asocjacyjnej (łączącej z ludźmi, miejscami lub wydarzeniami), wartości sensorycznej (odzwierciedlającej piękno i przyjemność estetyczną), wartości dowodowej (służącej jako źródło wiedzy i badań) oraz wartości funkcjonalnej (wykazującej obecną użyteczność). Autorzy wykorzystują te ramy klasyfikacyjne do opracowania uniwersalnego systemu wspierającego zintegrowane zarządzanie dziedzictwem, odpowiadającego jednocześnie na zmiany w znaczeniach dziedzictwa kulturowego.

Badania przeprowadzone przez Fredheima i Khalafa (2016) oraz Króla (2021) obnażają krytyczny problem w ochronie dziedzictwa kulturowego, jako że obecne metody oceny pozostają powierzchowne i ograniczone w swoim zakresie. W świecie, w którym dziedzictwo nie jest jedynie zbiorem fizycznych obiektów, ale siecią relacji i praktyk nadających znaczenie zbiorowym tożsamościom, sztywne i uproszczone oceny nie są w stanie uchwycić rzeczywistej złożoności dziedzictwa kulturowego. Model kulturowy opracowany przez Fredheima i Khalafa, łączący elementy dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wyznacza kluczową ścieżkę dla wzmocnienia autentycznego zarządzania dziedzictwem kulturowym. Ramy oceny powinny

uwzględniać różnorodne wartości, jakie społeczności przypisują dziedzictwu, tak aby procesy konserwacji i zarządzania chroniły jego symboliczną i społeczną istotę.

3. Wzbogacanie różnorodności form NDK przy użyciu technologii

Współczesne badania podkreślają znaczenie integrowania technologii w procesach zachowania i przekazywania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wskazując, jak cyfryzacja może stać się niezbędnym narzędziem utrwalania tożsamości kulturowych w globalizującym się świecie. Modele dobrych praktyk obejmują projekty międzynarodowe, takie jak platformy UNESCO dedykowane dziedzictwu niematerialnemu, gdzie zasoby online ułatwiają dostęp do cyfrowych dokumentacji, historii, tradycji i artefaktów, trafiając do szerokiej i zróżnicowanej publiczności. Ponadto lokalne projekty cyfryzacji, realizowane przy zaangażowaniu społeczności, zapewniają nie tylko zachowanie autentyczności, ale także aktywny udział członków tych społeczności. Modele te pokazują, jak współpraca między naukowcami, instytucjami kultury i społecznościami przyczynia się do ochrony i rewitalizacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego w środowisku cyfrowym. Badania oraz zastosowanie istniejących technologii w dziedzinie dziedzictwa kulturowego doprowadziły do zdefiniowania pojęcia Cyfrowego Bliźniaka Dziedzictwa (*Heritage Digital Twin – HDT*) (Li i in., 2024).

HDT to zbiór informacji cyfrowych odpowiadających obiektom dziedzictwa, który obejmuje ich własne dane identyfikacyjne oraz inne istotne informacje cyfrowe. Cyfrowe bliźniaki są zatem wirtualną kopią rzeczywistego obiektu lub procesu, która aktualizuje się w czasie rzeczywistym. W przypadku niematerialnego dziedzictwa kulturowego cyfrowe bliźniaki są tworzone w celu zachowania i promowania tradycji, zwyczajów, rzemiosła i innych elementów dziedzictwa, które nie posiadają stałej formy fizycznej.

Nowoczesne technologie cyfrowe, w tym modele 3D, wirtualna rzeczywistość (VR) i rozszerzona rzeczywistość (AR), są wykorzystywane do tworzenia „cyfrowych bliźniaków” elementów dziedzictwa kulturowego. Integrują one szczegółowe odwzorowania wizualne, opowieści oraz informacje historyczne,

zapewniając publiczności interaktywne i edukacyjne doświadczenie. Inicjatywy te odgrywają kluczową rolę w promowaniu tradycyjnej kultury w przystępnym i atrakcyjnym formacie, przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju poprzez adaptację tradycji do ery cyfrowej.

Studium przypadku 1: Cyfryzacja tradycyjnego rzemiosła

W przypadku tradycyjnego rzemiosła „Wykrajanki z tkanin z Yangxin” (*Yangxin Cloth Paste*) cały proces produkcyjny został zdigitalizowany w taki sposób, aby użytkownicy mogli poznać każdy etap pracy. Li i in. (2024) opisują, jak technologia cyfrowa jest wykorzystywana do ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego, skupiając się na tradycyjnym rzemiośle wyklejank z tkanin w prowincji Hubei w Chinach. Platforma cyfrowa stworzona na potrzeby tego rzemiosła dokumentuje poprzez cyfryzację wszystkie etapy produkcji – od wyboru materiałów po techniki szycia – umożliwiając publiczności odkrywanie i naukę tego rzemiosła w środowisku wirtualnym.

W projektach cyfryzacji stosuje się różnorodne nowoczesne technologie: fotogrametrię do tworzenia modeli 3D, renderowanie oparte na prawach fizyki (*physics-based rendering*) oraz technologię 5G zapewniającą szybką transmisję danych. Platforma cyfrowa zawiera również system transakcyjny, w którym użytkownicy mogą kupować rękodzieło, obserwować proces produkcyjny oraz wchodzić w interakcje z rzemieślnikami.

Według Li i in. (2024) cyfrowa ochrona dziedzictwa kulturowego obejmuje dwa główne kierunki: renowację fizycznych artefaktów oraz cyfrową rekonstrukcję historycznych budowli i relikwii. Wirtualna renowacja wiąże się ze skanowaniem 3D i modelowaniem cyfrowym, czego przykładem jest cyfrowo odrestaurowany posąg Buddy powielony za pomocą druku 3D. Z kolei cyfrowa rekonstrukcja miejsc historycznych, takich jak miasto Al-Zubarah w Katarze, zapewnia solidną podstawę dla ochrony dziedzictwa.

Cui i in. (2021) przeanalizowali wykorzystanie gier cyfrowych jako innowacyjnej metody ochrony i promocji chińskiego niematerialnego

dziedzictwa kulturowego. Ponieważ działania na rzecz ochrony kultury w Chinach wykroczyły poza sferę czysto przemysłową, stały się one zintegrowanym projektem społecznym, łączącym wkład z różnych dziedzin. Gry cyfrowe zostały wskazane jako skuteczny kanał stymulowania zainteresowania młodych ludzi tradycyjną kulturą, zapewniający angażujący sposób interakcji z dziedzictwem kulturowym. Jako wszechobecny element współczesnego życia, gry cyfrowe wykraczają poza rozrywkę i wpływają na obszary takie jak polityka, gospodarka oraz edukacja. Biorąc pod uwagę ogromną popularność rynku gier mobilnych w Chinach, autorzy podkreślają, że platformy te mogą ożywić zainteresowanie młodzieży chińskimi tradycjami i wartościami kulturowymi.

Cui i in. (2021) przytaczają przykłady gier, które z sukcesem zintegrowały autentyczne elementy kulturowe, takich jak *Xuanyuan Sword* oraz *Legend of Sword and Fairy*, w których odwzorowano historyczne sceny i klasyczne teksty chińskie. Gry te nie tylko przemawiają do graczy poprzez swoją estetykę, ale zapewniają również doświadczenie edukacyjne związane z chińską historią i literaturą.

Przykładem zastosowania tej metody jest gra *Hang-Shi-Ji Restaurant*, będąca symulacją tradycyjnej restauracji. Gra ta integruje elementy kultury kulinarnej Hangzhou, a przedstawione w niej lokacje, postacie i potrawy są inspirowane okresem dynastii Song, zapewniając graczom immersyjne i autentyczne doświadczenie.

Cui i in. (2021) rekomendują wsparcie rządowe dla rozwoju gier o tematyce kulturowej, argumentując, że takie podejście mogłoby przekształcić tradycyjną kulturę w konkurencyjny przemysł, przynosząc korzyści dla turystyki i lokalnej gospodarki. Ci sami autorzy sugerują również, że twórcy gier powinni integrować autentyczne wartości kulturowe, a nie tylko elementy estetyczne, aby tworzyć gry edukacyjne i istotne pod względem kulturowym. Podejście to może pomóc w promocji chińskiego dziedzictwa kulturowego i budowaniu zdrowej „kultury gier”.

W związku z tym uważamy również, że tworzenie gier, które wiernie odzwierciedlają kulturę, może zachęcać do większego doceniania i szacunku

dla dziedzictwa kulturowego, przyczyniając się tym samym do jego długoterminowej ochrony.

4. Mapowanie i klasyfikacja dziedzictwa kulturowego

W ostatnich latach niektórzy autorzy podkreślają znaczenie systematycznego badania niematerialnego dziedzictwa kulturowego społeczności i regionów za pomocą metody mapowania. Mapowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest częścią szerszego procesu mapowania kulturowego, które definiuje się następująco: „mapowanie kulturowe jest uważane za systematyczne narzędzie angażowania społeczności w identyfikację i rejestrowanie lokalnych zasobów kulturowych, z założeniem, że wiedza ta zostanie następnie wykorzystana do tworzenia wspólnych strategii, procesów planowania lub innych inicjatyw” (Duxbury i in., 2015, s. 2). Tym samym mapowanie tego typu dziedzictwa zawiera komponent zaangażowania społeczności i ma na celu wykorzystanie zasobów kulturowych dla rozwoju lokalnego. Według Sorei (2009) mapowanie NDK oznacza również zwiększanie świadomości cech charakterystycznych dla lokalnej kultury, co może pomóc w umacnianiu lokalnej tożsamości.

Jako przykład, metoda mapowania została wykorzystana w projekcie *CarPaTO – Mapowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Krainy Făgăraș, Rumunia* (*Mapping the intangible cultural heritage of Făgăraș Land, Romania*) (Sorea & Csesznek, 2020), zrealizowanym przez Uniwersytet Transylwanii w Braşowie w latach 2018–2019.

Studium przypadku 2: Mapowanie NDK w Krainie Făgăraș, Rumunia

„W pierwszym etapie projekt koncentrował się na przeprowadzeniu wywiadów ze specjalistami ds. dziedzictwa kulturowego z Muzeum Etnograficznego w Braşowie, Muzeum Krainy Făgăraș im. Valera Literata, Centrum Ochrony i Promocji Kultury Tradycyjnej Okręgu Braşów, Fundacji Negru Vodă w Făgăraș oraz Muzeum Cywilizacji Transylwańskiej ASTRA w Sybinie. Ponadto przeprowadzono wywiady z przedstawicielami urzędów miast i gmin oraz lokalnych centrów informacji turystycznej. W ten sposób zidentyfikowano osoby dobrze poinformowane w

tematyce projektu oraz w kwestii zasobów dziedzictwa uznawanych za istotne na poziomie lokalnym.

Kolejnym etapem projektu były badania terenowe, które polegały na przeprowadzeniu wywiadów częściowo ustrukturyzowanych z dobrze poinformowanymi respondentami, wykonywaniu fotografii, realizowaniu nagrań wideo i audio, a także zbieraniu starych zdjęć i innych dokumentów społecznych (monografii wsi, dawnych zbiorów kołęd i/lub pieśni, notatek lokalnych liderów itp.). Na podstawie informacji uzyskanych w toku badań terenowych opracowano arkusze mapowania dla każdego z powiatów Krainy Făgăraș należących do okręgu Braszów.

Arkusze te zostały uporządkowane według wymiarów niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO i obejmują wyniki badań w terenie (w formie transkrypcji lub podsumowań wywiadów z dobrze poinformowanymi respondentami), jak również informacje z początkowych wywiadów dokumentacyjnych oraz ze studiów opublikowanych w *etno.brasov.ro* – czasopiśmie Muzeum Etnograficznego w Braszowie. Arkusze zorganizowano w przystępną bazę danych, aby umożliwić przygotowanie przyszłych działań skoncentrowanych wokół interesów społeczności. Opracowano także projekt graficzny książki poświęconej potrawom Krainy Făgăraș, a także zrealizowano krótki film prezentujący wyniki badań terenowych. Wytyczono również kilka tematycznych szlaków kulturowych, które wykorzystują różnice tożsamościowe na poziomie lokalnego dziedzictwa. Na etapie upowszechniania wyników zorganizowano trzy wydarzenia: wystawę fotograficzną mającą na celu wyróżnienie rezultatów badań terenowych, wystawę kulinarną prezentującą potrawy charakterystyczne dla Krainy Făgăraș wraz z ich przepisami, a także koncert, podczas którego wykonano utwory muzyczne zebrane w tym regionie” (Sorea & Csesznek, 2020, ss. 156-157).

Fan i in. (2023) opracowali nowatorski system, który łączy analizę obrazu i tekstu w celu klasyfikacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Metoda ta integruje szczegóły wizualne i znaczenia tekstowe poprzez wielomodalną uwagę (*multimodal attention*) oraz fuzję hierarchiczną (*hierarchical fusion*), co pozwala na pełniejsze zrozumienie każdego obiektu kulturowego.

W pierwszym etapie model wykorzystuje wielomodalną uwagę do identyfikacji kluczowych elementów wizualnych na obrazach oraz opisowych

słów kluczowych w tekście, ignorując przy tym informacje zbędne. Poprzez analizę wyglądu tradycyjnych figurek oraz reprezentacji symbolicznych wspomnianych w opisie, model bada zarówno aspekty wizualne, jak i tekstowe znaczenia tych obiektów.

Metoda fuzji hierarchicznej tworzy ujednoliconą reprezentację, która łączy elementy wizualne z detalami tekstowymi w celu uzyskania zarówno zrozumienia kontekstowego, jak i dokładnej klasyfikacji. Fuzja hierarchiczna pozwala modelowi powiązać elementy takie jak dziecko trzymające rybę z tekstem opisującym tę rybę jako symbol szczęścia – a wszystko to w ramach jednej, spójnej struktury.

Proponowana metoda wykazuje zarówno solidność (*robustness*), jak i zdolność adaptacji, ponieważ potrafi radzić sobie z brakiem danych pochodzących z obrazu lub tekstu, wykorzystując dostępne informacje do wygenerowania wiarygodnych wyników klasyfikacji. Autorzy stwierdzają, że metoda ta zachowuje elastyczność nawet wtedy, gdy część informacji staje się niedostępna. System działa z powodzeniem także w sytuacjach, gdy użytkownicy dostarczają wyłącznie zdjęcia lub wyłącznie informacje pisemne. Model opiera się na dostępnych danych w celu dokonania klasyfikacji, nawet gdy dostarczony zostanie tylko jeden typ danych. W przypadku gdy istnieje zdjęcie tradycyjnej maski bez opisu tekstowego, metoda polega na wizualnych cechach maski, aby zapewnić poprawną klasyfikację.

Artykuł Fana i in. (2023) prezentuje oryginalną, obiecującą metodę klasyfikacji obiektów NDK poprzez jednoczesną analizę wizualną i tekstową. Współczesne środowiska cyfrowe wymagają łatwo dostępnych rozwiązań w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego; metoda ta wychodzi naprzeciw tym potrzebom dzięki zdolności do ekstrakcji elementów wizualnych oraz kulturowego znaczenia z tekstu na potrzeby publicznej dokumentacji i upowszechniania wiedzy. Połączenie danych wizualnych i tekstowych zapewnia lepsze kontekstowe zrozumienie elementów kulturowych, stanowiąc kluczowy krok naprzód w działaniach na rzecz ochrony i promocji dziedzictwa. Opisana metoda wykorzystuje wielomodalną

uwagę i fuzję hierarchiczną do tworzenia kompletnych reprezentacji obiektów kulturowych.

Tym samym model opracowany przez Fana i in. (2023) wykazuje potencjał aplikacyjny w różnych kontekstach kulturowych dzięki zdolności do wydobywania znaczeń kulturowych nawet w przypadku braku danych obrazowych lub tekstowych. Metoda ta posłuży jako wartościowe narzędzie zarówno w pracy konserwatorskiej, jak i w edukacji publicznej, pomagając społeczeństwu lepiej zrozumieć kulturowe znaczenie każdego obiektu.

Bibliografia

Cui, C., Zhao, Y. & Wang, L. (2021). Protection and dissemination of Chinese intangible cultural heritage based on digital games. *Int. Commun. Chin. Cult* 8, 483–491. <https://doi.org/10.1007/s40636-021-00237-x>

Duxbury, N., Garrett-Petts, W. F. & MacLennan, D. (Eds.). (2015). *Cultural Mapping as Cultural Inquiry*. New York & London: Routledge.

Fan, T., Wang, H., & Deng, S. (2023). Intangible cultural heritage image classification with multimodal attention and hierarchical fusion. *Expert Systems with Applications*, Vol. 231, 120555.

<https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.120555>

Fredheim, L. H., & Khalaf, M. (2016). The significance of values: heritage value typologies re-examined. *International Journal of Heritage Studies*, 22(6), 466–481. <https://doi.org/10.1080/13527258.2016.1171247>

Gireesh, K. & Anand, K.S. (2022). *Intangible cultural heritage: Knowledge classification and management*. https://www.researchgate.net/publication/361227359_Intangible_Cultural_Heritage_Knowledge_Classification_and_Management

Król, K. (2021). Assessment of the cultural heritage potential in Poland. *Sustainability*, 13(12), 6637. <https://doi.org/10.3390/su13126637>

Li, M., Xu, S., Tang, J. *et al.* (2024). Design and research of digital twin platform for handicraft intangible cultural heritage -Yangxin Cloth Paste. *Herit Sci* 12, 43. <https://doi.org/10.1186/s40494-024-01161-0>

Shi, G., Feng, Z., Zhang, J., Xu, J., Chen, Y., Liu, J., & Wang, Y. (2024). An Analysis of the Spatiotemporal Distribution and Influencing Factors of

National Intangible Cultural Heritage Along the Grand Canal of China. *Sustainability*, 16(20), 9138. <https://doi.org/10.3390/su16209138>

Sorea, D. (2009). Semiologie și hermeneutică în cercetarea portului popular [Semiology and Hermeneutics in Folk Garment Research]. In I. Vișa & E. Doval (Eds.), *Pro-Active Partnership in Creativity for the Next Generation* (pp. 211-214). Montreal: Polytechnic International Press.

Sorea, D., Csesznek, C. (2020). Intangible cultural heritage of the Făgăraș Land. Priority Dimensions. *Bulletin of the Transilvania University of Brașov – Special Issue, Series VII, Vol. 13(62) No. 1*. <https://doi.org/10.31926/but.ssl.2020.13.62.3.16>

UNESCO (2022). *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2022 Edition*. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-2022_version-EN_.pdf

UNESCO (2024). *What is Intangible Cultural Heritage?* <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>. Accessed: 2024.11.04.

UNWTO (2012). *Tourism and Intangible Cultural Heritage*. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414796>

Explaining tourism heritage value and impact on culture, economy, and society

Chapter 4

Jana Vukić, Associate Professor, PhD

Boris Olujić, Professor, PhD

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet w Zagrzebiu, Chorwacja

Wyjaśnienie wartości dziedzictwa w kontekście turystyki oraz jego wpływu na kulturę, gospodarkę i społeczeństwo

1. Wstęp

Mówiąc o dziedzictwie, musimy rozróżnić poszczególne jego formy przekazane nam przez poprzednie pokolenia. Dziedzictwo obejmuje spuściznę, którą dziedziczymy po przodkach, ale zawiera w sobie również pozostałości starożytnych cywilizacji, które często nie pozostawiły po sobie żadnych zapisów pisemnych mogących opowiedzieć ich historię. Tę spuściznę, czyli dziedzictwo, można szeroko podzielić na materialną oraz niematerialną. W obrębie dziedzictwa materialnego istnieją również różnice między dziedzictwem nieruchomym a ruchomym – z których każde oferuje unikalny wgląd w historię i kulturę ludzkości.

2. Dziedzictwo materialne i niematerialne

Dziedzictwo materialne obejmuje struktury architektoniczne, takie jak domy, fortyfikacje, świątynie, mury miejskie oraz całe kompleksy historyczne lub obszary miejskie, które trwają długo po tym, jak ich twórcy odeszli. Przykładów jest wiele: starożytne fortyfikacje Carcassonne we Francji,

śródziemnomorskie stare miasto w Dubrowniku w Chorwacji, rozległe kompleksy świątynne Angkor Wat w Kambodży czy Wielki Mur Chiński. Te zabytki służą nie tylko jako świadectwo pomysłowości i kunsztu ich budowniczych, ale także jako żywe przypomnienie kulturowych i historycznych narracji, które ucieleśniają. Z biegiem czasu budowle te – czy to kościoły, świątynie, czy fortece – mogą podlegać zmianom w wyglądzie lub funkcji. Takie transformacje tworzą warstwy historyczne, które archeolodzy, historycy sztuki, antropolodzy i inni badacze skrupulatnie odkrywają, aby lepiej zrozumieć dawne społeczeństwa i kultury.

Dla kontrastu, dziedzictwo niematerialne składa się ze zwyczajów, tradycji, wierzeń i rytuałów – żywych przejawów kultury przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Jest to domena etnologów, etnografów, socjologów i innych naukowców zajmujących się symbolicznymi aspektami dziedzictwa, takimi jak język, tradycja i pozostałe przejawy kultury. Ponadto istnieje rozróżnienie między dziedzictwem nieruchomym, jak budynki, a dziedzictwem ruchomym, które obejmuje artefakty stanowiące integralną część praktyk kulturowych. Mogą one obejmować zarówno pomniki lub ich elementy, jak i przedmioty codziennego użytku, takie jak narzędzia, broń łowiecka, biżuteria czy obiekty dekoracyjne. Te różnorodne formy dziedzictwa są ze sobą powiązane, odzwierciedlając życie i praktyki konkretnych społeczności. Choć zakorzenione w przeszłości, często trwają i ewoluują, wpływając na współczesne kultury i sprzyjając przenikaniu się tradycji w miarę, jak idee, przedmioty i zwyczaje rozprzestrzeniają się poprzez podróże i wymianę.

3. Światowe dziedzictwo jako wspólna odpowiedzialność

Z szerszej perspektywy ludzkość dzieli zbiorowe dziedzictwo kulturowe i historyczne – globalną spuściznę, która podkreśla potrzebę jej ochrony przed zniszczeniem. Zrozumienie tej wspólnej odpowiedzialności jest kluczem do budowania powiązań między kulturami, które mogą wydawać się odmienne, lecz często są połączone wspólnymi wątkami lub elementami historycznymi. Niestety, dziedzictwo często pozbawione jest właściwej ochrony, nawet ze strony tych, którzy są bezpośrednio związani z jego spuścizną. Na przykład starożytne miasto Palmyra w Syrii doznało rozległych zniszczeń podczas

niedawnych konfliktów. Wenecja, pomimo swojego statusu na liście UNESCO, stoi w obliczu ciągłych zagrożeń ze strony podnoszącego się poziomu mórz i niezrównoważonej turystyki. Przypadki te pokazują poważne konsekwencje zaniedbań oraz pilną potrzebę wdrożenia zdecydowanych działań konserwatorskich. Zewnętrzne zagrożenia, takie jak wojny, katastrofy naturalne i degradacja środowiska, dodatkowo potęgują to ryzyko. Konwencja UNESCO z 1972 roku w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego podkreśla dwoistą naturę dziedzictwa, które obejmuje elementy zarówno kulturowe, jak i przyrodnicze. Pogląd ten uwypukla konieczność ochrony krajobrazów kulturowych i historycznych na równi z przyrodniczymi, uznając złożone relacje zachodzące między tymi sferami.

4. Wyzwania w ochronie dziedzictwa

Wyzwania związane z ochroną dziedzictwa są wieloaspektowe. Granice – zarówno państwowe, jak i regionalne – mogą utrudniać działania konserwatorskie. Do tych problemów przyczyniają się również ludzkie zaniedbania, nadmierna zabudowa, zanieczyszczenie środowiska oraz globalne zmiany klimatyczne. Czynniki te zagrażają głównej idei UNESCO, głoszącej, że dziedzictwo jest uniwersalnym zasobem, który należy zachować dla przyszłych pokoleń. Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO wyróżnia i chroni obiekty o szczególnej globalnej wartości, jednak nawet te wpisane na listę miejsca podlegają coraz silniejszej presji.

5. Turystyka a miejsca dziedzictwa

Jednym z istotnych zagrożeń jest turystyka masowa. Na przykład w Unii Europejskiej występuje wysokie zagęszczenie obiektów dziedzictwa kulturowego. Wiele z nich znajduje się na liście UNESCO i przyciąga ogromną liczbę turystów. Współczesne podróżowanie ułatwia ludziom odkrywanie świata, zmieniając dawniej odległe miejsca w popularne kierunki turystyczne. Choć sprzyja to docenianiu i rozumieniu innych kultur, niesie za sobą również poważne wyzwania. Częsta i intensywna turystyka przyczynia się do zanieczyszczenia środowiska i może degradować historyczne miejsca. Dla

przykładu, zabytkowe centrum Wenecji zmagają się z ponad 20 milionami odwiedzających każdego roku. Prowadzi to do przeludnienia, szkód środowiskowych oraz zagrożeń dla samych budynków. Podobnie Machu Picchu w Peru cierpi z powodu znacznej erozji i zniszczeń wywołanych przez rzesze turystów. W odpowiedzi na to władze musiały wprowadzić surowe limity odwiedzających oraz określone godziny wstępu. Przykłady te pokazują, jak delikatnej równowagi wymaga utrzymanie atrakcyjności miejsc dziedzictwa przy jednoczesnym zabezpieczaniu ich przyszłości. Przykładowo, mury zabytkowego miasta śródziemnomorskiego mogą zostać zalane przez turystów, co zakłóca życie mieszkańców i przyspiesza niszczenie obiektu. Napływ zwiedzających tworzy szkodliwe koło: popularność miejsca przynosi dochody, ale jednocześnie zagraża jego istnieniu. Lokalni mieszkańcy często czują się wypierani, ponieważ ich codzienne życie jest przerywane nieustannym potokiem turystów.

6. Zarządzanie presją turystyczną

Wysiłki na rzecz zrównoważenia ochrony dziedzictwa z wymogami turystyki trwają nieprzerwanie. Naukowcy, organizacje obywatelskie, decydenci i aktywiści pracują nad opracowaniem strategii, które chronią dziedzictwo, odpowiadając zarazem na naciski ekonomiczne i społeczne. Plany, protokoły, badania i akty prawne mają na celu zabezpieczenie wartości przyrodniczych i kulturowych, jednak ich praktyczna implementacja często okazuje się niewystarczająca, prowadząc do degradacji chronionych środowisk.

Niezwykle ważnym aspektem jest łączenie społeczności naukowej ze społecznościami lokalnymi oraz dostosowanie zarządzania dziedzictwem do specyficznych potrzeb danego miejsca. Ponieważ rola UNESCO w ochronie dziedzictwa jest znacząca, lecz w dużej mierze symboliczna, skuteczna ochrona wymaga zrównoważenia sprzecznych interesów w życiu codziennym. Kluczowa jest współpraca między interesariuszami – ekspertami, decydentami, przedsiębiorcami, turystami i społecznościami lokalnymi. Niezbędny jest otwarty dialog, edukacja oraz zaangażowanie publiczne w kwestii wartości dziedzictwa i strategii jego ochrony.

Sprawiedliwa reprezentacja wszystkich interesów gwarantuje, że dziedzictwo – jako dobro publiczne i globalne – będzie odpowiednio chronione.

U podstaw tego wysiłku leży wspólne zobowiązanie do zachowania dziedzictwa dla przyszłych pokoleń. Wiąże się to z kształtowaniem poczucia odpowiedzialności, przedkładaniem dobra publicznego nad osobiste korzyści oraz wdrażaniem zrównoważonych praktyk. Indywidualnie, jako turyści, musimy edukować się na temat kultur, które odwiedzamy, minimalizować swój ślad ekologiczny i kulturowy oraz szanować lokalne tradycje i środowisko. Turystyka, gdy podchodzi się do niej odpowiedzialnie, oferuje szansę na doświadczanie różnorodnych kultur i krajobrazów bez naruszania ich integralności z myślą o innych.

7. Dziedzictwo a tożsamość

Dziedzictwo ma moc jednoczenia ludzkości. Europa jest na przykład ilustracją mozaiki wpływów kulturowych, które pomimo swojej różnorodności tworzą wspólną tożsamość. To przeplatające się dziedzictwo odzwierciedla wspólne mitologie, języki i tradycje, które podkreślają powiązania kulturowe w czasie i przestrzeni. Docenianie tej różnorodności podnosi wartość każdego unikalnego elementu, pozwalając jednocześnie celebrować zbiorową tożsamość.

W skali globalnej dziedzictwo obrazuje wzajemne powiązania ludzkości. Z odległej perspektywy, takiej jak widok Ziemi z kosmosu, indywidualne różnice zacierają się, odsłaniając zjednoczoną całość. Każdy element dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego przyczynia się do tego zbiorowego bogactwa. Chroniąc pojedynczy fragment dziedzictwa, podtrzymujemy spuściznę całej ludzkości. Dzielenie się doświadczeniami, wspieranie dialogu i promowanie edukacji o dziedzictwie kładą fundamenty pod współpracę w zakresie jego ochrony.

8. Dziedzictwo urbanistyczne a wyludnienie

Dziedzictwo urbanistyczne stoi przed odrębnymi wyzwaniami, szczególnie w zabytkowych centrach miast. Wysokie koszty i złożoność utrzymania

starszych budynków, spotęgowane przez rygorystyczne przepisy, często zmuszają mieszkańców do wyprowadzki. Na przykład na starych miastach w Wenecji we Włoszech czy w Barcelonie w Hiszpanii zachodził i nadal zachodzi znaczący proces depopulacji, który nie tylko wyludnia budynki, ale zmienia całą atmosferę miasta, jego kulturę i tradycje.

Turystyka dodatkowo potęguje te naciski, a szybkie tempo współczesnego podróżowania przekształca obszary historyczne w tymczasowe atrakcje. Choć masowa turystyka niesie ze sobą wyzwania, kryje w sobie również potencjał ochrony dziedzictwa, o ile jest zarządzana w sposób przemysłany. Osiągnięcie tej równowagi wymaga strategicznego planowania, zaangażowania społeczności oraz sprawiedliwego podejmowania decyzji przez interesariuszy.

Jest to zadanie najważniejsze i zarazem niezwykle skomplikowane. Mieszkańcy, interesariusze polityczni i ekonomiczni, ramię w ramię z ekspertami i naukowcami – wszyscy oni (i my) powinni współpracować w celu wypracowania rozwiązań, często o charakterze dynamicznym, które mogą zmieniać się w zależności od czynników wewnętrznych i zewnętrznych we współczesnym, stale zmieniającym się świecie. Czynniki te wpływają bowiem na lokalną społeczność i jej dziedzictwo – które w wielu przypadkach, jak obiekty UNESCO, jest uznawane za dziedzictwo światowe.

Podsumowując, zabezpieczenie dziedzictwa wymaga zbiorowego wysiłku, aby uhonorować przeszłość, zapewniając jednocześnie jej przetrwanie dla przyszłych pokoleń. Uznając dziedzictwo za wspólną globalną odpowiedzialność, możemy zachować powierzone nam skarby natury i kultury i przekazać je dalej jako świadectwo ludzkiej historii i odporności.

9. Studium przypadku: Dziedzictwo dla kogo i po co?

9.1 Wprowadzenie i pytanie badawcze

Jednym z wielu pytań, które pragnę postawić w tym tekście – przede wszystkim samemu sobie – jest to, czy dziedzictwo jest jedynie produktem przeznaczonym dla krajowych lub zagranicznych gości: turystów, osób

ciekawych świata, wędrowców, wycieczkowiczów czy jakichkolwiek innych „konsumentów” kultury i dziedzictwa. Oczywiście odbiorcy ci mogą również oczekiwać treści edukacyjnych i odczuwać potrzebę poznania czegoś, co jest dla nich nieznane i odmienne. Tekst, który Państwo czytają, wyrasta z blisko 25 lat praktycznej pracy w terenie i licznych projektów realizowanych w obszarze dziedzictwa oraz na jego rzecz. Od samego początku działań koncentrowano się na ciągłych, systematycznych badaniach naukowych w określonym rejonie. Większość z tych obszarów ucierpiała dotkliwie podczas wojny o niepodległość Chorwacji (wojny domowej) i rozpoczęła mozolny proces podnoszenia się z popiołów w realiach prywatyzacji, znikania prężnych przed wojną przedsiębiorstw, stopniowego wyludniania, a później swoistego exodusu młodych i wykształconych mieszkańców w wyniku projektów regionalnych wymierzonych w te obszary.

Faktem, z którym zetknąłem się już na samym początku planowania i wdrażania projektów, było systematyczne i celowe trwające dekady (w latach 1945–1990) marginalizowanie znaczenia oraz potencjału kulturowych, naukowych i edukacyjnych aspektów dziedzictwa historycznego w niektórych rejonach Chorwacji. Świadomość regionalnego, narodowego, a niekiedy globalnego znaczenia całości tego dziedzictwa mogła być wówczas bardzo niebezpieczna dla ówczesnych struktur władzy. Skutkiem tego było to, że wielu mieszkańców nie wiedziało prawie nic o dziedzictwie historycznym regionu, w którym się urodzili, wychowali, kształcili i w którym potencjalnie żyli i pracowali. Zniszczenia wojenne z okresu wojny o niepodległość mogły tę sytuację jedynie zaostrzyć. Po wojnie potrzebne były wysiłki na rzecz odbudowy zniszczonych terenów – nie tylko w wymiarze materialnym, ale także kulturowym i społecznym. Pilnie potrzebna była systematyczna, długofalowa praca nad badaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego, ale również nad uwrażliwianiem i edukowaniem lokalnych społeczności, do których cała ta praca była ostatecznie skierowana. Wszystko to przyniosłoby w efekcie korzyść interesowi narodowemu i przyczyniłoby się do integracji dziedzictwa z krajowymi procesami rozwojowymi.

9.2 Geneza i ewolucja projektu

Systematyczne projekty stanowiące podstawę tego tekstu zrodziły się z badań do mojej rozprawy doktorskiej, a także z doświadczeń zdobytych podczas wieloletniego stypendium i studiów na prestiżowym uniwersytecie europejskim. Następnie, przede wszystkim dzięki działalności projektowej Ministerstwa Nauki, Edukacji i Sportu Republiki Chorwacji, przedsięwzięcie ewoluowało od początkowego projektu realizowanego w trakcie doktoratu do kilku wieloletnich projektów naukowych. Skupiły one wokół siebie podobnie myślące osoby z lokalnych muzeów, wydziałów konserwatorskich Ministerstwa Kultury, klubów speleologicznych i tym podobnych instytucji. Działania projektowe koncentrowały się na obszarach uznanych za najciekawsze z naukowego punktu widzenia, a zarazem często najbardziej zagrożonych zniszczeniami wojennymi, zaniedbaniem lub określonymi inicjatywami rozwoju infrastruktury (takimi jak budowa infrastruktury telekomunikacyjnej pod koniec lat 90. i na początku XXI wieku). W centrum wszystkiego znajdowało się, rzecz jasna, dziedzictwo historyczne wspomnianych obszarów. Jako historyk i archeolog, za główne pytanie badawcze i jeden z najważniejszych celów moich badań naukowych przyjąłem zrozumienie ciągłości i braku ciągłości ludzkiej egzystencji w określonej przestrzeni. Jednak od samego początku pojawiło się pytanie o moją osobistą rolę i odpowiedzialność jako badacza i wykładowcy uniwersyteckiego. Odnoszę się tu przede wszystkim do odpowiedzialności za systematyczną ochronę stanowisk, które badałem. Dlatego od początku ściśle współpracowałem z właściwymi wydziałami konserwatorskimi Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji. Wydziały te wydawały mi pozwolenia na wspomniane badania, a ja byłem zobowiązany do przedłożenia pełnych sprawozdań z wyników prac w określonym terminie. Raporty te były systematycznie i regularnie publikowane w wydawnictwach Ministerstwa Kultury w ramach ich rutynowej działalności.

9.3 Współpraca instytucjonalna i ograniczenia w terenie

Jednakże, podobnie jak ja napotykałem problemy z infrastrukturą naukową i ograniczonymi środkami finansowymi, tak samo działo się w przypadku konserwatorów terenowych, którzy musieli obejmować nadzorem rozległe obszary z wieloma stanowiskami i obiektami. Ponadto, biorąc pod uwagę

dużą liczbę inicjatyw infrastrukturalnych, przedsiębiorczych i innych, które często stały w sprzeczności z potrzebami ochrony dziedzictwa, ich pozycja społeczna i ekonomiczna w relacji do pozostałych czynników w tym złożonym procesie nie była ani łatwa, ani prosta. Niemniej jednak, pracując w rejonie, na którym się skupiłem, zarówno konserwatorzy, jak i badacze naukowci dzielili jasną świadomość, że w rzeczywistości działamy na tym samym polu, dążąc do tego samego celu, aczkolwiek z różnych perspektyw całego przedsięwzięcia. Pozwoliło to na doskonałą współpracę w większości przypadków, nawet jeśli pojawiały się odmienne opinie na temat poszczególnych etapów konkretnych projektów – zawsze jednak z wzajemnym szacunkiem dla różnych punktów widzenia.

Od samego początku zadawałem sobie pytanie: dla kogo to wszystko robimy i dlaczego? I tutaj kluczowa jest odpowiedzialność oraz rola badacza w społeczności, w której pracuje. Zgodnie z obowiązującym w Chorwacji prawem, wykopane i opracowane dziedzictwo ruchome należy do najbliższych instytucji muzealnych. Problem polegał jednak na tym, że lokalne instytucje muzealne, o ile w ogóle istniały, nie były ani niezależne (zazwyczaj stanowiły część np. Otwartego Uniwersytetu Ludowego lub innej instytucji), ani obsadzone niezbędnymi ekspertami i kuratorami, a co najważniejsze – nie posiadały wsparcia finansowego. Mimo tych praktycznych problemów upieraliśmy się, aby całe przebadane dziedzictwo należało do społeczności lokalnych, w których zostało odkryte. W tym procesie nikt nie był zainteresowany wywożeniem cennych znalezisk do centralnych instytucji w stolicy czy większych muzeów regionalnych w sposób przypominający działania kolonialne. Z jednej strony dlatego, że nawet tam nie było odpowiednich warunków przestrzennych i infrastrukturalnych do przechowywania tych przedmiotów, a z drugiej – z powodu autentycznej potrzeby i zainteresowania decentralizacją oraz wzmacnianiem wszystkich części kraju.

9.4 Pułapki wdrożeniowe

Na początku lokalne izby turystyczne dostrzegły ekonomiczny i rozwojowy potencjał dziedzictwa historycznego. Bardzo trudno było jednak przekonać

specjalistów ds. turystyki, że na danym stanowisku niezbędne są wieloletnie, systematyczne badania – zwłaszcza biorąc pod uwagę dostępne na nie środki finansowe – aby włączyć je do projektów rozwojowych z jasną wizją jego finansowej opłacalności i zrównoważenia. Mimo to konsekwentnie pracowaliśmy nad konceptualizacją i rozwijaniem idei parku archeologicznego, centrum interpretacji i prezentacji oraz nad wzmacnianiem infrastruktury muzealnej.

W pewnym momencie byliśmy bliscy realizacji pomysłu na centrum interpretacji i rozpoczęcia budowy parku archeologicznego. Ministerstwo Kultury zarekomendowało nasz projekt do dużego europejskiego projektu współpracy transgranicznej, mającego na celu utworzenie dwóch parków archeologicznych i jednego centrum interpretacji. Pomysł nie został zrealizowany, ponieważ w tamtym czasie nie potrafiliśmy znaleźć wiarygodnego partnera w samorządzie lokalnym. Wszystko legło w gruzach z powodu politycznych i finansowych aspektów zarządzania projektem w momencie, gdy fundusze zostały zatwierdzone. Lokalna społeczność i jej partnerzy nie byli zdolni do zarządzania projektem w sposób, który nie tylko doprowadziłby go do końca, ale także zapewnił jego trwałość we wszystkich aspektach. Dlatego mądrzej było się wycofać, niż podejmować bardzo ryzykowne przedsięwzięcie.

Był to czas, kiedy w Europie powstawały udane projekty centrów interpretacji dziedzictwa. W Chorwacji również rozpoczęło się otwieranie takich ośrodków. Wniosłem swoje badania w realizację projektu mającego na celu prezentację przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa parku narodowego. Wiązało się to ze stworzeniem szczegółowego scenariusza wystawy dla centrum interpretacji i prezentacji. Praca została podzielona według różnych profesji i specjalizacji. Ostatecznie zespół, którym kierowałem, ukończył plan wystawy, który został zaakceptowany i usankcjonowany umową. Jednak firma odpowiedzialna za realizację projektu nie uwzględniła żadnej z naszych sugestii i wystawa została stworzona według ich koncepcji, która była całkowicie sprzeczna z podstawowymi ideami, jakie nakreśliliśmy w planie. Dziedzictwo historyczne zostało dosłownie umieszczone na strychu (w najwygodniejszym miejscu, by przechowywać „stare graty” i pozwolić im

zbierać kurz poza zasięgiem wzroku) i zaprezentowane w najbardziej przestarzały i konserwatywny sposób z możliwych. Stało to w sprzeczności z naszą oryginalną ideą wystawy i ignorowało wiedzę ekspercką oraz wyniki długofalowych badań. Odzwierciedlało to fundamentalny problem: brak komunikacji między dyscyplinami. Architekci projektujący wystawę powinni byli włączyć ustalenia historyków, archeologów, etnologów i antropologów pracujących na docelowym obszarze w swoją wizję ekspozycji. Ich zadaniem powinno być zintegrowanie tych odkryć w spójną wizję, a wszystko to winno być rezultatem pracy multidyscyplinarnej i interdyscyplinarnej.

Odkładając na bok to konkretne doświadczenie – choć nie jest to przypadek odosobniony i może być przydatny dla każdego, kto podejmuje podobne projekty – możemy ogólnie zadać pytanie: jaka jest żywotność takich centrów interpretacji? Część z nich z pewnością przetrwa dzięki solidnym fundamentom i wspierającym je poważnym instytucjom, ale wiele z nich niestety upadnie z powodu niskiej frekwencji, wysokich kosztów utrzymania lub po prostu dlatego, że odwiedzający poczuja się nasyceni podobnymi treściami. Nie oznacza to, że powinniśmy rezygnować z takich projektów; musimy po prostu dokładnie przeanalizować ich stabilność finansową i zaplanować długoterminowe funkcjonowanie takiego ośrodka.

9.5 Poza komercjalizacją: autentyczność a tradycje wynalezione

W tym miejscu postawiłbym pytanie: czy dziedzictwo jest rzeczywiście produktem turystycznym i czymś, co musi mieć wyłącznie wartość komercyjną, aby przetrwać? Dziedzictwo, gdy zostanie włączone w projekty rozwojowe społeczności lokalnych, może rzeczywiście stanowić zdrowy fundament ich tożsamości, samoświadomości, poczucia własnej wartości i rozpoznawalności. Rozpoznawalności w bogactwie różnorodności, w przeciwieństwie do globalnej, korporacyjnej jednolitości komercyjnej. Niestety, w ostatnich czasach jesteśmy bombardowani fałszowaniem dziedzictwa historycznego w postaci całkowicie wymyślonych festiwali i wydarzeń „historycznych”, których jest coraz więcej w naszej ofercie turystycznej. W rzeczywistości prawdziwe sytuacje i zjawiska, bez względu na

to, jak trudna może być ich rekonstrukcja, bywają o wiele bardziej fascynujące i interesujące.

Treści edukacyjne powinny być przygotowywane zgodnie ze standardami pedagogicznymi i potrzebami różnych grup wiekowych, poziomów zainteresowań oraz ogólnego wykształcenia każdego potencjalnego użytkownika. Dlatego w takich projektach niezbędne jest interdyscyplinarne, transdyscyplinarne i multidyscyplinarne podejście oraz praca zespołowa. Naukowiec lub badacz może nie orientować się w pedagogicznych aspektach procesu edukacyjnego, ale jego dane, rzetelnie zbadane i opublikowane, są niezbędne dla pedagogów, aby mogli włączyć je do swojej pracy. Komunikacja jest tutaj kluczowa. Proces ten trwa nadal wraz z włączeniem eksperta ds. interpretacji dziedzictwa, który dostosuje przekaz (*storytelling*) o dziedzictwie do wieku, wykształcenia i zainteresowań użytkownika końcowego. Przeplatanie prezentacji wizualnych, tekstowych i multimedialnych pozostawiamy tym, którzy są ekspertami w tej dziedzinie. Moglibyśmy tak wymieniać bez końca, ale rzeczywistość nas zatrzyma – wraz z całą gamą ograniczeń, które utrudnią naszą pracę. Niemniej jednak trudno, o ile to w ogóle możliwe, połączyć wszystkie te cechy w jednej osobie. Dlatego osiągnięcie tych celów wymaga sztuki znalezienia optymalnej równowagi między realnymi możliwościami, ideami założycielskimi a pożądanymi rezultatami.

9.6 Partnerstwo ze społecznością i budowanie potencjału

Na koniec powróćmy do początku. Bez inicjatywy badacza z jednej strony i społeczności lokalnej z drugiej, nic z tego, co opisano powyżej, nie byłoby możliwe do osiągnięcia. Pionowe i poziome powiązania między infrastrukturą badawczą, środowiskiem akademickim, instytucjami kultury a przede wszystkim szczerymi pasjonatami dziedzictwa – zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz społeczności lokalnych – są niezbędnymi elementami tego złożonego procesu. Pozytywne doświadczenie przyniosła lokalna inicjatywa, która wsparła mnie, gdy zacząłem badać duże i wymagające stanowisko, nie mając żadnego wsparcia ze strony infrastruktury mojej macierzystej instytucji ani zasobów regionalnych i lokalnych. W rzeczywistości zaledwie kilka lat po

rozpoczęciu systematycznych badań założono lokalne stowarzyszenie na rzecz promowania wartości dziedzictwa historycznego w regionie, którego głównym zadaniem było wspieranie naukowców aktywnie nad tym pracujących. Wkrótce wspólnie uruchomiliśmy czasopismo naukowe, pierwsze i jedyne w regionie, organizowaliśmy konferencje naukowe i zainicjowaliśmy szereg innych działań. Na przykład we współpracy z lokalnym przedszkolem pracowaliśmy nad edukacją i informowaniem dzieci o działaniach badawczych i dziedzictwie, które po nas odziedziczą. Współpracowaliśmy również z uczniami szkół podstawowych i średnich na tym obszarze. Obecnie przygotowujemy, we współpracy z lokalnym samorządem i wójtem, wykład dla mieszkańców okolicznych wsi na temat systematycznych badań, które przeprowadziliśmy w przeszłości i które kontynuujemy w tym roku. Na początku członkom tego stowarzyszenia nie było łatwo uzasadnić czasu zainwestowanego w te działania ani przed swoimi rodzinami, ani przed kimkolwiek w lokalnej społeczności. Często patrzono na to z podejrzliwością, ostrożnością, a bardzo często z niezrozumieniem.

9.7 Bieżący rozwój: w stronę centrum interpretacyjno-edukacyjnego

Obecnie w przygotowaniu jest duży projekt centrum interpretacyjno-edukacyjnego, przeznaczonego dla społeczności lokalnej, wszelkich potencjalnych gości zewnętrznych oraz środowiska akademickiego. Projektowane są warunki infrastrukturalne do kontynuowania badań, laboratoria do opracowywania znalezisk, sale wykładowe oraz miejsca noclegowe na potrzeby badań terenowych i praktyk studenckich dla naszej oraz innych instytucji akademickich. Dodatkowo powstanie tam centrum interpretacji dziedzictwa, które będzie również służyć jako miejsce informacji o bieżącym stanie badań. Trwają przygotowania terenowe w zakresie dostępu do stanowisk oraz opracowania edukacyjnych tras pieszych. Oczywiście nic z tego nie byłoby kompletne bez świetlicy i miejsca spotkań dla lokalnych mieszkańców. Od samego początku, dwadzieścia lat temu, dbaliśmy o to, aby środki finansowe, które pozyskiwaliśmy z różnych źródeł, w jak największym stopniu pozostawały w społeczności lokalnej. Niezależnie od tego, czy chodziło o okazjonalne zatrudnianie współpracowników, zakwaterowanie i wyżywienie, utrzymanie floty pojazdów czy inne

potencjalne potrzeby – wszystkie wysiłki kierowano na to, aby dziedzictwo było odpowiednio zbadane, chronione i ewaluowane. Jego integracja z projektami rozwojowymi staje się wtedy możliwa i pożądana. Centra interpretacji otwierają możliwości lokalnego zatrudnienia jako dozorcy, pracownicy obsługi, przewodnicy i tak dalej. Istniejące miejsca noclegowe zostaną wypełnione przez gości, którzy zatrzymają się w społeczności na dłużej niż jeden dzień, jak to często bywa dzisiaj. Pojawia się również możliwości zbytu dla lokalnych produktów rolnych, rękodzieła i innych dóbr. Kreatywni przedsiębiorcy znajdą szanse na projektowanie wycieczek rowerowych, pieszych czy konnych, odkrywających interesujące miejsca rozsiane po okolicy. Wszystko to wzmocniłoby społeczność, jej potencjał ekonomiczny i intelektualny, a być może nawet powstrzymało emigrację młodych i wykształconych mieszkańców. Widzę tutaj niszę dla zatrudnienia naszych absolwentów historii, archeologii, historii sztuki, etnologii i antropologii kulturowej, a także języków klasycznych i nowożytnych. Mogliby oni znaleźć pracę, po pewnym dodatkowym przeszkoleniu, jako interpretatorzy dziedzictwa, mediatorzy narracji płynących z badań, wykorzystując umiejętności nabyte podczas studiów.

Wspomniany wyżej europejski projekt interpretacji i prezentacji dziedzictwa historycznego wyraźnie pokazuje dysproporcję w finansowaniu między badaniami a interpretacją. Z nielicznymi wyjątkami badania są finansowane z budżetów krajowych. Unia Europejska finansuje i wspiera interpretację oraz prezentację z wyraźnym zastrzeżeniem, że fundusze te nie są przeznaczone na badania. W opisywanym przypadku było to cztery lub pięć milionów euro na prezentację i interpretację. Na badania części stanowiska, które służyłyby również jego prezentacji dla zwiedzających, przeznaczono niespełna czterdzieści tysięcy euro. Ta dysproporcja nie tylko obnaża ograniczenia krajowego potencjału ekonomicznego, ale odzwierciedla także stosunek do samego dziedzictwa. Co będziemy interpretować i prezentować, jeśli wcześniej tego nie zbadamy?

Podsumowanie: Dla kogo i po co?

Na początku i na końcu pozostaje pytanie: dla kogo i po co to wszystko robimy? Odpowiedź brzmi: wyłącznie i bezwyjątkowo dla społeczności i wewnątrz społeczności. Dla każdego członka tej społeczności, bez wyjątku. Nic dodać, nic ująć. Bez jakichkolwiek złudzeń – jest to żmudna i ciernista droga, pełna wyrzeczeń, przeszkód i trudności. Często pozbawiona zrozumienia ze strony tych, których zrozumienia potrzebujemy najbardziej. Tylko poprzez wytrwałą pracę i stałą obecność w terenie, komunikację – czasami nawet nieudaną – możemy położyć fundamenty pod rozwój dziedzictwa. W ostatecznym rozrachunku to sama społeczność powinna rozpoznać jego wagę i stać się jego autentycznym interpretatorem.

Bibliografia

StudySmarter. (2024, September 17). *Cultural heritage value: Meaning & importance*. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/hospitality-and-tourism/tourism-economics/cultural-heritage-value/journals.plos>

Brooks, C., Waterton, E., Saul, H., & Renzaho, A. (2023). Exploring the relationships between heritage tourism, sustainable community development and host communities' health and wellbeing: A systematic review. *PLoS ONE*, 18(3), Article e0282319. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0282319studysmarter+1>

Kashyap, V., & Thakur, V. (2025). The impact of cultural heritage tourism on local economies. *Journal of Informatics Education and Research*, 5(4), 429–434. <https://jier.org/index.php/journal/article/download/3604/2867/6379jier>

Managing ICH Conservation and Preservation

Chapter 5

Franco Ćorić, Associate Professor, PhD

Sanja Lončar, Associate Professor, PhD

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet w Zagrzebiu,
Chorwacja

Zarządzanie ochroną i zachowaniem NDK

1. Wstęp

Niematerialne dziedzictwo kulturowe zostało zdefiniowane w Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO 2003) jako:

„praktyki, przekazy, formy ekspresji, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, ich oddziaływaniem z przyrodą i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreacji”.

Tak zdefiniowane niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

- sztuki widowiskowe;
- praktyki społeczne, rytuały i obrzędy świąteczne;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- rzemiosło tradycyjne.

W stosunku do niematerialnego dziedzictwa kulturowego używa się również terminu „żywe dziedzictwo” (*living heritage*). Inne pojęcia funkcjonujące w odniesieniu do określonych praktyk, umiejętności i wiedzy to: dziedzictwo tradycyjne, tradycja, folklor, kultura duchowa, kultura społeczna itp. Z kolei termin „niematerialne dobro kultury” stosuje się wobec niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które zostało wpisane do oficjalnego rejestru dóbr kultury.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego (tj. niematerialnych dóbr kultury) jest regulowana przez międzynarodowe i krajowe dokumenty oraz akty prawne. Najważniejszym dokumentem na szczeblu międzynarodowym jest Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003). Ratyfikując tę konwencję, państwa narodowe zobowiązały się do budowy własnego systemu ochrony NDK. W rezultacie systemy te (prawa krajowe, regulacje, organy wdrażające konwencję, procedury itp.) różnią się w zależności od kraju. W niektórych państwach, obok krajowej ustawy o ochronie i opiece nad dziedzictwem kulturowym, istnieją także inne regulacje prawne, które (częściowo) odnoszą się do NDK (np. przepisy dotyczące własności intelektualnej, kodeksy etyczne itp.). Wśród innych dokumentów o znaczeniu międzynarodowym należy wyróżnić Konwencję Ramową Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa (znaną jako konwencja z Faro) (2005) oraz Międzynarodową Kartę i Wytyczne ICOMOS dotyczące miejsc z niematerialnym dziedzictwem kulturowym (2024).

Konserwacja i ochrona dziedzictwa kulturowego obejmuje szereg procedur i działań mających na celu zachowanie spuścizny i przekazanie jej przyszłym pokoleniom. Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO 2003) definiuje ochronę NDK jako:

„środki mające na celu zapewnienie żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentowanie, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, waloryzację, przekaz, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”.

Zachowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego to „wspólna odpowiedzialność” (Konwencja z Faro 2005) wszystkich interesariuszy systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym władz państwowych, regionalnych i lokalnych, instytucji kultury (muzeów, archiwów, bibliotek itp.), instytucji edukacyjnych (szkół, uczelni), a także lokalnych społeczności, grup, rodzin i jednostek. Społeczności, grupy i jednostki odgrywają szczególną rolę w ochronie NDK. Są to ludzie, „który bezpośrednio lub pośrednio uczestniczą w praktykowaniu i/lub przekazie elementu (lub zestawu elementów) niematerialnego dziedzictwa kulturowego i/lub którzy uważają je za część swojego dziedzictwa kulturowego” (UNESCO 2016:6). Za praktyków, depozytariuszy lub nosicieli tradycji uważa się tych, „którzy posiadają specjalistyczną wiedzę na temat konkretnego elementu lub pełnią szczególną rolę w przekazie bądź wykonywaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego” (tamże).

Niniejszy tekst pokrótce definiuje i podaje przykłady podstawowych środków służących ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

2. Identyfikacja i inwentaryzacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO 2003) zaleca identyfikację i inwentaryzację NDK. Identyfikacja obejmuje proces opisywania i nazywania jednego lub większej liczby konkretnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ich kontekście oraz odróżniania ich od innych elementów. Proces identyfikacji prowadzi do inwentaryzacji – czyli wpisania danego elementu NDK do inwentarza (wykazu) niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Inwentarze

NDK mogą istnieć na poziomie krajowym, regionalnym, lokalnym lub dla poszczególnych społeczności i grup. Często stanowią one pierwszy krok w formułowaniu konkretnych planów ochrony (UNESCO, s.a.1).

W różnych państwach stosuje się odmienne podejścia do tworzenia inwentarza (listy) NDK. Jest to proces przebiegający jednocześnie odgórnie (*top-down*) i oddolnie (*bottom-up*), w którym uczestniczyć mogą różni interesariusze (jednostki, społeczności lokalne, stowarzyszenia, badacze, władze itp.) (UNESCO, s.a.1). Tworzenie inwentarza powinno być procesem ciągłym i angażującym członków zainteresowanej społeczności (UNESCO 2003). Proces identyfikacji i inwentaryzacji opiera się na badaniach naukowych i tworzeniu dokumentacji.

Badania naukowe mają na celu „lepsze zrozumienie elementu (lub grup elementów) niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez zbadanie jego form, funkcji społecznych, kulturowych i ekonomicznych, praktyk, sposobów przekazu oraz cech artystycznych i estetycznych, jego historii, a także dynamiki jego tworzenia i odtwarzania” (UNESCO 2016: 9). Badania powinny służyć podtrzymaniu praktykowania i przekazu NDK oraz powinny być przygotowywane wspólnie ze społecznością (tamże). W zależności od elementu lub zjawiska, badania mogą wymagać zastosowania specyficznych metod badawczych oraz zaangażowania naukowców z różnych dyscyplin (etnologii i antropologii, folklorystyki, etnochoreologii, etnomuzykologii, językoznawstwa i literaturoznawstwa, religioznawstwa, historii sztuki itp.). W poszczególnych krajach istnieją odmienne tradycje badawcze i dokumentacyjne. W krajach europejskich filarami takich działań są często instytucje założone w XIX i XX wieku, takie jak akademie nauk, wydziały uniwersyteckie, instytuty, muzea itp. Współcześnie działania badawcze i dokumentacyjne często realizują centra dziedzictwa niematerialnego oraz organizacje pozarządowe (NGO).

Dokumentacja powstaje poprzez „rejestrowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w jego obecnym stanie i różnorodności, za pomocą transkrypcji i/lub środków audiowizualnych, oraz zbieranie dokumentów z nim związanych” (UNESCO 2016: 9). Dokumentacja może obejmować różne

nośniki i formaty zapisu (tekst pisany, nagranie audio, nagranie wideo itp.). W niektórych społecznościach istnieją specyficzne sposoby dokumentowania NDK (np. święte teksty, wzorniki, księgi szablonów itp.) (tamże). Stworzone i zebrane dokumenty są najczęściej przechowywane w archiwach, muzeach, bibliotekach lub udostępniane w internetowych bazach danych. Niekiedy sama dostępność i upowszechnianie dokumentacji może stanowić środek ochrony NDK. Istniejące zapisy mogą stymulować kreatywność i stanowić impuls do przekazywania oraz zachowania tradycji. W czasach współczesnych liczne instytucje podjęły pracę nad cyfryzacją dokumentacji dotyczącej NDK i stworzyły cyfrowe repozytoria, aby udostępnić te zasoby użytkownikom (Lončar 2018).

3. Przekaz i rewitalizacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Aby zachować niematerialne dziedzictwo kulturowe w danej społeczności, konieczne jest ciągłe praktykowanie i przekazywanie żywego elementu. Przekaz NDK następuje wtedy, gdy „praktycy i inni depozytariusze tradycji w obrębie danej społeczności przekazują związane z NDK praktyki, umiejętności, wiedzę i idee innym osobom z myślą o ich przyszłym wykonywaniu. Tradycyjne formy przekazu mogą mieć mniej lub bardziej formalny charakter” (UNESCO 2016:30). Dlatego ważne jest tworzenie sprzyjających warunków do powtarzania, czyli ciągłego wykonywania danych praktyk w rodzinie i/lub społeczności, a także w ramach edukacji. Jeśli taki przekaz nie zachodzi naturalnie, należy zaplanować i wdrożyć celowe działania wzmacniające żywotność danego elementu NDK.

Rewitalizacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego oznacza „wzmocnienie praktyk i form ekspresji NDK, które są poważnie zagrożone” i jest uznawana za odpowiedni środek, gdy dziedzictwo „wykazuje przynajmniej pewien stopień żywotności w obrębie danej społeczności lub grupy i nie przestało być żywym dziedzictwem niematerialnym” (UNESCO 2016: 25-26).

Rewitalizacja praktykowania i przekazu NDK może obejmować różnorodne działania, takie jak: podnoszenie świadomości wewnątrz społeczności, zachęcanie do zakładania organizacji promujących ochronę NDK, analiza ryzyka zagrażającego dziedzictwu, nakłanianie doświadczonych praktyków do przekazywania wiedzy, umiejętności i wartości, zapewnianie edukacji i szkoleń, a także tworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego dla ciągłego praktykowania i przekazu (tamże: 6).

4. Rejestracja

Procedura rejestracji niematerialnego dziedzictwa kulturowego to proces prawny, podczas którego elementy NDK są oceniane, wyodrębniane i wpisywane do krajowego rejestru niematerialnych dóbr kultury. Procedura ta różni się w poszczególnych państwach i zależy od krajowego ustawodawstwa. W broszurze UNESCO wspomina się o doświadczeniach bułgarskich, brazylijskich i wenezuelskich (UNESCO, s.a.1: 12-14). W tym miejscu uwaga zostanie skupiona na doświadczeniach chorwackich.

Rejestr dóbr kultury to kompleksowa lista wszystkich obiektów i dóbr podlegających ochronie narodowej. Rejestr Dóbr Kultury Republiki Chorwacji (*Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*) został ustanowiony w 1999 roku. Za prowadzenie tego publicznego rejestru odpowiada chorwackie Ministerstwo Kultury i Mediów, a sam rejestr powstał na mocy Ustawy o ochronie i zachowaniu dóbr kultury z 1999 roku. W 2004 roku do rejestru narodowego wpisano pierwszych pięć pozycji niematerialnych dóbr kultury (Hrovatin 2012: 126). Chorwacja jest jednym z europejskich liderów pod względem liczby zarejestrowanych i chronionych obiektów dziedzictwa niematerialnego: posiada 211 elementów w krajowym Rejestrze Dóbr Kultury; 18 wpisów na Reprezentatywnej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości, 1 wpis na Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wymagającego Pilnej Ochrony oraz 2 wpisy w Rejestrze Dobrych Praktyk Ochrony (Dane z *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske* oraz sekcji UNESCO dotyczącej Chorwacji). Wynika to z wieloletniej, intensywnej pracy Departamentu ds. Niematerialnych Dóbr Kultury powołanego w Ministerstwie Kultury, który okresowo zwoływał specjalną

komisję. W tworzeniu listy do rejestru narodowego uczestniczyli eksperci z Ministerstwa Kultury, Instytutu Etnologii i Badań nad Folklorem, Instytutu Języka Chorwackiego i Językoznawstwa, Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Wydziału Humanistycznego i Społecznego Uniwersytetu w Zagrzebiu oraz liczni specjaliści z wielu muzeów i wydziałów konserwatorskich (Hrovatin 2012: 126).

Celem kategoryzacji i rejestracji jest odnotowanie:

- tych niematerialnych dóbr kultury, które wciąż mają szansę być przekazywane młodszymi pokoleniom;
- niematerialnych dóbr kultury o szczególnym znaczeniu dla Republiki Chorwacji;
- niematerialnych dóbr kultury, które są mniej rozpoznawalne lub posiadają mniejszą wartość artystyczną, ale z określonego powodu są niezwykle ważne dla społeczności lokalnej (Hrovatin 2012: 127).

Pierwsze wątpliwości przy sporządzaniu listy do rejestru dotyczyły kategoryzacji NDK: czy dany element powinien być rejestrowany jako (1) tradycyjna umiejętność, rzemiosło, wiedza, zwyczaj, praktyka społeczna lub taniec, czy jako (2) indywidualne dobro kultury powiązane z konkretną rodziną lub obszarem, czy też (3) według techniki wytwarzania tradycyjnego przedmiotu. Praktyka rejestracyjna wypracowała kilka rozwiązań, dzięki czemu rejestr obejmuje zarówno tradycje kultywowane przez jedną lub kilka osób bądź rodzin, tradycje obecne tylko w niektórych rejonach, jak i te występujące w kilku regionach jednocześnie. Znajdują się tam również przykłady rejestracji tradycji, które zostały zrekonstruowane lub zrewitalizowane, a nawet nowszych, stworzonych na bazie syntezy różnorodnej wiedzy i umiejętności, ponieważ lokalna społeczność się z nimi identyfikuje (tamże).

Kategoryzacja rzadko zmienia stosunek samych depozytariuszy do dziedzictwa, ale głównie zachęca ich do jego dalszego chronienia i uświadamia im wagę profesjonalnej oceny ich spuścizny. Decyzja o rejestracji konkretnego dobra niematerialnego ma zawsze unikalny charakter i w

niektórych przypadkach nie pozwala na sztywne stosowanie z góry zdefiniowanych kategorii, reguł czy jednolitego formularza opisu.

Formularz wniosku o ustanowienie ochrony niematerialnego dobra kultury, opracowany przez Ministerstwo Kultury, składał się z następujących sekcji: nazwa dobra, informacje o wnioskodawcy, dane identyfikacyjne dobra kultury obejmujące:

- dane historyczne (pierwsza wzmianka, dokumentacja, źródła i zarys historyczny),
- opis dobra kultury (metoda wykonania, wdrożenie, produkcja, utrzymanie, zasady itp.),
- depozytariusze tradycji/wiedzy/umiejętności oraz znaczenie, jakie dobro ma dla społeczności, stan obecny (opis, zmiany w stosunku do wzorców historycznych itp.),
- propozycja środków ochrony dobra (potrzeby, metody zachowania, plany itp.),
- uwagi i załączniki (Hrovatin 2012: 129).

Wszystkie wnioski są analizowane w Ministerstwie i wydziałach konserwatorskich, gdzie przy pomocy ekspertów zapada decyzja, pod jaką nazwą, kategorią i dla jakiego obszaru geograficznego dobro kultury ma podlegać ochronie.

Środki ochrony są opracowywane na podstawie specyfiki samego dziedzictwa oraz rekomendacji UNESCO. W zależności od rodzaju dobra mogą one obejmować: sporządzanie i prowadzenie dokumentacji, zachęcanie do przekazu i dbałości w środowisku macierzystym oraz innych środowiskach, włączanie dobra do programów planowania, zapewnianie trwałości poprzez edukację, identyfikację, promocję, waloryzację, przekaz w ramach edukacji formalnej i nieformalnej, rewitalizację dobra, ocenę profesjonalną i naukową, dalsze badania oraz podnoszenie świadomości społecznej (Hrovatin 2012, s. 132). Istnieje również prowadzony przez UNESCO Rejestr Dobrych Praktyk Ochrony (*UNESCO Register of Good Safeguarding Practices*).

Wpisanie niematerialnych dóbr kultury do inwentarza krajowego było jednym z warunków koniecznych do ubiegania się o wpis na dwie listy UNESCO: Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości oraz Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wymagającego Pilnej Ochrony. Oprócz specjalnego formularza wymagane było przygotowanie dziesięciu zdjęć, oświadczeń lub nagrań depozytariuszy wyraźnie potwierdzających ich zgodę na nominację dobra do list UNESCO, a także krótkiego filmu, bibliografii i – w razie potrzeby – dyskografii dotyczącej danego dobra kultury (Hrovatin 2012: 130).

Choć w niektórych przypadkach decyzja o rejestracji dobra może zależeć od subiektywnego podejścia ekspertów UNESCO, sformułowania uzasadnień w nominacjach oraz lobbingu polityczno-zawodowego, kryterium, które dotychczas okazało się najważniejsze, to żywotność danych praktyk oraz znaczenie, jakie przypisuje im społeczność (Hrovatin 2012: 130-131). Zanikanie dziedzictwa następuje w wyniku negatywnych skutków globalizacji, emigracji ludności z obszarów wiejskich, migracji wojennych, braku motywacji nowych pokoleń do nauki tradycyjnych umiejętności itp.

Efektem inwentaryzacji jest intensyfikacja istniejących oraz inicjowanie nowych projektów ochrony dziedzictwa niematerialnego. Szczególną uwagę zaczęto poświęcać nie tylko dobrom zarejestrowanym; rewitalizacji i ochronie podlega również pozostała część tradycyjnego dziedzictwa – nawet te elementy, które na razie nie mają perspektyw na rejestrację (Hrovatin, 2012: 132).

Najczęstsze negatywne skutki wpisania na listy wiążą się z niektórymi aspektami turystyki (turystyka masowa, nadmierna eksploatacja dziedzictwa, idealizowanie dziedzictwa na potrzeby turystów itp.), wyludnianiem obszarów wiejskich oraz spadkiem liczby osób przejmujących tradycyjną wiedzę i umiejętności (Hrovatin 2012: 132).

5. Podnoszenie świadomości na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Podnoszenie świadomości na temat NDK oznacza informowanie o różnorodności i zasięgu tego dziedzictwa, o zagrożeniach i ryzykach dla jego trwałości, o potrzebie jego ochrony i proponowanych działaniach ochronnych, czy też ogólnie o samej Konwencji (UNESCO, s.a.). W procesie tym uczestniczyć mogą różne szczeble i interesariusze, np. organy międzynarodowe (UNESCO), organy państwowe, media, instytucje kultury, instytucje edukacyjne, centra dziedzictwa niematerialnego, organizacje pozarządowe i inne zrzeszenia, pedagodzy oraz sektor prywatny. Działania te mogą być skierowane do ogółu społeczeństwa lub do grup docelowych (np. młodzieży). Promocja i waloryzacja – jako narzędzia podnoszenia świadomości – mają na celu „zwiększenie wartości przypisywanej dziedzictwu zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz zainteresowanych społeczności” (UNESCO 2016). W popularyzacji NDK, zwłaszcza wśród ogółu społeczeństwa, kluczową rolę odgrywają media: telewizja, radio oraz internet. Instytucje kultury uczestniczą w popularyzacji NDK poprzez organizowanie publicznych wykładów, wystaw i tworzenie materiałów promocyjnych, natomiast izby turystyczne i samorządy lokalne – poprzez organizację publicznych wydarzeń, manifestacji i festiwali. Centra interpretacji oraz centra obsługi zwiedzających mogą być dedykowane konkretnemu elementowi lub zjawisku NDK i odgrywać istotną rolę w pogłębianiu zrozumienia dziedzictwa za pomocą różnych form komunikacji. Zazwyczaj koncentrują się one na działaniach takich jak stałe i czasowe wystawy muzealne, publiczne wykłady, warsztaty ze specyficznymi grupami zwiedzających itp. (Lončar 2018).

6. Edukacja

Edukacja odgrywa kluczową rolę w przekazywaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Przekaz wiedzy, umiejętności i praktyk może odbywać się w obrębie społeczności i rodziny: „z rodzica na dziecko, z mistrza na ucznia jako część rytuału inicjacji, bądź z nauczyciela na ucznia w mniej lub bardziej formalnym otoczeniu edukacyjnym” (UNESCO 2016:10). Gdy tradycyjne sposoby przekazywania wiedzy, umiejętności i praktyk w rodzinie i społeczności zawodzą, konieczne staje się zaplanowanie innych dróg przekazu, często poprzez zorganizowaną edukację. Konwencja wzywa Państwa-Strony do „zapewnienia uznania, poszanowania i wzbogacenia

niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez programy edukacyjne” (tamże). Instytucje edukacyjne są zatem postrzegane jako nowe przestrzenie, które mogą zapewnić przekaz NDK nowym pokoleniom (UNESCO s.a. 2).

Edukacja formalna to kształcenie realizowane „w różnych akredytowanych instytucjach zgodnie z zatwierdzonymi programami, mające na celu podnoszenie wiedzy, umiejętności i kompetencji na potrzeby osobiste, społeczne i zawodowe, w wyniku którego uzyskuje się uznawane dyplomy i kwalifikacje” (s.n. s.a.). Kształcenie formalne realizowane jest najczęściej jako „strukturalna, określona chronologicznie regularna edukacja młodego pokolenia (zazwyczaj między 5. a 25. rokiem życia) w szkołach podstawowych i średnich, na uniwersytetach oraz w specjalistycznych programach regularnego kształcenia zawodowego i wyższego. Poza tym obejmuje ono również formalną edukację dorosłych” (tamże). Edukacja formalna wymaga czasu oraz przeszkolonej kadry (nauczycieli). Informacje o NDK mogą być włączane do poszczególnych przedmiotów na wszystkich etapach edukacji za pośrednictwem podręczników, materiałów ćwiczeniowych oraz zajęć pozalekcyjnych (warsztatów, wycieczek, wizyt w muzeach itp.). Podkreśla się, że kształcenie zawodowe i ścieżki kariery powiązane z NDK odgrywają istotną rolę w zachowaniu określonej wiedzy, umiejętności i praktyk (Kelemen i Lončar 2019). Na poziomie akademickim kursy dedykowane NDK – w szczególności w takich dziedzinach jak etnologia i antropologia kulturowa, muzykologia, językoznawstwo i literaturoznawstwo – mogą przyczynić się do rozwoju badań nad NDK oraz krytycznej refleksji nad jego ochroną. Sieci uniwersyteckie, które powstały w ostatnich latach, pomagają łączyć programy nauczania i wykładowców uwzględniających problematykę NDK w swojej pracy dydaktycznej.

Edukacja nieformalna (*non-formal education*) odnosi się do „zorganizowanych procesów uczenia się mających na celu kształcenie dorosłych na potrzeby pracy, różnych działań społecznych oraz rozwoju osobistego” (s.n. s.a.). Ta forma edukacji nie prowadzi do uzyskania nowych kwalifikacji, formalnych dyplomów ani awansu na drabinie kwalifikacyjnej (tamże). Edukacja nieformalna jest jednak niezbędna do przekazywania różnorodnych umiejętności i wiedzy, na przykład poprzez warsztaty, (krótkie)

kursy, uczenie się w społeczności, działania na rzecz budowania potencjału, seminaria, konferencje, programy wolontariackie, stowarzyszenia i spółdzielnie szkolne, pracę projektową itp.

Uczenie się incydentalne / nieformalne (*informal learning*) odbywa się poza instytucjami edukacyjnymi i oznacza uczenie się bez instruktażu, tj. sytuacje, w których dana osoba doświadcza czegoś (gdy widzi coś nowego, słyszy coś, robi coś) i w ten sposób intencjonalnie lub nieintencjonalnie kształtuje nowe doświadczenie. Jest to „niezamierzone uczenie się” (z perspektywy uczącego się), które „wynika z codziennych czynności związanych z pracą, rodziną lub czasem wolnym” (s.n. s.a.). Na przykład wiedzę o NDK można zdobyć poprzez obserwację, czytanie, korzystanie z mediów, odwiedzanie targów rzemiosła itp. Twórczy proces przekazu międzypokoleniowego, który leży w centrum ochrony dziedzictwa niematerialnego i dzięki któremu NDK jest stale odtwarzane, jest uważany za formę uczenia się nieformalnego (UNESCO s.a.2).

Biorąc pod uwagę, że niematerialne dziedzictwo kulturowe może być elementem edukacji na różnych poziomach i w różnych formach, angażując osoby w różnym wieku i pełniącym odmienne role w ochronie NDK (depozytariuszy kultury, specjalistów ds. dziedzictwa, edukatorów, mentorów, studentów, decydentów itp.), ochrona NDK stanowi również część edukacji ustawicznej, czyli uczenia się przez całe życie.

7. Finansowanie

Konwencja wzywa Państwa-Strony do „podjęcia odpowiednich środków prawnych, technicznych, administracyjnych i finansowych” w celu ustanowienia lub wzmocnienia instytucji zarządzających niematerialnym dziedzictwem kulturowym oraz instytucji zajmujących się jego przekazem, a także zapewnienia dostępu do NDK i ułatwienia korzystania z jego zasobów (UNESCO 2003).

Na szczeblu państwowym mogą funkcjonować różnorodne programy Ministerstwa Kultury (publiczne nabory na projekty kulturalne, programy wspierające amatorski ruch artystyczny, nowe media i oficyny wydawnicze),

a także programy ministerstw właściwych ds. turystyki, gospodarki i rolnictwa, jak również innych instytucji, takich jak Izba Gospodarcza.

Na szczeblu regionalnym, miejskim i lokalnym mogą również istnieć zróżnicowane programy i projekty, stymulowane i wspierane doradztwem ekspertów z różnych instytucji. Poprzez tworzenie przyjaznego otoczenia i budowanie większego zainteresowania, a także dzięki wsparciu instytucji lokalnych i państwowych, tworzone są warunki do wdrażania różnorodnych projektów (Hrovatin 2012: 132).

Podsumowanie

Ideą przyświecającą twórcom konwencji z 2003 roku było zachowanie tradycji dla przyszłych pokoleń (UNESCO 2003). Sama dokumentacja nie jest w stanie zagwarantować przekazu wiedzy. W przypadku tradycji ważniejszy jest bezpośredni przekaz wiedzy z człowieka na człowieka (Hrovatin 2012: 132). Osoba ucząca się przyswaja wiedzę poprzez obserwację i naśladownictwo. Etnolodzy i inni eksperci mogą brać udział w projektowaniu przedsięwzięć, w których tradycyjna wiedza mogłaby znaleźć zastosowanie we współczesnym życiu, pomagać w przygotowywaniu wniosków do lokalnych i państwowych przetargów oraz dotacji, a także w nawiązywaniu współpracy międzynarodowej i tym podobnych działaniach.

Aby osiągnąć długofalowe i lepsze rezultaty, ważne jest włączenie większej liczby osób i grup w danej społeczności oraz wzięcie pod uwagę innych zasobów dziedzictwa (dziedzictwa nieruchomego, ruchomego oraz przyrodniczego) (ICOMOS 2024).

Inwentaryzacja i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowią wyraz istotnego uznania dla jednostek, grup i społeczności za ich wysiłki na rzecz ciągłego transferu niematerialnych umiejętności i wiedzy. Mogą one stać się podstawą do tworzenia dobrze zaprojektowanych produktów rynkowych i nowego wykorzystania dziedzictwa niematerialnego. Obok budowania poczucia przynależności i tożsamości, dziedzictwo niematerialne może podnosić jakość życia, stymulować kreatywność i stanowić fundament odmiennego światopoglądu (Hrovatin 2012: 134). Może ono stymulować

różnorodne działania włączające dziedzictwo w projekty zrównoważonego rozwoju i przyczyniać się do zachowania różnorodności kulturowej.

Bibliografia

Council of Europe. 2005. Council of Europe Framework Convention on the value of cultural heritage for society (known as the Faro Convention). Link: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>

Hrovatin, Mirela. 2012. Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36: 125-136. Link: <https://hrcak.srce.hr/129558>

ICOMOS. 2024. *International Chapter and Guidance on Sites with Intangible Cultural Heritage*. Link: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2024/AGA_2024/Documents_de_travail/6-1-1_Report_ICH_Charter_Guidelines.pdf

Kelemen, Petra i Sanja Lončar. 2019. "Nematerijalna kulturna baština i strukovno obrazovanje i osposobljavanje – prilike i mogućnosti". U: *Nesnovna dediščina med prakso in registri. 15. Vzorednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, ur. Ana Svetel i Tihana Petrović Leš. Ljubljana – Zagreb: Slovensko etnološko društvo – Hrvatsko etnološko društvo, 123–147.

Lončar, Sanja. 2018. Nematerijalna kulturna baština – mjere zaštite i očuvanja (nastavni materijali za kolegij Nematerijalna kulturna baština na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu) / Intangible cultural heritage - safeguarding measures (course materials for the course Intangible Cultural Heritage at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb).

UNESCO. 2003. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Link: <https://ich.unesco.org/en/convention>

UNESCO. 2016. *Implementing the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Croatia, Zagreb, 20-24 September 2016*. (Participant's text).

UNESCO. 2017. Integrating intangible cultural heritage in education. (Report)

UNESCO. s.a.1. Identifying and Inventoring Intangible Cultural Heritage. Link: <https://ich.unesco.org/doc/src/01856-EN.pdf> (accessed 6.1.2025.)

UNESCO. s.a.2. About living heritage and education. Link: <https://ich.unesco.org/en/about-01159> (accessed 6.1.2025.)

Strony internetowe

UNESCO – Intangible Cultural Heritage: <https://ich.unesco.org/en/home> (accessed 6.1.2025.)

UNESCO – Intangible Cultural Heritage, Croatia, <https://ich.unesco.org/en/state/croatia-HR?info=elements-on-the-lists> (accessed 6.1.2025.)

UNESCO – Intangible Cultural Heritage Register of Good Safeguarding Practices <https://ich.unesco.org/en/register> (accessed 6.1.2025.)

Register of Cultural Properties of the Republic of Croatia, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (accessed 6.1.2025.)

s.n. s.a. Tjedan cjeloživotnog učenja - Pojmovnik: <https://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/> (accessed 6.1.2025.)

Sustainable Tourism Practices regarding ICH and Community Involvement

Chapter 6

Sónia

Wydział Biznesu i Ekonomii – CEEApIA – Uniwersytet Azorów

Avelar

Susana

Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych – Instytut Historii – CHAM-
Uniwersytet Azorów

Goulart

Costa

Flávio

Wydział Biznesu i Ekonomii – CEEApIA – Uniwersytet Azorów

Tiago

Praktyki zrównoważonej turystyki w odniesieniu do NDK a zaangażowanie społeczności.

1. Wstęp

Zrównoważona turystyka (ZT) odgrywa kluczową rolę w ochronie NDK poprzez harmonizowanie wartości ekonomicznych, społeczno-kulturowych i środowiskowych. Według UNESCO NDK obejmuje tradycje, wiedzę, umiejętności i formy ekspresji, które społeczności cenią jako część swojej tożsamości kulturowej. Praktyki te, przekazywane z pokolenia na pokolenie, są kluczowe dla zachowania różnorodności kulturowej i odporności społecznej. Zrównoważona turystyka oferuje sposób na pełne szacunku obcowanie z NDK, przynosząc korzyści społeczno-gospodarcze lokalnym społecznościom, a zarazem uznając NDK za żywy aspekt dynamicznie rozwijających się kultur, a nie jedynie produkt turystyczny. Fundamentalną

zasadą ZT jest poszanowanie tożsamości kulturowej, co oznacza ochronę lokalnych tradycji oraz zapobieganie ich komercjalizacji lub eksploatacji. Podejście to sprzyja autentycznym interakcjom między odwiedzającymi a społecznościami, budując wzajemny szacunek i chroniąc autentyczność praktyk kulturowych. Zaangażowanie społeczności ma tu kluczowe znaczenie, ponieważ upodmiotawia lokalnych mieszkańców, dając im możliwość projektowania i nadzorowania przedsięwzięć turystycznych, które chronią ich spuściznę, a jednocześnie przynoszą im korzyści ekonomiczne. W ten sposób, dzięki zintegrowaniu turystyki z wartościami kulturowymi, społeczności mogą podnosić swój dobrobyt społeczny i utrzymywać własne tradycje przy życiu. Zrównoważona turystyka gwarantuje również sprawiedliwy podział korzyści ekonomicznych płynących z działań związanych z NDK, wspierając źródła utrzymania mieszkańców i motywując do ochrony dziedzictwa. Podejście to pomaga zachować NDK dla przyszłych pokoleń poprzez dokumentowanie, promowanie i rewitalizację praktyk kulturowych. Edukowanie odwiedzających w zakresie NDK pogłębia ich uznanie dla lokalnej kultury, wzbogaca ich doświadczenia i pomaga chronić te cenne tradycje.

2. Podstawy pojęciowe

2.1 Zrównoważona turystyka a NDK

UNESCO ustanowiło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) w 2003 roku. Jak wspomniano wcześniej, NDK obejmuje praktyki, wiedzę, umiejętności i formy ekspresji, które społeczności, grupy oraz jednostki cenią jako część swojej tożsamości kulturowej. Podczas gdy materialne dziedzictwo kulturowe można dotknąć i zobaczyć, NDK koncentruje się na aspektach нефизycznych – tych bogatych tradycjach i przekazach, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie (zob. Tabela 1).

Tabela 1. Formy ekspresji NDK

Formy ekspresji NDK	Opis	Potencjał	Słabości
---------------------	------	-----------	----------

Tradycje ustne	Opowiadanie historii, przysłowia, pieśni, śpiewy.	Zachowanie pamięci i tożsamości społeczności; promowanie uczenia się międzypokoleniowego.	Podatność na zanik w przypadku braku aktywnego praktykowania lub dokumentowania; zależność od pamięci i przekazu ustnego.
Rytuały i ceremonie	Ceremonie religijne, obrzędy świąteczne i praktyki społeczne.	Wzmacnianie spójności społecznej; kształtowanie tożsamości duchowej i wspólnotowej.	Ryzyko komercjalizacji lub zniekształcenia pod wpływem turystyki może maleć wraz ze zmianami społecznymi.
Rzemiosło tradycyjne	Garncarstwo, tkactwo, rzeźbiarstwo w drewnie, metaloplastyka.	Prezentowanie kreatywności i innowacyjności; wspieranie źródeł utrzymania dzięki rzemiosłu.	Ryzyko zaniku w wyniku industrializacji oraz braku zainteresowania ze strony młodszych pokoleń.
Tradycyjna wiedza ekologiczna	Wiedza o świecie przyrody, w tym techniki rolnicze, ziołolecznictwo oraz strategię zrównoważonego rozwoju.	Promowanie zrównoważenia ekologicznego; adaptacja do wyzwań środowiskowych.	Utrata znaczenia we współczesnym kontekście; ryzyko zaniku pod wpływem

			urbanizacji i braku dokumentacji.
Sztuki widowiskowe	Taniec, muzyka i teatr.	Emocjonalne angażowanie publiczności; zachowanie kulturowych narracji i tradycji.	Podatność na rozmycie lub błędną interpretację; wymaga zasobów i platform do ciągłego praktykowania.
Lokalne zwyczaje i praktyki społeczne	Dożynki, święta społecznościowe oraz inne tradycje kształtujące relacje wewnątrz wspólnoty.	Wzmacnianie więzi społecznych; kształtowanie poczucia przynależności i ciągłości.	Ryzyko erozji pod wpływem modernizacji i zmian w stylu życia; zagrożenie spowodowaniem tradycji do roli powierzchownego symbolu na potrzeby turystyki.

UNESCO podkreśla, że w kwestii ochrony NDK to społeczności powinny znajdować się na pierwszym planie procesu decyzyjnego (UNESCO, 2003). Podejście to pomaga zagwarantować, że turystyka szanuje i promuje dziedzictwo bez jego zniekształcania czy komercjalizacji. Kluczowe jest również prezentowanie praktyk kulturowych w sposób, który prawdziwie oddaje honor ich esencji i integralności. Kiedy społeczności angażują się w

turystykę, celem staje się ochrona pierwotnych znaczeń i funkcji praktyk NDK. W tym świetle turystyka może w rzeczywistości stanowić potężne narzędzie podnoszenia świadomości na temat NDK, pomagając ludziom rozwijać głębsze zrozumienie i uznanie dla różnorodności kulturowej. Właśnie dlatego zrównoważona turystyka jest kluczowym punktem wytycznych UNESCO, w których akcentuje się, że ruch turystyczny powinien wspierać długoterminową trwałość dziedzictwa kulturowego. Oznacza to ostrożne zarządzanie przepływami turystów, aby zapobiec sytuacji, w której masowa turystyka przytłacza lub przekształca praktyki kulturowe.

2.2 Zaangażowanie społeczności w turystykę

Idea angażowania społeczności w planowanie i zarządzanie turystyką opiera się na kilku ramowych założeniach teoretycznych, które rzucają światło na jej dynamikę oraz wpływ na rozwój zrównoważonej turystyki. Teorie te kładą fundamenty pod zrozumienie, jak stymulować i utrzymywać partycypację społeczną w sposób prowadzący do sprawiedliwych i efektywnych praktyk turystycznych.

Rysunek 3. Filar partycypacji społecznej w planowaniu i zarządzaniu turystyką

Teoria podmiotowości (empowerment) podkreśla, jak kluczowe dla społeczności jest przejęcie kontroli nad własnym rozwojem. Z perspektywy turystyki oznacza to angażowanie mieszkańców w procesy decyzyjne oraz zapewnienie, że ich głos jest słyszalny przy kształtowaniu aktywności turystycznych, które wpływają na ich życie i źródła utrzymania (Joo i in., 2020). Teoria ta uznaje, że lokalne społeczności posiadają cenną wiedzę i wgląd w swoje środowisko oraz kulturę, co jest niezbędne dla planowania zrównoważonej turystyki. Kiedy społeczności zyskują podmiotowość, otrzymują szansę na aktywne kształtowanie rozwoju turystyki, dzięki czemu odzwierciedla ona ich wartości, priorytety i styl życia.

Z kolei **teoria wymiany społecznej** oferuje inne spojrzenie, sugerując, że ludzie wchodzą w interakcje na podstawie oceny kosztów i korzyści. W kontekście turystyki oznacza to, że mieszkańcy chętniej angażują się w inicjatywy turystyczne, jeśli wierzą, że korzyści – takie jak zyski ekonomiczne, poprawa infrastruktury i rewitalizacja kulturowa – przeważają nad potencjalnymi minusami, do których należą degradacja środowiska czy komercjalizacja kultury (Chang, 2021). Dlatego zapewnienie sprawiedliwego podziału korzyści z turystyki i reagowanie na obawy społeczności są kluczowe dla stymulowania partycypacji w ramach tej teorii.

Teoria interesariuszy poszerza nasze rozumienie poprzez podkreślenie konieczności uwzględnienia interesów każdego, na kogo wpływa rozwój turystyki (Theodoulidis i in., 2017). Obejmuje to społeczności lokalne, turystów, przedsiębiorstwa, organy rządowe oraz organizacje pozarządowe (NGO). Teoria ta akcentuje wagę równoważenia często sprzecznych priorytetów tych różnych interesariuszy w celu osiągnięcia rezultatów, które są zarówno zrównoważone, jak i inkluzywne. Aby skutecznie planować turystykę w tym ujęciu, kluczowe jest rozpoznanie współzależności między interesariuszami i wypracowanie wspólnych rozwiązań szanujących prawa i interesy wszystkich zaangażowanych stron.

Teoria współrządzenia (collaborative governance) koncentruje się na wartości partnerstwa i zbiorowych wysiłków różnych podmiotów w planowaniu i zarządzaniu turystyką. Perspektywa ta uznaje, że żadna pojedyncza organizacja nie posiada wszystkich zasobów, wiedzy ani ekspertyzy potrzebnej do udanego rozwoju turystyki. Zamiast tego promuje ona wspólne podejmowanie decyzji, zespołowe rozwiązywanie problemów i wzajemne uczenie się interesariuszy (Valderrama & Polanco, 2024). Poprzez wykorzystanie mocnych stron i punktów widzenia różnych aktorów, współrządzenie sprzyja inkluzywności i innowacjom, stanowiąc silne wsparcie dla teorii interesariuszy.

Teoria kapitału społecznego wskazuje, że sieci społeczne, zaufanie i wzajemność odgrywają kluczową rolę w rozwoju społeczności. Kiedy społeczności dysponują silnym kapitałem społecznym, znajdują się w

znacznie lepszej pozycji, by zjednoczyć się w celu podjęcia wspólnych działań i aktywnie zaangażować w planowanie oraz zarządzanie turystyką (Zhao i in., 2011). Właśnie dlatego tak ważne jest budowanie i wzmacnianie kapitału społecznego poprzez inicjatywy, które budują zaufanie, zwiększają spójność społeczności i pielęgnują wspólne cele – elementy te są kluczem do sukcesu projektów turystyki opartej na społeczności (*community-based tourism*).

Ramy teoretyczne podmiotowości, wymiany społecznej, włączenia interesariuszy, współrzędzenia i kapitału społecznego wnoszą unikalny wkład w zrozumienie, jak społeczności mogą prawdziwie angażować się w rozwój turystyki. Warto zauważyć, że teorie te nie funkcjonują w izolacji; mogą współdziałać, tworząc bardziej kompleksowe podejście do partycypacji społecznej. Czerpiąc z tych koncepcji, planiści i menedżerowie turystyki mogą projektować strategie wspierające zrównoważony rozwój, jednocześnie szanując i odzwierciedlając dążenia lokalnych społeczności.

3. Korzyści z praktyk ZT dla NDK

Jedną z najważniejszych zalet zrównoważonej turystyki (ZT) jest jej zdolność do zapewniania wsparcia finansowego ukierunkowanego na ochronę i udostępnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Poprzez stworzenie modelu ekonomicznego, który czerpie fundusze z turystyki przy jednoczesnym zachowaniu autentyczności form ekspresji kulturowej, społeczności mogą zabezpieczyć zasoby niezbędne do ochrony swojego dziedzictwa bez nadmiernej zależności od dotacji zewnętrznych czy pomocy rządowej. Turystyka może służyć jako scena dla lokalnych rzemieślników, wykonawców i praktyków kultury do prezentowania swoich talentów. Właśnie dlatego UNESCO (2003) wskazuje, że społeczności zaangażowane w turystykę mogą reinwestować swoje zyski w kluczowe obszary, takie jak infrastruktura, inicjatywy edukacyjne i szkolenia lokalnych talentów, gwarantując, że dziedzictwo kulturowe jest nie tylko chronione, ale i przekazywane przyszłym pokoleniom. Dochód generowany z warsztatów, wystaw i sprzedaży tradycyjnego rzemiosła może być wykorzystany do kształcenia młodszych generacji, co zapewnia ciągłość tej cennej wiedzy. W Bhutan (Khadi, 2019) fundusze z turystyki kulturowej są kierowane na

wspieranie ciągłego praktykowania tradycyjnych sztuk i rzemiosł, dzięki czemu tradycje te pozostają żywe i stale się rozwijają.

Praktyki ZT mogą wzmacniać podmiotowość lokalnych społeczności poprzez dawanie im możliwości prezentowania i interpretowania własnego dziedzictwa, co zapewnia autentyczność przekazu. Gdy lokalni praktycy są zaangażowani w projektowanie i zarządzanie turystyką, pomaga to ukazywać NDK w sposób wierny jego pierwotnemu znaczeniu i doniosłości. Ponadto strategie zrównoważonej turystyki wspierają współpracę między interesariuszami turystyki a społecznościami lokalnymi. Łącząc siły, grupy te mogą tworzyć systemy gwarantujące, że korzyści z turystyki są ukierunkowane na ochronę NDK. Przykładowo w Kenii społeczności Masajów podjęły współpracę z operatorami ekoturystyki w celu wypracowania doświadczeń kulturowych, które bezpośrednio wspierają lokalne praktyki dziedzictwa. Fundusze generowane z tych inicjatyw pomagają szkolić nowych rzemieślników i wykonawców, zapewniając międzypokoleniowy transfer wiedzy i umiejętności. Podobne podejście można dostrzec w Mirandeli w Portugalii, gdzie zaangażowanie społeczności w zachowanie lokalnego języka doprowadziło do powstania unikalnych ofert turystycznych.

Turystyka ma potencjał tworzenia wartościowych miejsc pracy dla lokalnych rzemieślników, przewodników i wykonawców, umożliwiając im zarobkowanie przy jednoczesnym kultywowaniu dziedzictwa kulturowego. Poprzez oferowanie autentycznych doświadczeń – takich jak uczestnictwo w tradycyjnych ceremoniach czy nauka rzemiosła od wykwalifikowanych mistrzów – turystyka zachęca młodsze pokolenia do przejmowania tych praktyk, zabezpieczając ich rozwój na kolejne lata. Ten edukacyjny aspekt turystyki buduje autentyczne uznanie dla różnorodności kulturowej i pogłębia zrozumienie odwiedzających dla wagi ochrony dziedzictwa.

Co więcej, ZT może ułatwiać dialog międzykulturowy, tworząc przestrzeń do wymiany wiedzy kulturowej i pielęgnowania szacunku dla naszych różnic. Należy podkreślić, że zrównoważona turystyka przyjmuje holistyczne podejście do ochrony, przeplatając ochronę dziedzictwa kulturowego z ochroną środowiska naturalnego. Wiele praktyk NDK jest ściśle związanych z

naturalnym krajobrazem, włączając w to tradycyjne techniki rolnicze, naturalne metody barwienia oraz mądrość ekologiczną wspierającą zrównoważone użytkowanie ziemi. Na przykład w Nowej Zelandii społeczność Maorysów wplotła turystykę kulturową w swoje inicjatywy na rzecz ochrony środowiska, rozumiejąc, że zachowanie tradycyjnej wiedzy o ziemi jest kluczowe nie tylko dla tożsamości kulturowej, ale i dla zrównoważenia ekologicznego (Barcham, 2020). Podobnie na Azorach dziedzictwo polowań na wieloryby zostało przekształcone w turystykę obserwacji wielorybów (*whale-watching*), gdzie lokalna kultura z nimi związana znajduje odzwierciedlenie w pamiątkach, opowiadaniu historii oraz ekspozycjach muzealnych.

4. Wyzwania i ryzyka

4.1 Overtourism i komercjalizacja

Overtourism (nadmierna turystyka) i komercjalizacja stanowią realne przeszkody w wysiłkach na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Może to brzmieć ironicznie, ponieważ wyzwania te często wynikają z chęci turystów do zanurzenia się w autentycznych doświadczeniach kulturowych. Gdy dane miejsce zalewa fala odwiedzających, lokalne społeczności mogą odczuwać presję na modyfikowanie lub wręcz komercjalizowanie swoich tradycyjnych praktyk, rytuałów i zwyczajów tylko po to, by zaspokoić oczekiwania turystów lub zarobić pieniądze. Może to skutkować „reżyserowaniem” (*staging*) występów kulturowych, gdzie święte ceremonie są skracane, upraszczane lub wrywane z kontekstu, co powoli niszczy ich pierwotne znaczenie i doniosłość. Towaryzacja (komodyfikacja) – czyli zamienianie praktyk kulturowych w produkty na sprzedaż – niesie ze sobą poważne ryzyko dla autentyczności i integralności NDK. Kiedy przejawy kultury są traktowane jak towary, ich prawdziwe znaczenia i konteksty mogą łatwo ulec zniekształceniu lub zatraceniu. Prowadzi to często do procesu upraszczania, standaryzacji i adaptacji tradycji do wymagań rynkowych, dając w efekcie spłycone reprezentacje bogatych i zawiłych praktyk kulturowych.

Presja na masową komercjalizację tradycyjnego rzemiosła, muzyki czy kuchni może drastycznie obniżyć ich jakość i autentyczność. Zamiast trzymać się dawnych metod i materiałów, interesy komercyjne często wymuszają zmiany lub zniekształcenia tradycji kulturowych wyłącznie w celu zwiększenia zysków. Może to prowadzić do sztucznie reżyserowanych występów, nadmiernie ugrzecznionych (*sanitized*) rytuałów lub powstawania „pseudotradycji”, którym brakuje autentycznej głębi kulturowej (Young & Markham, 2020). Młodzi ludzie w tych społecznościach, postrzegając swoje dziedzictwo głównie przez pryzmat ekonomiczny, mogą stracić zainteresowanie zachowaniem i praktykowaniem tradycji w ich prawdziwej formie.

Tworzy to trudną sytuację: podczas gdy turystyka może przynosić korzyści ekonomiczne i budować globalną świadomość tradycji kulturowych, ryzykuje również przekształceniem niematerialnego dziedzictwa w zwykłą rozrywkę, zagrażając jego autentyczności i długoterminowemu przetrwaniu. Ponadto ogromną rolę odgrywają oczekiwania turystów, jako że wielu szuka doświadczeń łatwo dostępnych i rozrywkowych. Aby sprostać tym wymaganiom, społeczności mogą zacząć zmieniać lub standaryzować swoje tradycje, tracąc w tym procesie bogate znaczenia kulturowe na rzecz bardziej rynkowych ofert. Brak kontroli społeczności nad sposobem reprezentacji ich kultury tylko pogarsza sprawę. Gdy zewnątrzni aktorzy przejmują stery w podejmowaniu decyzji, rośnie ryzyko błędnej interpretacji i eksploatacji. Święte rytuały mogą zostać utowarowione, a doniosłe tradycje strywalizowane, a wszystko dlatego, że profit stawiany jest ponad ochronę kultury (Mihalic, 2020). Taka komercjalizacja może również prowadzić do zawłaszczenia kulturowego (*cultural appropriation*), gdzie elementy kultury są przejmowane przez osoby z zewnątrz bez właściwego zrozumienia i szacunku. To nie tylko zniekształca te praktyki kulturowe, ale może również obrażać i podkopywać tożsamość samej kultury.

Utrata autentyczności wynikająca z komercjalizacji ma głębokie konsekwencje dla społeczności. Jednym z głównych skutków jest utrata tożsamości kulturowej, ponieważ praktyki, które ulegają utowarowieniu, często przestają przekazywać wartości kulturowe spajające społeczność.

Autentyczność jest głęboko połączona z wartością kulturową; kiedy praktyki kulturowe stają się towarami, ich znaczenie może maleć zarówno dla mieszkańców, jak i dla turystów, co utrudnia wysiłki na rzecz utrzymania i celebrowania dziedzictwa (Ricky, 2022). Dodatkowo komercjalizacja może pogłębiać luki społeczne i ekonomiczne. Podczas gdy podmioty zewnętrzne mogą czerpać zyski, lokalne społeczności często widzą niewiele korzyści, ponosząc przy tym ciężary kulturowe i społeczne, co może zaostrzać istniejące nierówności i wywoływać wewnętrzne konflikty (Mihalic, 2020). Aby zmierzyć się z wyzwaniami, jakie niesie komercjalizacja, kluczowe jest zaangażowanie w praktyki zrównoważonej turystyki, które kładą nacisk na ochronę kultury i upodmiotowienie społeczności. Pozytywny wpływ można osiągnąć poprzez wspieranie projektów turystyki opartej na społeczności, promowanie etycznego marketingu dziedzictwa kulturowego oraz budowanie pełnych szacunku interakcji między turystami a mieszkańcami. Strategie te są niezbędne dla utrzymania autentyczności i integralności NDK, przy jednoczesnym zapewnieniu, że turystyka pozytywnie wpływa na dobrostan lokalnych społeczności.

4.2 Brak podmiotowości społeczności (Agency)

Lokalne społeczności często napotykają poważne trudności, gdy próbują dojść do głosu w procesach decyzyjnych dotyczących turystyki. Bariery te mogą pozbawić ich możliwości kontrolowania tego, jak ich dziedzictwo kulturowe jest prezentowane, chronione i jak generuje zyski. W wielu przypadkach władza decyzyjna w zakresie rozwoju turystyki spoczywa w rękach podmiotów zewnętrznych, takich jak urzędnicy państwowi, międzynarodowe korporacje czy wielcy operatorzy turystyczni. Tworzy to nierównowagę, w której społeczności lokalne, a w szczególności grupy zmarginalizowane, mają niewielki wpływ na to, jak turystyka oddziałuje na ich praktyki kulturowe i środowisko. Kiedy społeczności te są pomijane w dyskusji, ryzykują utratę kontroli nad własnym dziedzictwem. Innym wyzwaniem jest to, że wielu lokalnym społecznościom często brakuje środków finansowych i wiedzy technicznej, aby efektywnie włączyć się w planowanie i zarządzanie turystyką. Mniejsze społeczności mogą mieć trudności z rozwijaniem i zarządzaniem inicjatywami turystycznymi, które

jednocześnie chroniłoby ich dziedzictwo i pozwalały czerpać zyski z turystyki. Dodatkowo w lokalnych społecznościach często występuje luka w edukacji lub świadomości dotyczącej potencjalnych skutków wpływu turystyki na ich dziedzictwo. Bez solidnego zrozumienia, jak turystyka może służyć jako narzędzie zrównoważonego rozwoju, społeczności te mogą stracić szansę na walkę o swoje prawa lub zapewnienie, że ich potrzeby znajdą odzwierciedlenie w polityce turystycznej. Wraz z rozwojem infrastruktury turystycznej mieszkańcy mogą być zmuszani do przesiedleń, aby ustąpić miejsca nowym inwestycjom. Przykładem są tu Wenecja; gwałtowny wzrost turystyki doprowadził do wysiedlenia wielu mieszkańców, których nie stać już na życie w mieście z powodu rosnących kosztów utrzymania napędzanych przez napływ turystów (UNESCO, 2017). Kiedy społeczności dostosowują się do presji turystyki, mogą doświadczyć kulturowego rozłamu (*cultural disconnect*), który może rozmyć esencję ich praktyk kulturowych, skutkując utratą autentyczności i rozziwem między dziedzictwem społeczności a jego współczesnymi formami ekspresji.

4.3 Zagrożenia dla środowiska

Niezrównoważone praktyki w miejscach dziedzictwa kulturowego wywołują poważną reakcję łańcuchową, która zagraża zarówno środowisku, jak i samym skarobom kultury, które społeczności próbują chronić. Gwałtowny napływ turystów do tych miejsc mocno nadwyręża lokalne zasoby. Wywołuje to poważne problemy, takie jak niedobory wody, wylesianie i skokowe zużycie energii. Skutki te nie tylko zaburzają równowagę lokalnych ekosystemów, ale także stwarzają poważne ryzyko dla bioróżnorodności. Rosnąca liczba odwiedzających prowadzi do erozji gleby, niszczenia roślinności i zakłóceń w lokalnych ekosystemach, co może osłabić integralność strukturalną zabytkowych budynków i stanowisk archeologicznych. Ponadto zanieczyszczenie wody wynikające ze złego zarządzania odpadami oraz nadmiernego poboru wód gruntowych na potrzeby infrastruktury turystycznej przyspiesza niszczenie starożytnych struktur, szczególnie w miejscach, gdzie woda jest kluczowym elementem krajobrazu kulturowego. Zanieczyszczenie powietrza z pobliskich obszarów miejskich i systemów

transportowych uwalnia szkodliwe substancje, które mogą korodować kamienne monumenty i elementy architektoniczne.

Na dodatek niekontrolowany rozwój infrastruktury turystycznej często wkracza w strefy buforowe mające chronić te miejsca. Zanieczyszczenia z transportu, bazy noclegowej i działalności turystycznej skażają powietrze, wodę i glebę, a nieadekwatne zarządzanie odpadami pogarsza degradację środowiska, stwarzając zagrożenia zarówno wizualne, jak i zdrowotne. Niektóre z tych problemów uwidoczniły się wyraźnie podczas lockdownu w czasie pandemii Covid, kiedy to np. woda w Wenecji zmieniała kolor. Zmiany klimatyczne, zasilane przez te niezrównoważone praktyki, przynoszą nowe wyzwania, takie jak ekstremalne zjawiska pogodowe, podnoszenie się poziomu mórz i zmienne wzorce opadów, na które te miejsca dziedzictwa po prostu nie były przygotowane. Niepokój budzą również uszkodzenia fizyczne wynikające z przeludnienia, niewłaściwego zachowania turystów oraz rozbudowy infrastruktury. Budowa hoteli, dróg i innych obiektów narusza naturalne siedliska i zmienia historyczne krajobrazy, podczas gdy wzmożony ruch pieszy i pojazdów przyczynia się do erozji gleby, utraty roślinności i niszczenia pozostałości archeologicznych. Skutki te nie tylko umniejszają estetyczne i kulturowe znaczenie miejsc dziedzictwa, ale także zagrażają ich długoterminowemu zachowaniu.

5. Rekomendacje i kierunki na przyszłość

Programy szkoleniowe i budowanie potencjału (*capacity building*) mają kluczowe znaczenie dla upodmiotowienia społeczności. Te dopasowane inicjatywy mogą wyposażyć lokalną ludność w cenne umiejętności z zakresu dokumentacji kulturowej, zarządzania dziedzictwem oraz praktyk zrównoważonej turystyki. Programy te powinny koncentrować się na takich obszarach jak opowiadanie historii (*storytelling*), zarządzanie ekoturystyką oraz marketing produktów kulturowych, wspierając jednocześnie przedsiębiorczość i wiedzę finansową. Istotne jest także ułatwianie międzypokoleniowego transferu wiedzy, pomagając tradycyjnym umiejętnościom ewoluować we współczesnym świecie. Szkolenia językowe i z zakresu gościnności mogą przygotować członków społeczności do kontaktu

z globalnymi turystami przy jednoczesnym zachowaniu wierności własnym korzeniom kulturowym.

Równie ważne są podejścia partycypacyjne w planowaniu turystyki. Inkluzywne warsztaty powinny umożliwiać członkom społeczności wyrażanie swoich opinii na temat kształtowania strategii turystycznych, gwarantując, że ich priorytety i wartości znajdują się na pierwszym planie. Współpraca z interesariuszami, takimi jak agencje rządowe, organizacje pozarządowe i sektor prywatny, może pomóc w stworzeniu wspólnej wizji rozwoju turystyki. Monitorowanie i ocenianie wpływu turystyki poprzez analizy kierowane przez społeczność zapewnia, że zarządzanie dostosowuje się do potrzeb kulturowych, społecznych i ekonomicznych. Ponadto narzędzia cyfrowe mogą usprawnić promocję NDK poprzez wirtualne spacer, multimedialne opowiadanie historii i platformy internetowe. Zachęty finansowe oraz finansowanie infrastruktury i inicjatyw kulturalnych mogą wzmocnić te wysiłki. Podnoszenie świadomości wśród turystów poprzez kampanie edukacyjne buduje szacunek i zrozumienie.

Aby skutecznie połączyć niematerialne dziedzictwo kulturowe ze zrównoważoną turystyką, strategiczny rozwój polityki powinien traktować priorytetowo zaangażowanie społeczności, budowanie potencjału oraz metody partycypacyjne. Przekładając te strategie na działania, zrównoważona turystyka może chronić niematerialne dziedzictwo kulturowe, promując zachowanie kultury i wspierając sprawiedliwy rozwój.

Podsumowanie

ZT odgrywa żywotną rolę w ochronie NDK, oferując dobrze zorganizowany sposób na podtrzymanie tradycji, praktyk i wiedzy, które kształtują tożsamość kulturową. Poprzez wspieranie autentycznej wymiany kulturowej, zasilanie lokalnych gospodarek i zachęcanie do dzielenia się wiedzą między pokoleniami, ZT pomaga zapewnić, że NDK pozostaje żywą i zasadniczą częścią życia społeczności. Podkreśla ona również potrzebę inkluzywnej partycypacji, dając społecznościom władzę nad zarządzaniem projektami turystycznymi, które prawdziwie odzwierciedlają i szanują ich wartości

kulturowe. Istnieją jednak poważne wyzwania, z którymi trzeba się zmierzyć, takie jak komercjalizacja kultury, szkody środowiskowe oraz utrata autentyczności, które wymagają natychmiastowego i skoordynowanego działania. Decydenci polityczni, badacze i praktycy muszą wspólnie nadać priorytet wplataniu NDK w polityki turystyczne, tworzyć programy budowania potencjału dla lokalnych interesariuszy oraz wdrażać partycypacyjne metody planowania. Kroki te są kluczowe dla budowania zrównoważonej przyszłości, w której NDK oraz odpowiedzialna, generatywna turystyka mogą wspólnie rozkwitać, przynosząc trwałe korzyści zarówno dla ochrony kultury, jak i wzrostu społeczno-gospodarczego.

Bibliografia

- Chang, K. C. (2021). The affecting tourism development attitudes based on the social exchange theory and the social network theory. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 26(2), 167-182. DOI: 10.1080/10941665.2018.1540438
- Joo, D., Woosnam, K. M., Strzelecka, M., & Boley, B. (2020). Knowledge, empowerment, and action: Testing the empowerment theory in a tourism context. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(1), 69-85. DOI: 10.1080/09669582.2019.1675673
- Mihalic, T. (2020). Conceptualising overtourism: A sustainability approach. *Annals of Tourism Research*, 84, 103025. DOI: 10.1016/j.annals.2020.103025
- Rickly, J. M. (2022). A review of authenticity research in tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on authenticity. *Annals of Tourism Research*, 92, 103349. DOI: 10.1016/j.annals.2021.103349
- Theodoulidis, B., Diaz, D., Crotto, F., & Rancati, E. (2017). Exploring corporate social responsibility and financial performance through stakeholder theory in the tourism industries. *Tourism Management*, 62, 173-188. DOI: 10.1016/j.tourman.2017.03.018
- UNESCO (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.

Valderrama, E. L., & Polanco, J. A. (2024). Understanding how collaborative governance mediates rural tourism and sustainable territory development: a systematic literature review. *Tourism Recreation Research*, 49(4), 888-904. DOI: 10.1080/02508281.2022.2072653

Young, M., & Markham, F. (2020). Tourism, capital, and the commodification of place. *Progress in Human Geography*, 44(2), 276-296. DOI: 10.1177/030913251982667

Zhao, W., Ritchie, J. B., & Echtner, C. M. (2011). Social capital and tourism entrepreneurship. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1570-1593. DOI: 10.1016/j.annals.2011.02.006

Marketing and methods of promoting ICH

Chapter 7

Androniki Kavoura, Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

Eleni Martini, Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

Sofia Asonitou, Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

Marketing i metody promocji NDK.

1. Wstęp

Znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) wiąże się z wiedzą przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Ów transfer wiedzy niesie ze sobą wartość ekonomiczną i społeczną wewnątrz państwa, może dotyczyć zarówno mniejszości, jak i głównych grup społecznych, oraz jest tak samo kluczowy dla krajów rozwijających się, jak i rozwiniętych (Gross-Gołacka, Kavoura, Asonitou i Martini, 2024).

Zarządzanie kulturą wykorzystuje koncepcje marketingowe oparte na promocji produktów i usług, odwołując się do kompozycji marketingowej 4P (produkt, miejsce, promocja, cena – *product, place, promotion, price*). Niniejszy rozdział analizuje czynniki związane z zarządzaniem NDK w oparciu o pojęcia opisane w teorii marketingu w odniesieniu do struktury 4P, które mogą zostać wdrożone na potrzeby uruchomienia kampanii reklamowej. Te podstawowe pojęcia zostaną następnie przeanalizowane i powiązane z NDK.

2. Produkt

NDK w ujęciu UNESCO wymaga nie tylko zachowania, ale także przekazania przyszłym pokoleniom oraz promowania z korzyścią dla lokalnej społeczności poprzez tworzenie powiązanych miejsc pracy dla mieszkańców.

Na całym świecie wiele przejawów kultury nie posiada wymiaru materialnego, mimo że zostały one udokumentowane. Te niematerialne formy wyrazu mogą obejmować: muzykę, festiwale, gastronomię, sport itp. Formy te nie mogą być fizycznie przechowywane, na przykład w muzeum, a jedynie doświadczane za pośrednictwem nośnika, który je wyraża. Takie kulturowe nośniki są określane przez ONZ mianem „Żywych Skarbów Ludzkości” (*Human Treasures*).

W 2001 roku komitet w Turynie (Włochy) opracował roboczą definicję „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”. Opierając się na opiniach wyrażonych podczas konferencji w Waszyngtonie oraz na wynikach serii badań, UNESCO sformułowało nową definicję NDK, opisując je jako umiejętności i wiedzę przekazywaną między ludźmi, którzy tworzą produkty i użytkują przestrzenie niezbędne dla ich trwałości. W ten sposób rodzi się poczucie ciągłości wśród społeczności dążących do zachowania tożsamości kulturowej, a także różnorodności kulturowej i kreatywności ludzkości (Matsuura, 2001).

Ponadto oczekiwano, że UNESCO przygotuje nowy międzynarodowy proces ochrony NDK. Ochrona ta powinna opierać się na konkretnych celach:

- zachowaniu ludzkich kreacji, które mogą bezpowrotnie zniknąć,
- ich uznaniu na poziomie globalnym,
- wzmocnieniu tożsamości,
- umożliwieniu współpracy społecznej wewnątrz grup i między nimi,
- zabezpieczeniu ciągłości historycznej,
- promowaniu twórczej różnorodności ludzkości,
- ułatwieniu dostępu do owoców tej kreatywności.

UNESCO przyjęło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, biorąc pod uwagę zarówno dziedzictwo niematerialne, jak i materialne. W Konwencji wskazano cechy współczesnego życia, takie jak globalizacja, transformacja społeczna i nietolerancja, które stwarzają ryzyko zaniku tradycji, jeśli nie zostaną podjęte działania na rzecz ich ochrony (UNESCO, 2024a).

Zrozumienie niematerialnego dziedzictwa kulturowego grup etnicznych pomaga w dialogu międzykulturowym i zachęca do wzajemnego szacunku dla odmiennych sposobów myślenia. Jednak w dobie globalizacji konieczne jest znalezienie metod zachowania i przekazywania NDK następny pokoleniom, ponieważ stanowi ono zasadniczy czynnik różnorodności kulturowej (UNESCO, b.d.).

Dokument z Nary o autentyczności (1994) ucieleśnia ducha Karty Weneckiej z 1964 roku, rozwija go i wzbogaca, odpowiadając na rozszerzony zakres badań i zainteresowań dziedzictwem kulturowym we współczesnym świecie (ICOMOS, 2012). Dokument z Nary wskazuje na fakt, że warunkiem rozwoju ludzkiego jest ochrona dziedzictwa kulturowego.

W ostatnich latach pojawiły się nowe perspektywy i zagrożenia. Konieczne jest zbadanie, jak NDK wchodzi w interakcję z technologią (sztuczną inteligencją, wirtualną rzeczywistością), telekomunikacją, hiperturystyką, zmianami klimatycznymi, homogenizacją kulturową, przenikaniem się i fuzją języków, ekspansją urbanistyczną oraz zrównoważonym rozwojem. W szczególności ochrona języków jest jednym z najważniejszych elementów zachowania NDK, na co zwraca uwagę Karl Von Habsburg. W erze globalizacji i konfliktów tożsamościowych język może stać się obiektem ataków jako symboliczne dobro kulturowe.

3. Miejsce

Zarządzanie zagadnieniem z zakresu NDK dotyczy konkretnego obszaru lokalnego i proponuje unikalną propozycję sprzedaży (USP – *Unique Selling Proposition*), która może być wdrożona na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym. Pojęcie miejsca odnosi się do lokalizacji w strukturze dystrybucji działań na rzecz NDK.

4. Promocja

W celu promowania NDK należy określić grupę docelową, tak aby działania promocyjne były skierowane do konkretnych odbiorców (rodzin, par, młodych ludzi lub ogółu społeczeństwa). Nacisk należy położyć na osoby ze

szczególnymi potrzebami (np. poprzez transmisje wydarzeń na żywo). Konieczne jest również określenie czasu takiej promocji oraz zaangażowanych aktorów i interesariuszy. Należy także sprecyzować typ kampanii reklamowej, np. kampania informacyjna lub kampania przypominająca.

Jeśli chodzi o sposób prowadzenia promocji, niezbędne jest przeprowadzenie kwestionariusza w celu ustalenia opinii grup docelowych, dystrybuowanego za pomocą formularza Google. Na podstawie zebranych odpowiedzi określona zostanie forma i sformułowanie przekazu kampanii (np. przekaz humorystyczny, poważny, realistyczny), a także podejście wizualne.

Komunikacja wizualna takich kampanii jest przedmiotem badań nad lokalnym NDK oraz zebranych informacji; powinna być realizowana przez profesjonalnych projektantów i grafików we współpracy z lokalnymi społecznościami oraz ekspertami lub naukowcami z danej dziedziny NDK. Wynik takiej pracy zespołowej podkreśli różnorodność w kontrze do homogenizacji, która dominowała w XX wieku.

„...dwudziestowieczny zachodni modernizm położył podwaliny pod epistemologiczną hegemonię Zachodu w kulturach regionalnych, dominując poprzez modernistyczne modele wiedzy, życia i egzystencji, zgodnie ze zglobalizowanymi formami funkcjonowania, produkcji oraz wartości intelektualnych i estetycznych” (Decolonising Design Group, 2019).

Jednym z przykładów, który okazał się dobrą praktyką projektową, jest system brandingowy i komunikacyjny miasta, zaprojektowany z uwzględnieniem lokalnego dziedzictwa i wartości ludzkich, przekształcony we współczesną, reprezentatywną tożsamość wizualną (D&AD Awards Winners, 2024).

W zależności od wyboru metody promocji, wykorzystane zostaną odpowiednie media tradycyjne i/lub społecznościowe, w oparciu o statystyki pokazujące, które z tych mediów są preferowane przez grupę docelową. Przykładem zarządzania NDK jest artykuł sponsorowany (*advertorial*), w którym promuje się dany obszar i jego dziedzictwo. Proponuje się również

wykorzystanie innowacyjnych technologii interfejsowych, które łączą świat wirtualny i fizyczny – takich jak aplikacje rozszerzonej (AR), wirtualnej (VR) i mieszanej rzeczywistości (MR) – w celu wzbogacenia doświadczeń użytkowników za pomocą telefonów komórkowych i wystaw online (Briciu, Briciu i Kavoura, 2020).

Można również zastosować różne narzędzia zachęcające do aktywnego uczestnictwa młodzieży za pośrednictwem platform cyfrowych, takie jak:

- Serie gier Lego, platformy gier online (H4GG, 2025; WKC Chronicles, 2025).

Wykorzystanie nowoczesnych technologii w promocji NDK może stworzyć odpowiednie środowisko dla partycypacji nowych pokoleń (studentów i uczniów szkół średnich). Młodzi ludzie, będąc obeznani z rozwojem technologicznym, znajdują przestrzeń do ekspresji, a jednocześnie wchodzą w kontakt z tradycją, poznają swoją przeszłość i rozwijają empatię.

Sztuczna inteligencja (AI) to kolejny przykład wykorzystania technologii cyfrowych, który może zaoferować wiele sposobów promowania i prezentowania lokalnych tradycji, sztuki, muzyki czy innych przejawów kultury. UNESCO rekomenduje, aby państwa członkowskie integrowały systemy AI, tam gdzie to stosowne, w celu:

„zachowania, wzbogacania, rozumienia, promowania, zarządzania i zapewniania dostępności materialnego, udokumentowanego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym języków zagrożonych wyginięciem, a także języków i wiedzy ludności rdzennej” (Pinto, 2024).

Działania rządowe lub społecznościowe mogą włączać aktualne programy edukacyjne związane z zastosowaniem systemów AI w tych obszarach do swoich programów promocyjnych, zapewniając partycypacyjne podejście skierowane do instytucji, szkół i ogółu społeczeństwa. Systemy AI niosą ze sobą szanse i wyzwania w odniesieniu do NDK, gdy są kierowane do konkretnych kategorii użytkowników. Na przykład w przypadku społeczności,

AI może pomóc, oferując innowacyjne programy, które przybliżą ich dziedzictwo szerszej publiczności. Jednocześnie społeczności powinny być świadome ryzyka nadużyć, jako że mogą one zaadaptować „krótkowzroczne” interesy wspólnotowe lub interpretacje NDK z jednej perspektywy, bez możliwości wysłuchania wielości opinii, jakie mogą istnieć na dany temat. Dla ogólnych użytkowników AI może uczynić niematerialne dziedzictwo kulturowe bardziej dostępnym i interesującym, istnieje jednak ryzyko wprowadzenia w błąd za pomocą dezinformacji. Podsumowując, edukacja poprzez AI może spopularyzować NDK wśród szerszego grona odbiorców, niemniej jednak zawsze istnieje potencjał nieetycznego wykorzystania danych (UNESCO, 2024b).

5. Cena (koszt)

Kolejne pojęcie w promocji NDK dotyczy kosztów operacyjnych. Na przykład zakup czasu i przestrzeni w mediach tradycyjnych oraz społecznościowych ma decydujące znaczenie dla wyboru środków przekazu. Dobrym przykładem jest koszt wydruku 100 plakatów na wydarzenie związane z promocją NDK. Wieś licząca 500 mieszkańców potrzebowałaby dziesięciu plakatów o formacie 50x70 cm, podczas gdy w mieście wykorzystano by reklamy zewnętrzne na przystankach autobusowych.

Poza znajomością tradycyjnych 4P, z marketingiem wiąże się także piąte „P” – czynnik ludzki (*people*). Dostarczane informacje mają kluczowe znaczenie i mogą wpłynąć na ogólny rezultat działań.

Musimy wziąć pod uwagę, że choć istnieje wiele lokalizacji, rytuałów i wydarzeń związanych z NDK, informacje mogą być asymetryczne. Oznacza to, że może wystąpić rozziw między twórcą przekazu a konsumentem. Wartość dodana wysiłku promocyjnego może nie zostać osiągnięta, jeśli zabraknie jasno zdefiniowanej informacji o NDK.

Co więcej, podmioty zaangażowane w promocję NDK muszą dobrać technologię odpowiednią dla danej lokalizacji, muzeum, kolekcji, rytuałów, wierzeń, wydarzeń i praktyk kulturowych. Nie wszystkie przypadki promuje się w ten sam sposób. Na przykład muzeum na wolnym powietrzu (skansen)

wymaga innego podejścia niż małe muzeum regionalne. Innym przykładem może być użycie przewodnika audio (audioprzewodnika) w miejscu, gdzie nie pasuje on do specyfiki dziedzictwa danego obszaru.

Ważne jest, aby skoncentrować się na marketingu z uwzględnieniem wartości NDK. Sugeruje się planowanie pozyskiwania funduszy finansowych na promocję NDK poprzez sponsoring. Sponsorzy mogą uczestniczyć w działaniach, eksponując swoje charakterystyczne logotypy w materiałach promocyjnych. Można również zastosować promocję sprzedaży, taką jak karty lojalnościowe (subskrypcje lojalnościowe) – np. osoby odwiedzające dany obszar mogą zbierać punkty i przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju oraz ochrony środowiska, bądź tworzyć aplikacje, w których uczestnicy wydarzenia związanego z NDK mogą w ekologiczny sposób poddać recyklingowi puste butelki. W promocji NDK można również wdrożyć marketing sensoryczny/doświadczalny (*experiential marketing*, np. wydarzenia gastronomiczne związane z NDK). Podobne działania mogą być ogłaszane za pomocą informacji prasowej (komunikatu prasowego), a oceny mocnych i słabych stron promocji można dokonać poprzez analizę biznesową SWOT (mocne strony, słabe strony, szanse, zagrożenia).

6. Etyczne traktowanie działań promocyjnych

Szeroka promocja NDK uwzględnia etyczne traktowanie obiektów kulturowych wszystkich narodów i grup. Szczególnie w przypadku technologii AI musimy wziąć pod uwagę, w jaki sposób będą one inkluzywne i pełne szacunku wobec kultur oraz systemów wiedzy ludności rdzennej. Z tego powodu UNESCO opublikowało *Raport na temat ludności rdzennej 2023* (Pinto, 2024). Dokument ten podkreśla ryzyka, na jakie narażone są społeczności etniczne w związku z rozwojem sztucznej inteligencji, w tym niewłaściwe wykorzystanie danych, uprzedzenia kulturowe (*cultural biases*) oraz potencjalne wykluczenie z rozwoju cyfrowego.

Głównymi tematami raportu są: suwerenność danych, rozwój inkluzywnej sztucznej inteligencji, uprzedzenia kulturowe oraz przepaść cyfrowa. W kwestii suwerenności danych raport zaleca, aby społeczności rdzenne:

„utrzymały kontrolę nad swoimi danymi, aby zapobiec eksploatacji i upewnić się, że ich wiedza kulturowa nie zostanie przywłaszczona” (Pinto, 2024).

Lokalne społeczności powinny również brać aktywny udział w rozwoju systemów AI, aby zagwarantować, że ich wartości kulturowe są szanowane i integrowane. Wszyscy twórcy produktów technologicznych promujących NDK powinni zastanowić się, jak unikać utrwalania stereotypów lub wprowadzającego w błąd przedstawiania lokalnych kultur. Na koniec, agencje rządowe i inne organy powinny wziąć pod uwagę, że społeczności rdzenne często mają ograniczony dostęp do technologii cyfrowych i wiedzy o nich. Ta luka w wiedzy i dostępie powinna zostać odpowiednio zaadresowana, aby upewnić się, że mogą one czerpać korzyści z aplikacji AI.

Dalsze opracowywanie tradycyjnej wiedzy i form ekspresji kulturowej dyktuje, że lokalne społeczności muszą być szanowane, a ich prawa uznawane, praktykowane, zachowywane, kontrolowane i posiadane przez nie same. Dotyczy to ich dziedzictwa kulturowego i wiedzy, w tym ekspresji muzyki, pieśni, opowieści, ceremonii, tańców, symboli, języków i mądrości ludowej. Dziedzictwo to ma zazwyczaj charakter ustny, nie należy do jednostek i jest przekazywane przyszłym pokoleniom. UNESCO podkreśla w swoich raportach konieczność prawnego uznania tradycyjnej wiedzy i form ekspresji kulturowej w celu ochrony ich przed niewłaściwym użyciem. Wszystkie techniki promowania NDK powinny uwzględniać protokoły etyczne dotyczące konserwacji dziedzictwa kulturowego (Adjei, b.d.).

Rząd Australii opublikował protokoły etyczne dotyczące promowania dzieł sztuki i dziedzictwa kulturowego ludności rdzennej. Zapewnia również scenariusze szkoleniowe dotyczące stosowania tych protokołów przy promowaniu tradycyjnych i kulturowych form ekspresji artystycznej oraz wiedzy społeczności rdzennych (Creative Australia, b.d.).

Przykłady partycypacji obywatelskiej i zaangażowania mieszkańców w projektowanie strategii, branding oraz etyczną promocję lokalnych społeczności, które podkreślają lokalną tożsamość i przyczyniają się do

zrównoważonego rozwoju, można znaleźć pod poniższym linkiem: (City Nation Place, 2024).

Podsumowanie

Niniejszy rozdział podkreśla znaczenie technik i metod marketingowych w promowaniu NDK w sposób zrównoważony i etyczny w środowiskach cyfrowych oraz fizycznych, przy użyciu technologii tradycyjnych, jak i nowoczesnych.

Bibliografia

- Adjei, P. (2024). UNESCO AI and intangible cultural heritage <https://ich.unesco.org/doc/src/66682-EN.pdf> accessed 10.01.2025
- Briciu, A., Briciu, V.-A., & Kavoura, A. (2020). Evaluating How 'Smart' Braşov, Romania Can Be Virtually via a Mobile Application for Cultural Tourism. *Sustainability*, 12(13), 5324. <https://doi.org/10.3390/su12135324>
- City Nation Place (2024). Hall of Fame: Top Place Branding and PLace Marketing Examples, <https://www.citynationplace.com/hall-of-fame-15-of-the-best-place-branding-campaigns> accessed 10.01.2025
- Creative Australia (nd). Protocols for using First Nations Cultural and Intellectual Property in the Arts. <https://creative.gov.au/investment-and-development/protocols-and-resources/protocols-for-using-first-nations-cultural-and-intellectual-property-in-the-arts/> accessed 20.01.2025
- Decolonising Design Group (2019). Decolonization and Design. In Bloomsbury Design Library Lesson Plans. London: Bloomsbury Publishing. <http://dx.doi.org/10.5040/9781350097964.003>
- D&AD Awards Winners (2024). Identity for Porto <https://www.dandad.org/awards/professional/2015/branding/24379/identity-for-porto/> accessed 10.01.2025
- Gross-Gołacka, E., Kavoura, A., Asonitou, S., & Martini, E. (2024). Perspective Chapter: The Concept of Diversity Management as an Approach to Readdressing Social Inequalities, Intechopen <https://www.intechopen.com/chapters/1175796>

H4GG (2025) The Ultimate Game platform <https://h4gg.eu/> accessed 20.01.2025

ICOMOS (2012) The NARA document on authenticity
<https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/386-the-nara-document-on-authenticity-1994> accessed 20.01.2025

Matsuura, K. (2001). International Round Table: Intangible Cultural Heritage: Working Definitions, <https://ich.unesco.org/en/events/international-round-table-intangible-cultural-heritage-working-definitions-00057> accessed 10.01.2025

Pinto, C.M. (2024). AI & ICH Webinar, <https://ich.unesco.org/doc/src/66672-EN.pdf> accessed 05.01.2025

UNESCO (2024a). Basic Texts on the 2003 Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, UNESCO, France
https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts_2024_version_EN.pdf

accessed 10.01.2025

UNESCO (2024b). Webinar on Artificial Intelligence and Intangible Culutral Heritage (n.d.). <https://ich.unesco.org/en/events/webinar-on-artificial-intelligence-and-intangible-cultural-heritage-01012> accessed 20.01.2025

UNESCO (n.d.) What is intangible cultural heritage
<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> accessed 10.01.2025

WKC Chronicles (2025) Art Heist the Weiss Krezinsky Chronicles
<https://ivetagr.org/wkc/> accessed 10.01.2025

https://en.wikipedia.org/wiki/Intangible_cultural_heritage accessed 17.01.2025

The importance of ICH preservation, understanding and promoting of EU integration processes

Chapter 8

Dr Spasimir Domaradzki
Uniwersytet Warszawski

Znaczenie ochrony NDK, rozumienie i promowanie procesów integracji UE.

„Wierzę, że rozwijanie poczucia europejskiej tożsamości wzbogaca i wzmacnia naszą tożsamość oraz dziedzictwo lokalne, regionalne i narodowe, jako że stajemy się częścią wspólnoty 500 milionów obywateli, mających tak bogatą historię i splecione ze sobą kultury. Stając się Europejczykiem, będziesz to wszystko współdzielić. Uważam za coś wspaniałego i inspirującego fakt, że we współczesnej Europie każdy może czerpać radość z naszego wspólnego dziedzictwa kulturowego”.

- **Tibor Navracsics**, Komisarz ds. edukacji, kultury, młodzieży i sportu, 15 listopada 2017 r.

1. Wstęp

Niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK) stanowi element kulturowej tkanki ludzkości i obejmuje tradycje ustne, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne, rytuały, obrzędy świąteczne, a także tradycyjną wiedzę i umiejętności. Ochrona NDK stała się obecnie palącą kwestią na poziomie globalnym, w szczególności w Unii Europejskiej (UE), której fundamentami integracji są różnorodność oraz wspólne dziedzictwo. Jak twierdzi Hanna Schreiber, „polityka UE wobec niematerialnego dziedzictwa kulturowego to

»proces w toku« (2019), wciąż determinowany przez stare paradygmaty. Należy jednak pamiętać, że ochrona NDK nie tylko zabezpiecza ciągłość tradycyjnych praktyk, ale także sprzyja wzajemnemu zrozumieniu, szacunkowi i współpracy między państwami członkowskimi UE. Niniejszy rozdział analizuje znaczenie ochrony NDK, mechanizmy dostępne w celu jego zachowania, ich efektywność oraz sposób, w jaki przyczyniają się one do procesów integracyjnych w UE.

2. Dlaczego ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest ważna

Ochrona NDK ma istotne znaczenie z kilku powodów. Po pierwsze, podtrzymuje ona różnorodność kulturową, która jest fundamentem ludzkiej kreatywności i innowacyjności. Każda praktyka, tradycja czy forma ekspresji niesie ze sobą unikalny światopogląd, pozwalający wnikać w historię i tożsamość osób, które ją kultywują. Zaniechanie ochrony tych tradycji doprowadziłoby do bezpowrotnej utraty kluczowych aspektów ludzkiej cywilizacji na rzecz zhomogenizowanej kultury. Różnorodność kulturowa wzbogaca społeczeństwa poprzez stymulowanie kreatywności i inspirowanie nowych form wyrazu, które napędzają innowacje w sztuce, edukacji i innych sektorach.

Po drugie, NDK buduje spójność społeczną i poczucie przynależności. Festiwale, rytuały i praktyki zwyczajowe tworzą więzi społeczne między ludźmi, generują dialog międzypokoleniowy oraz sprzyjają przekazywaniu wartości i wiedzy. Kiedy obywatele aktywnie angażują się w podtrzymywanie swoich tradycji i ich celebrowanie, silniej przywiązują się do własnej tożsamości i odczuwają dumę ze swojego dziedzictwa. Taka zbiorowa tożsamość może łagodzić napięcia społeczne i budować jedność w zróżnicowanych kulturowo społeczeństwach. Co więcej, praktyki te stanowią platformę zbiorowej refleksji, która potwierdza wspólne cele i dążenia.

Po trzecie, ochrona NDK przyczynia się do zrównoważonego rozwoju. Przykładowo turystyka kulturowa przynosi społecznościom wartość ekonomiczną, jednocześnie przybliżając ich unikalne dziedzictwo globalnej

publiczności. Festiwale, rzemiosło i kulinaria mogą przyciągać gości i tworzyć miejsca pracy, szczególnie w regionach peryferyjnych, dysponujących niewieloma alternatywnymi możliwościami rozwoju. Ponadto systemy wiedzy tradycyjnej – zwłaszcza w rolnictwie, medycynie i zarządzaniu zasobami – oferują rozwiązania odpowiadające na współczesne problemy środowiskowe. Systemy te mogą pomóc w stawianiu czoła globalnym wyzwaniom, takim jak zmiany klimatyczne i utrata bioróżnorodności.

Wreszcie, ochrona NDK sprzyja pokojowi i zrozumieniu poprzez promowanie wspólnych wartości oraz szacunku dla różnorodności. W kontekście UE ma to szczególne znaczenie, ponieważ różnorodność i dziedzictwo tworzą same fundamenty zjednoczonej, lecz zróżnicowanej tożsamości europejskiej. Celebrowanie i afirmowanie odmiennych form ekspresji pozwala przewyższać ksenofobię i stymulować dialog międzykulturowy. Kiedy społeczeństwa doceniają i uznają dziedzictwo innych, mogą budować inkluzywne wspólnoty oparte na wzajemnym szacunku i współpracy.

3. Mechanizmy ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Jak wskazano w rozdziale 2, ochrona NDK opiera się na połączeniu podejść prawnych, instytucjonalnych oraz działań bazujących na społecznościach lokalnych. Podejścia te są realizowane na szczeblu międzynarodowym, regionalnym, krajowym oraz lokalnym, często wzajemnie się uzupełniając.

Kluczowym filarem na poziomie międzynarodowym jest Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, która tworzy globalne ramy dla identyfikacji, dokumentowania i ochrony NDK. Zobowiązuje ona państwa-strony do podejmowania działań instytucjonalnych i prawnych w celu zabezpieczenia dziedzictwa. Sygnatariusze Konwencji mają obowiązek sporządzania inwentarzy swojego NDK oraz przedkładania okresowych raportów ze swoich działań. Tego rodzaju międzynarodowe uznanie zwiększa również świadomość społeczną i stymuluje globalną współpracę na rzecz ratowania zagrożonych tradycji.

Krajowe regulacje stanowią kolejny poziom ochrony NDK. Niektóre państwa członkowskie UE uchwałyły przepisy mające na celu ochronę NDK poprzez wpisywanie dziedzictwa na listy, zapewnianie finansowania oraz wspieranie badań i dokumentacji. Te ramy prawne zazwyczaj są zbieżne z międzynarodowymi rekomendacjami i dopasowane do lokalnych uwarunkowań. Na przykład niektóre kraje opracowały polityki integrujące NDK z programami nauczania w szkołach, aby przekazać je przyszłym pokoleniom. Rządy oferują również fundusze na ochronę dziedzictwa, które mogą być wykorzystane do dotowania muzeów, centrów kultury i ośrodków badawczych.

Sercem ochrony NDK jest zaangażowanie społeczności. To społeczności lokalne są depozytariuszami dziedzictwa i odgrywają centralną rolę w przekazywaniu wiedzy, praktyk i tradycji. Inicjatywy oddolne, takie jak festiwale, warsztaty i projekty dokumentacyjne, pomagają osadzić ochronę w żywej praktyce. Społeczności często współpracują z rządami i organizacjami pozarządowymi (NGO), aby zyskać dostęp do zasobów i wsparcia technicznego w celu tworzenia replikowalnych modeli ochrony dziedzictwa.

Zarówno państwo, jak i społeczności lokalne mają możliwość angażowania się w formalne i nieformalne inicjatywy edukacyjne, które pozwalają podnosić świadomość wartości NDK i przekazywać je kolejnym pokoleniom. Instytucje edukacji formalnej, festiwale i warsztaty często stają się platformami nauki. Szkoły mogą włączać NDK do programów nauczania, dając uczniom szansę na bezpośredni kontakt z tradycją. Z kolei międzypokoleniowe opowieści i tradycyjna nauka zawodu (mistrz-uczeń) stanowią istotne nieformalne inicjatywy edukacyjne pozwalające na przekazywanie tradycji.

Prawdopodobnie najbardziej spektakularnym przykładem ochrony NDK są liczne festiwale, które nie tylko prezentują to dziedzictwo, ale także intensyfikują jego praktykowanie i czynią je dostępnym dla społeczności. Stanowią one również przestrzeń dla transgranicznej wymiany i dialogu międzykulturowego. Festiwale przyciągają turystów, generują wartość ekonomiczną i oferują platformę dla rzemieślników, wykonawców oraz innych praktyków kultury. Wydarzenia te wykazują zdolność do jednoczenia

zróżnicowanych społeczności wokół wspólnego dziedzictwa i poczucia wspólnoty.

Wraz z postępem technologicznym pojawiły się nowe możliwości wspierania NDK. Współcześnie cyfrowa archiwizacja pozwala zachować NDK dla przyszłych pokoleń. Platformy cyfrowe zwiększają również dostępność i globalną widoczność. Internetowe bazy danych, wirtualne muzea i platformy interaktywne umożliwiają dostęp do wiedzy o NDK z dowolnego miejsca na świecie. Oferują one także możliwości prowadzenia badań porównawczych bez konieczności wychodzenia z domu, znosząc tym samym granice i uprzedzenia zarówno na arenie krajowej, jak i międzynarodowej. Uczynienie tego dostępu powszechnym wymaga jednak zasypania przepaści cyfrowej i rozwijania alfabetyzacji cyfrowej.

4. Ocena efektywności mechanizmów ochrony

Efektywność mechanizmów ochrony NDK zależy od ich implementacji, dystrybucji zasobów oraz partycypacji społecznej. Sukces ich stosowania determinują następujące czynniki: skuteczność ram prawnych, zabezpieczenie finansowania, poziom zaangażowania społeczności oraz edukacja i świadomość społeczna.

Choć instrumenty takie jak Konwencja UNESCO dostarczają wytycznych, ich sukces zależy od wdrożenia i egzekwowania na poziomie krajowym. Niektóre kraje napotykają trudności z implementacją tych zasad do własnych polityk. Nieadekwatne stosowanie przepisów oraz brak harmonizacji między rządami krajowymi a lokalnymi mogą osłabić inicjatywy ochronne. Jak wykazano w rozdziale 2, nawet wśród krajów uczestniczących w tym projekcie można zauważyć bardzo zróżnicowane doświadczenia. Jak wskazuje Gergova, pomimo bogatego życia kulturalnego i pielęgnowanych tradycji w Bułgarii, zaledwie kilka z nich zostało wpisanych na listę NDK UNESCO ze względu na dysfunkcyjną administrację, niejasny podział kompetencji oraz zaniedbywanie narodowej kultury i tradycji. W tym samym czasie w Chorwacji można zaobserwować spójne podejście, które zaowocowało obszerną listą praktyk wpisanych na tę samą listę. Innymi słowy, zniwelowanie tych luk

wymaga budowania potencjału (*capacity-building*) i skuteczniejszych ram instytucjonalnych. Projekt ten demonstruje zróżnicowany poziom troski o ochronę dziedzictwa niematerialnego, wyraźnie wysuwając na pierwszy plan politykę ochrony w Chorwacji.

Ochrona NDK jest zależna od wystarczających zasobów finansowych. Większość inicjatyw opiera się na finansowaniu publicznym lub prywatnym, które może ulegać wahaniom w zależności od kondycji gospodarczej czy priorytetów politycznych. Tam, gdzie istnieją stabilne i długoterminowe mechanizmy finansowania badań, dokumentacji oraz inicjatyw oddolnych, rezultaty są widoczne natychmiast. Działania o charakterze doraźnym są niewystarczające dla trwałego przetrwania i skutecznej promocji NDK. Partnerzy z sektora prywatnego, tacy jak przedsiębiorstwa i fundacje kulturalne, również mogą dostarczyć dodatkowych zasobów. Ich zaangażowanie nie powinno jednak zastępować roli państwa w zapewnianiu korzystnych warunków dla trwania NDK.

Społeczności lokalne pozostają niezastąpione dla ochrony NDK. Wśród licznych przypadków omówionych w poprzednich rozdziałach nie ma ani jednego, w którym NDK istniałoby w oderwaniu od lokalnej społeczności. W tym sensie wysiłki na rzecz NDK pozbawione mechanizmów aktywnego angażowania mieszkańców będą mniej efektywne i nietrwałe. Jeśli inicjatywy ochronne nie angażują społeczności, ryzykują utratę kontaktu z praktykami, które mają chronić. Społeczności lokalne mogą uznać je za zewnętrzne i milcząco odrzucić. Udział mieszkańców w podejmowaniu decyzji sprawi, że inicjatywy te będą lepiej odpowiadać na ich dążenia i potrzeby. Upodmiotowienie praktyków poprzez programy budowania potencjału może również zwiększyć ich zdolność do samodzielnego podtrzymywania tradycji.

Jedną z najistotniejszych cech działań na rzecz NDK jest nie tylko ich konserwacja, ale także spójna działalność edukacyjna pełniąca funkcję pasów transmisyjnych między pokoleniami. Udałe inicjatywy mają tendencję do włączania programów edukacyjnych, które budują zrozumienie i uznanie dla NDK. Programy te muszą być finansowane regularnie i wpisane w szersze polityki kulturalne. Świadomość społeczną można zwiększać poprzez

kampanie medialne, wystawy i warsztaty, co generuje społeczne poparcie dla ochrony. Współpraca między szkołami a instytucjami kultury może zwiększyć zasięg i siłę oddziaływania takich programów.

Upowszechnianie i dokumentowanie NDK zostało zrewolucjonizowane przez technologię cyfrową, jednak ich zasięg bywa ograniczony przez nierówny dostęp do technologii oraz zróżnicowany poziom kompetencji cyfrowych. Zapewnienie, by platformy cyfrowe stały się dostępne i inkluzywne, stanowi klucz do pełnego wykorzystania ich potencjału. Wspólne wysiłki na rzecz tworzenia wielojęzycznych materiałów i otwartych baz danych mogą uczynić cyfrowe archiwa bardziej przystępnymi.

Pomimo tych trudności, dobre praktyki w zakresie ochrony NDK można znaleźć w całej UE. Dokumentowanie tańca ludowego w Rumunii, promocja muzyki Rebetiko w Grecji oraz ochrona Fado w Portugalii pokazują, że dobrze ukierunkowane inicjatywy mogą przynieść znaczący zasięg kulturowy i wymierne korzyści ekonomiczne.

5. Rola ochrony NDK w procesach integracyjnych UE

Hasło „Zjednoczeni w różnorodności” trafnie akcentuje charakter procesu integracji. Nie tylko dwadzieścia siedem państw organizuje się wokół własnej unikalności, ale także wewnątrz tych krajów łatwo można zidentyfikować liczne społeczności regionalne i lokalne, które zazdrośnie strzegą swoich nawyków, tradycji, zwyczajów i uroczystości. W swojej refleksji nad ewolucją poezji w Europie T.S. Eliot zauważył, że:

„żaden naród, żaden język nie osiągnąłby tego, co osiągnął, gdyby ta sama sztuka nie była pielęgnowana w sąsiednich krajach i w różnych językach” (Eliot, 1948, s. 112).

Jest to niemniej istotne dla każdego innego wymiaru kultury. Krótka refleksja nad celebrowanymi tradycjami w każdym z analizowanych przypadków dostarcza przykładów lokalnej unikalności, która nader często przypomina uroczystości w innych krajach. Determinowane przez wspólne doświadczenia religijne, warunki klimatyczne, zmianę pór roku i uwarunkowania lokalne –

karnawał, parady masek czy pożegnanie zimy i tęsknota za wiosną – stanowią uniwersalne katalizatory działań wspólnotowych. Każde z tych wydarzeń jest unikalne, a jednocześnie wyrasta ze wspólnej percepcji świata i tożsamyh priorytetów.

Ochrona NDK zapewnia tło niezbędne do pielęgnowania poczucia przynależności i wyjątkowości, które determinują tożsamość jednostkową i społeczną. W tym sensie dopiero po zabezpieczeniu tych fundamentalnych zasad poczucie otwartości i włączenia może rozwinąć swój potencjał integracyjny. Akcentując wspólne wartości i tradycje, NDK jednoczy, zachowując jednocześnie pełen szacunek dla różnorodności państw członkowskich.

Główne korzyści płynące z NDK to spójność kulturowa i tożsamość, promowanie wzajemnego zrozumienia, szanse ekonomiczne, wzmocnienie polityk UE oraz spójność społeczna. Ochrona NDK uwypukla fakt, że wspólne dziedzictwo zbliża państwa członkowskie UE do siebie. Tradycyjna muzyka i taniec czy dieta śródziemnomorska reprezentują te tradycje, które przekraczają granice i czynią ludzi częścią szerszej wspólnoty europejskiej. Celebryując te podobieństwa, UE wzmacnia swoją tożsamość kulturową i zbliża obywateli. Ochrona NDK wzbogaca narracje narodowe, które często są poprzedzone przez lokalne i regionalne zwyczaje oraz nawyki. Tym samym bliższe spojrzenie na różne unikalne tradycje ujawnia powiązania kulturowe i wymianę sięgającą daleko poza obecne granice państwowe. Docenianie i utożsamianie się z różnorodnością w ramach takiego wspólnego dziedzictwa zwiększa bogactwo europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Inicjatywy transgraniczne, takie jak festiwale kulturalne i programy wymiany, stymulują dialog i współpracę. Dają one państwom członkowskim forum do prezentowania unikalnego dziedzictwa, przy jednoczesnej nauce dostrzegania podobieństw. Interakcje te budują wzajemny szacunek i zrozumienie oraz redukują nieporozumienia i napięcia międzykulturowe. Wspólne przedsięwzięcia, takie jak wystawy i projekty badawcze, również podkreślają wzajemne powiązania kultur europejskich. Przekazywanie wspólnych elementów dziedzictwa niematerialnego przez kilka krajów lub

społeczności stanowi rezerwuár nowych informacji o dawnych relacjach między kulturami oraz o uniwersalnym stosunku człowieka do natury. Jednocześnie redukuje to napięcia i demontuje fałszywe narracje nacjonalistyczne, mające na celu podsycanie konfliktów między sąsiadującymi społeczeństwami.

We współczesnym zglobalizowanym środowisku, które promuje standaryzację i unifikację, zauważalna jest silna tęsknota za unikalnością społeczną i ekonomiczną. Renesans lokalności, wraz z jej zwyczajami i nawykami, stwarza warunki dla rozwoju turystyki kulturowej. Niematerialne dziedzictwo kulturowe wzbogaca rozwój regionalny i zwiększa możliwości zatrudnienia. Wspólne miejsca dziedzictwa i festiwale przyciągają do UE zagranicznych turystów i budują jej globalną reputację kulturalną. Inwestycje w sektory NDK, takie jak tradycyjna kuchnia i rzemiosło, mogą stworzyć długoterminowe perspektywy ekonomiczne dla społeczności. Promowanie Europy jako destynacji oferującej głębokie doświadczenia kulturowe podnosi jej wartość na globalnym rynku turystycznym.

Skoordynowanie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z szerszymi politykami UE w zakresie edukacji, zrównoważonego rozwoju i rozwoju regionalnego maksymalizuje rolę kultury w osiągnięciu strategicznych celów UE. Przykładowo, włączenie NDK do polityk zrównoważonego rozwoju może pomóc we wdrażaniu tradycyjnych praktyk, które wspierają cele środowiskowe. Dziedzictwo kulturowe odgrywa również rolę w budowaniu spójności społecznej i zwalczaniu nierówności, wspierając priorytety UE w obszarze polityki społecznej. Jest to najlepiej widoczne w aktywnym zaangażowaniu zróżnicowanych społeczności. Ochrona dziedzictwa niematerialnego przekracza podziały kulturowe i sprzyja inkluzywności. Zwiększa więzi między społecznościami miejskimi i wiejskimi, młodszyimi i starszymi pokoleniami oraz grupami większościowymi i mniejszościowymi. Wszystko to przyczynia się do budowy bardziej harmonijnego i zjednoczonego społeczeństwa, w którym różnorodność staje się siłą, a nie podziałem.

Podsumowanie

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego nie jest jedynie kwestią kultury, ale stanowi centralny komponent procesów integracyjnych Unii Europejskiej. Poprzez ochronę NDK UE zabezpiecza swoją jedność, różnorodność kulturową oraz zrównoważony rozwój. Mechanizmy takie jak Konwencja UNESCO, ustawodawstwo krajowe oraz działania oddolne stanowią w tym celu istotne instrumenty, choć ich efektywność zależy od adekwatnych zasobów, partycypacji obywateli oraz spójności z prowadzoną polityką.

W kontekście integracji europejskiej ochrona NDK przyczynia się do rozwijania wspólnej tożsamości, szacunku między narodami oraz współpracy transgranicznej. Podkreśla ona znaczenie dziedzictwa kulturowego w budowaniu zjednoczonej Europy przy jednoczesnym zachowaniu unikalnych tradycji państw członkowskich. W obliczu postępującej globalizacji i modernizacji, które zagrażają tradycyjnym stylom życia, UE musi traktować ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego priorytetowo, aby budować bardziej zintegrowaną, inkluzywną i zróżnicowaną kulturowo przyszłość.

Bibliografia

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO 2003, <https://ich.unesco.org/en/convention>

Eliot, T.S. Notes Towards The Definition Of Culture, 1948, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.159230/page/n5/mode/2up>

Lähdesmäki, T. (2020). Lähdesmäki, Tuuli, Čeginskas, Viktorija L. A., Kaasik-Krogerus, Sigrid, Mäkinen, Katja, and Turunen, Johanna (2020): Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union: The European Heritage Label. London: Routledge. Routledge.

Schreiber, H. (2019). "Chapter 13 Intangible Cultural Heritage, Europe, and the EU: Dangerous Liaisons?". In *Cultural Heritage in the European Union*. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004365346_015

Contemporary challenges and solutions for the management of ICH (multiculturalism, crises, etc.)

Chapter 9

Hristo Berov

Uniwersytet Sofijski im. św. Klemensa z Ochrydy & Fundacja Pax Rhodopica,
Bułgaria

Współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu NDK

Zarządzanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK) we współczesnym świecie oznacza konieczność przewyższania licznych wyzwań, w tym wielokulturowości oraz sytuacji kryzysowych, takich jak pandemie, katastrofy naturalne i wojny. Ta część pracy analizuje obecne problemy i proponuje rozwiązania mające na celu zapewnienie skutecznego utrzymania oraz promocji niematerialnej spuścizny kulturowej.

1. Wstęp

Niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK), będące dynamicznym przejawem ludzkiej pomysłowości, rozwija się z każdym pokoleniem i obejmuje zwyczaje, język oraz wiedzę kształtującą tożsamość społeczną. Ochrona NDK polega na zabezpieczaniu historycznych obiektów oraz podtrzymywaniu ciągłości wiedzy kulturowej, która wpływa na naszą teraźniejszość i przyszłość. Według UNESCO NDK obejmuje tradycje ustne, sztuki widowiskowe, zgromadzenia społeczne, rytuały, obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, a także tradycyjne rzemiosło. Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego to traktat UNESCO przyjęty przez Konferencję Generalną

UNESCO 17 października 2003 roku. Kładąc nacisk na sposoby ochrony jednostek, ich edukację, podnoszenie świadomości oraz budowanie potencjału (*capacity building*), Konwencja dąży do zabezpieczenia niematerialnych dóbr kultury. Poprzez edukację, wymianę wiedzy i rozwój umiejętności dokument ten zmierza do ochrony niematerialnych dóbr kultury podlegających jurysdykcji każdego Państwa-Strony, wspierając ich zachowanie, wzbogacanie i rozwój.

Poprzez działania edukacyjne, kampanie uświadamiające i programy informacyjne Konwencja ma na celu zwiększenie uznania, szacunku oraz rozwoju unikalnej spuścizny kulturowej społeczeństwa. Aby chronić niematerialne skarby kultury, przedsiębiorstwa i społeczności potrzebują specjalistycznych kursów szkoleniowych oraz kampanii edukacyjnych. Przetrwanie danej społeczności zależy od ponownego wykorzystywania obiektów należących do jej dziedzictwa kulturowego. Ochrona niematerialnych dóbr kultury zyskała na znaczeniu w szkolnictwie wyższym ze względu na cele instytucjonalne i szybki postęp technologiczny.

Gdy problemy są rozwiązywane, a kreatywne idee wdrażane, niematerialne dobra kultury mają większą szansę na przetrwanie i ochronę. Rosnąca homogenizacja między krajami oraz proces globalizacji utrudniają jednak rozprzestrzenianie się unikalnych zwyczajów i wartości. W środowiskach edukacyjnych tradycyjne rytuały i formy ekspresji kulturowej zazwyczaj otrzymują mniej uwagi.

Różni badacze przedstawiali odmienne punkty widzenia na pojęcia „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, „tradycji i przekazów ustnych”, „sztuk widowiskowych”, „wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata” oraz „rzemiosła tradycyjnego”. Japonia była pierwszym krajem, który wsparł NDK na skalę globalną, powołując Komitet Ochrony Własności Kulturalnej oraz inne wyspecjalizowane organizacje w celu identyfikacji i ochrony obiektów NDK. Od lat 70. XX wieku UNESCO działa na rzecz ochrony NDK na całym świecie, tym samym propagując ideę ochrony NDK w wielu krajach i wspierając je w rozwijaniu odpowiednich polityk.

2. Trudności w zarządzaniu NDK

Nasilona migracja i interakcje międzykulturowe wywołane globalizacją doprowadziły do różnych interpretacji, a nawet konfliktów wokół własności i prezentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Odmienne grupy kulturowe mogą mieć różne wyobrażenia o wartości i znaczeniu wspólnej historii, co staje się zarzewiem konfliktów. W środowisku wielokulturowym potrzeba odpowiedniej reprezentacji oraz ryzyko zawłaszczenia kulturowego (*cultural appropriation*) stają się kwestiami priorytetowymi. Trudność polega na zrównoważeniu wpływu globalnych trendów kulturowych z zachowaniem lokalnych zwyczajów. Choć włączanie zewnętrznych elementów kulturowych może wzbogacać lokalne tradycje, może również prowadzić do erozji lub rozmycia tradycyjnej wiedzy. Utrzymanie autentyczności i żywotności NDK zależy od harmonizowania inspiracji lokalnych i globalnych. Szczególnie w odniesieniu do wrażliwych elementów NDK odmienne przekonania i praktyki kulturowe mogą prowadzić do nieporozumień i sporów. Praktyki uznawane w jednej kulturze za święte lub zakazane (tabu) w innej mogą być postrzegane zupełnie inaczej, co wymaga ostrożnych negocjacji i szacunku. Skuteczne zarządzanie tymi potencjalnymi problemami oraz promowanie wzajemnego szacunku zależą od otwartej komunikacji i zrozumienia wielokulturowego. Poprzez ograniczenie zgromadzeń społecznych i kontaktów fizycznych pandemii, takie jak COVID-19, znacznie utrudniły tradycyjny przekaz NDK.

Z punktu widzenia epistemologii wielokulturowość wynika ze wspólnej tożsamości i może być w ten sposób włączana w ramy liberalnego nacjonalizmu. Szanuje ona własne prawa kulturowe przy jednoczesnym współistnieniu. Dokonała podziału imigrantów, potwierdziła (o ile nie stworzyła) niezmiennie i jednolite kulturowo mniejszości etniczne oraz zagwarantowała im równe prawa. Debata „my kontra oni” w wielokulturowych społeczeństwach rodzi odmienne modele dziedzictwa lub interpretacje różnorodności kulturowej. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w takim wielokulturowym otoczeniu wiąże się z dokumentowaniem, komunikowaniem i ochroną spuścizny kulturowej związanej z populacjami mniejszościowymi. Szczególnie dotknięte są uroczystości, zwyczaje i tradycje ustne opierające się na bezpośredniej

komunikacji, a także rytuały. Przejście na kanały cyfrowe przyniosło zarówno szanse, jak i wyzwania dla żywotności tych wydarzeń. Wielu praktyków NDK – w tym artyści i rzemieślnicy – zależy finansowo od wydarzeń kulturalnych, na które negatywnie wpłynęły restrykcje związane z pandemią. Brak pieniędzy i perspektyw może zagrozić ciągłości dawnej wiedzy i umiejętności. Przetrawianie i zachowanie ich dziedzictwa zależy od uzyskania przez te osoby zarówno wsparcia logistycznego, jak i finansowego. Katastrofy naturalne, w tym trzęsienia ziemi, powodzie i pożary lasów, mogą niszczyć fizyczne przestrzenie oraz zasoby powiązane z niematerialnym dziedzictwem, w tym miejsca kultu religijnego, zabytkowe budowle i obiekty kulturowe. Utrata tych materialnych relikwów może zakłócić praktykowanie i przekaz dziedzictwa niematerialnego. Psychologiczne i emocjonalne skutki tych tragedii mogą osłabić zdolność społeczności do podtrzymywania swoich zwyczajów kulturowych. Często jednak społeczności znajdują sposoby na zachowanie swojego NDK za pomocą pamięci i działań zbiorowych, nawet jeśli stracą wszystko. Ciągłość historii kulturowej zależy w kluczowym stopniu od niezłomności ludzkiego ducha. Konieczne jest wspieranie społeczności w podtrzymywaniu ich zwyczajów w trudnych czasach.

Konflikty, w tym wojny i niepokoje społeczne, często prowadzą do celowego niszczenia i eliminowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego w celu wymazania tożsamości kulturowej i historii. Choć kultura niematerialna zasługuje na globalną ochronę, mobilizacja polityczna jest bardziej realistyczna w ściśle określonych warunkach progowych, które sprzyjają międzynarodowemu konsensusowi i działaniu. Niszczenie nieruchomości dóbr kultury nie tylko wstrząsa opinią publiczną, ale niesie za sobą poważne konsekwencje, które wykraczają daleko poza utratę jednostkowych osiągnięć ludzkich. Miejsca kulturowe, artefakty i zwyczaje są atakowane, co prowadzi do trwałych uszkodzeń i strat. Wysiedlenia społeczności zaburzają przekaz wiedzy i zachowań kulturowych kolejnym pokoleniom.

Konflikty podkopują wydarzenia rodzinne i społecznościowe, a także struktury społeczne niezbędne do rozprzestrzeniania się niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Kiedy struktury te się załamują, tradycyjna wiedza i umiejętności mogą ulec zatraceniu. Młodsze pokolenia mogą wykazywać

alienację od swojego tła kulturowego, co narusza ciągłość kulturową. Aby pomóc w pojednaniu po konflikcie, NDK może wspierać uzdrawianie, zrozumienie i komunikację. Poprzez tradycje kulturowe i opowiadanie historii można zmniejszać dystans i odbudowywać zaufanie między ludźmi. Stabilizacja i normalność po kryzysie mogą nadejść wraz z wydarzeniami kulturalnymi. UNESCO definiuje cztery typy zniszczeń: celowe uszkodzenia, wymuszone zaniedbanie, grabież i nielegalny handel oraz zniszczenia uboczne (*collateral damage*). Głównym komponentem w relacjach między kulturą a niuansami polityki stało się obecnie dziedzictwo kulturowe. Niesie to istotne konsekwencje dla ról, jakie dziedzictwo odgrywa w konfliktach zbrojnych. W związku z tym analizy tego punktu wspólnego stały się głównym motywem badań nad dziedzictwem. Choć nie jest to zjawisko nowe, niszczenie dóbr kultury podczas wojen systematycznie wywołuje ogromne globalne oburzenie. Paradoksalnie, wiele krajów rości sobie wyłączne prawo własności do wspólnych dóbr kultury, podczas gdy globalizacja zmniejsza dystans i promuje łączność. W miarę jak nacjonalizm kulturowy dominuje w debatach, kosmopolityczne punkty widzenia – znane również jako kulturowy międzynarodowość – stają się niepoprawne politycznie.

3. Metodologie zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK)

Skuteczne zarządzanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK) wymaga wieloaspektowej strategii kładącej nacisk na zaangażowanie społeczności, elastyczność technologiczną, silne ramy polityczne, zrównoważony rozwój oraz gotowość kryzysową.

3.1. Metodologie oparte na społecznościach

Efektywne zarządzanie NDK opiera się głównie na oddaniu podejściom skoncentrowanym na społeczności. Proces ten rozpoczyna się od partycypacyjnego dokumentowania i inwentaryzacji, w ramach których społeczności bezpośrednio identyfikują, rejestrują i katalogują swoją spuściznę. Stosowanie metod szanujących lokalną wiedzę – takich jak historie mówione i mapowanie społeczności – zapewnia, że społeczności zachowują

kontrolę nad udokumentowanymi zasobami. Ponadto ochrona oparta na społeczności jest niezwykle istotna. Poprzez programy praktyk zawodowych (mistrz–uczeń) i warsztaty międzypokoleniowe wspierające konwencjonalne metody przekazu, liderzy społeczności i praktycy zyskują podmiotowość. Tworzenie miejsc przeznaczonych do celebrowania i praktykowania pomaga NDK zachować ciągłość. U podłoża wszystkich tych inicjatyw leżą kwestie moralne. Przed podjęciem jakichkolwiek badań lub dokumentacji bezwzględnie konieczne jest uzyskanie wolnej, uprzedniej i świadomej zgody (FPIC – *Free, Prior, Informed Consent*). Rozstrzyganie problemów własności, praw własności intelektualnej i podziału korzyści, jak również wspieranie pełnej szacunku reprezentacji i unikanie zawłaszczenia kulturowego, pomaga zachować tożsamość NDK.

3.2. Strategie cyfrowe i technologiczne

W erze cyfrowej technologie i metody cyfrowe są kluczowe. Dokumentacja cyfrowa i archiwizacja pozwalają zachować NDK przy użyciu modelowania 3D, fotografii cyfrowej oraz nagrań audio i wideo. Długoterminową ochronę gwarantuje budowanie łatwo dostępnych internetowych archiwów i baz danych połączonych z solidnymi mechanizmami przechowywania i tworzenia kopii zapasowych. Cyfrowy przekaz i edukacja wykorzystują platformy do wystaw online, wirtualnych spacerów i filmów instruktażowych, aby włączyć NDK w środowiska edukacyjne i tym samym promować rewitalizację językową. Niemniej jednak ostrożne korzystanie z technologii jest absolutnie kluczowe. Mając świadomość wykluczenia cyfrowego, wysiłki powinny być ukierunkowane na zapewnianie dostępu przy jednoczesnym zachowaniu czujności wobec ryzyka zniekształcenia przekazu. Technologia powinna być narzędziem wspierającym, a nie substytutem konwencjonalnego przekazu.

3.3. Ramy instytucjonalne i polityka

Dobre zarządzanie NDK zależy od solidnych ram instytucjonalnych i polityk. Integrowanie NDK z politykami krajowymi i lokalnymi oznacza budowanie ram legislacyjnych, dystrybucję zasobów, włączanie strategii ochrony kultury do planów rozwoju, a tym samym wzmacnianie międzynarodowej współpracy i koordynacji. Pomaga to wspierać projekty w regionach słabiej

rozwiniętych, dzielić się najlepszymi praktykami oraz wzmacniać sieci i sojusze. Podnoszenie świadomości i edukacja pomagają włączyć NDK do programów szkolnych, tworzyć kampanie publiczne i wyposażać w odpowiednie kompetencje specjalistów w relewantnych dziedzinach.

3.4. Rozwój i zrównoważenie

Nie sposób przecenić wkładu NDK w rozwój i zrównoważenie. Zrównoważona turystyka i NDK tworzą projekty szanujące wartości kulturowe, które wspierają lokalne populacje. Wspierając tradycyjne rzemiosło i przedsiębiorstwa, NDK oraz rozwój gospodarczy pomagają w szkoleniach i promowaniu sprawiedliwego handlu (fair trade). Rozumiejąc intymną interakcję między NDK a otoczeniem, NDK i zrównoważenie środowiskowe uzupełniają konwencjonalne metody, które pomagają chronić i włączać NDK w projekty zrównoważonego rozwoju. Różne formy autentyczności zależą od wielu czynników, w tym od kontekstu, wierzeń, działań, tożsamości kulturowej, pokazów oraz opinii publiczności, dlatego nie wykluczają się wzajemnie. Poznanie punktu widzenia praktyków umożliwi ustawodawcom podejmowanie trafnych decyzji służących zarówno turystom, jak i samym praktykom. Kultywowanie NDK wśród mieszkańców jest absolutnie kluczowe, ponieważ bez wiedzy i użytkowania NDK nie może przetrwać. Młodsze pokolenia wykazują jednak mniejsze zainteresowanie NDK, co zagraża jego rozwojowi i wpływa na skłonność ludzi do stawiania się praktykami. Konieczne jest wspieranie młodszych ludzi w radzeniu sobie z wyzwaniami, jakie napotykają, dążąc do zachowania i przekazania NDK jako trwałego zasobu turystycznego.

Zapewnienie większej podmiotowości praktykom i stowarzyszeniom NDK pomoże zagwarantować, że NDK pozostanie wartościowym celem podróży. Podejście to może zyskać na współlistnieniu turystyki i zarządzania dziedzictwem kulturowym, definiując zadania każdego sektora. Praktycy NDK mogą chronić wartości kulturowe i zwiększać społeczno-ekonomiczną wartość NDK poprzez wdrażanie marketingu komercyjnego z zastosowaniem podejścia opartego na relacjach równoległych. Osiągnięcie rozwoju społecznego i gospodarczego bez poświęcania przyszłości kolejnych pokoleń

zależy od zrównoważonych podróży. Podczas gdy techniki oparte na zasobach badają, jak wartości NDK są przekazywane, podejścia oparte na społeczności i na zasobach mogą pomóc w zrozumieniu idei zrównoważonych podróży. Należy podjąć trzy główne kroki, aby uczynić NDK zrównoważonym zasobem turystycznym: motywować rozwój zarówno w turystyce, jak i równocześnie chronić NDK poprzez promowanie NDK wśród mieszkańców, dawać większą władzę praktykom NDK, a tym samym zapewniać trwałość dziedzictwa. Zachęcanie mieszkańców do rozwijania NDK podniesie ich ciekawość i poczucie wartości tej spuścizny w sferach społecznej, kulturowej i finansowej.

3.5. Kryzys, reakcja i gotowość

Na koniec, gotowość kryzysowa i zdolność reagowania są naprawdę kluczowe. Podczas gdy cyfrowa ochrona zabezpiecza przed stratą, plany zarządzania ryzykiem dla miejsc i praktyk NDK pomagają łagodzić skutki katastrof i konfliktów. Obok wspierania projektów kierowanych przez społeczność zarówno w trakcie, jak i po katastrofach, systemy reagowania kryzysowego oferują pomoc finansową i logistyczną. Te kompleksowe strategie pozwolą nam zagwarantować ochronę i żywotność NDK dla przyszłych pokoleń.

Podsumowanie

Kompleksowa strategia obejmująca aktywne zaangażowanie społeczności, wykorzystanie technologii, solidne ramy polityczne, długofalowy rozwój oraz proaktywne zarządzanie kryzysowe jest wymagana do właściwego zachowania i zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym (NDK).

Skoncentrowanie na społeczności, jako fundamentalna idea ochrony NDK, musi być właściwie rozumiane i wdrażane. Proces ten rozpoczyna się od partycypacyjnego dokumentowania i inwentaryzacji – w których społeczności bezpośrednio wskazują, rejestrują i kategoryzują swoją spuściznę kulturową. Dwoma sposobami szanującymi lokalną wiedzę i punkty widzenia są historie mówione oraz mapowanie społeczności. Gwarantuje to, że społeczności zachowują własność i kontrolę nad swoimi zasobami. Z perspektywy

społeczeństwa ochrona jest również niezwykle żywotna. Poprzez programy praktyk i warsztaty dla osób z wielu pokoleń, wspierające konwencjonalne sposoby przekazywania informacji, liderzy społeczności i praktycy wzmacniają swoją podmiotowość. Ustanawianie specjalnych przestrzeni do praktykowania i celebrowania NDK pomaga utrzymać je w jeszcze większym stopniu. Inicjatywy te koncentrują się wokół kluczowych kwestii moralnych. Zanim jakiegokolwiek badania lub dokumentacja zostaną przeprowadzone, jednostki muszą wyrazić swoją wolną, uprzednią i świadomą zgodę (FPIC). Szacunek dla własności, praw własności intelektualnej oraz podziału korzyści pomoże utrzymać autentyczność i czystość NDK poprzez zdecydowaną walkę z zawłaszczeniem kulturowym.

Utrzymanie NDK przy życiu w dzisiejszych czasach opiera się głównie na technikach cyfrowych i technologii. Kamery cyfrowe, modelowanie 3D, dane audio i wideo oraz fotografia cyfrowa są wykorzystywane do cyfrowej dokumentacji i archiwizacji, aby rejestrować i bezpiecznie przechowywać NDK. Jedynym sposobem na zagwarantowanie, że zasoby cyfrowe przetrwają przez długi czas, jest tworzenie łatwo dostępnych internetowych archiwów i bibliotek oraz wdrażanie solidnych systemów przechowywania i kopii zapasowych. Poprzez narzędzia cyfrowe – wystawy online, wirtualne spacerunki i filmy edukacyjne – edukacja i cyfrowy przekaz docierają z NDK do większej liczby odbiorców. Wykorzystanie narzędzi cyfrowych do rewitalizacji i rozpowszechniania języków oraz projektowanie materiałów instruktażowych włączających NDK do formalnych i nieformalnych środowisk uczenia się pozwoli jeszcze bardziej zwiększyć jego wpływ. Mimo to inteligentne stosowanie technologii jest bardzo ważne. Biorąc pod uwagę przepaść cyfrową, należy podjąć wysiłki w celu zagwarantowania sprawiedliwego dostępu przy jednoczesnym unikaniu ryzyka zniekształcenia przekazu. Technologia powinna pomagać w ulepszaniu, a nie zastępować tradycyjne środki komunikacji.

Silne struktury instytucjonalne i polityki są wymagane do wystarczającej kontroli NDK. Włączanie NDK do polityk krajowych i lokalnych wiąże się z zabezpieczaniem idei w politykach kulturalnych i planach rozwoju, budowaniem legislacji chroniącej NDK i umożliwiającej jego ekspansję oraz

alokacją odpowiednich funduszy krajowych i lokalnych. Poprzez publikacje, konferencje i seminaria współpraca międzynarodowa służy budowaniu sieci i partnerstw. Pozwala ona również na wymianę najlepszych praktyk i wiedzy. Wspiera to globalne inicjatywy mające na celu ochronę NDK w obszarach dotkniętych konfliktami i dużym zagrożeniem katastrofami. Inicjatywy podnoszące świadomość i edukację, obejmujące włączanie NDK do programów szkolnych na wszystkich poziomach, publiczne kampanie informacyjne oraz szkolenia zawodowe w relewantnych dziedzinach, takich jak edukacja, turystyka i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, pozwolą każdemu dowiedzieć się więcej o NDK i docenić je.

Udział NDK w zrównoważonym rozwoju i ekspansji staje się coraz bardziej kluczowy. Poprzez podnoszenie świadomości na temat NDK i zapewnianie, że firmy turystyczne szanują tradycyjne wartości oraz unikają zamieniania historii w towar, programy zrównoważonej turystyki przynoszą korzyści lokalnym obszarom. Poprzez dostarczanie narzędzi i szkoleń NDK oraz rozwój gospodarczy wspierają ekspansję tradycyjnego rzemiosła i przedsiębiorstw powiązanych z NDK. Pomaga to w rozwoju produktów kulturowych i sprawiedliwego handlu. NDK promuje konwencjonalną wiedzę i praktyki wspierające ochronę środowiska, ponieważ jest nierozzerwalnie związane ze swoim otoczeniem. Wspiera ono zrównoważenie środowiskowe samodzielnie, jak również włącza te elementy w szersze schematy zrównoważonego rozwoju.

Utrzymanie ciągłości NDK w obliczu nieprzewidzianych zdarzeń ostatecznie zależy od bycia przygotowanym na kryzys i zdolności do zarządzania nim. Metodologie zarządzania ryzykiem są kluczowe dla działań i miejsc związanych z NDK. Obejmują one strategie zmniejszania konsekwencji pandemii, katastrof naturalnych i wojen. Tworzenie strategii odbudowy pomaga NDK stanąć na nogi po katastrofach; jego cyfrowa ochrona i rejestracja pomagają zapobiegać utracie danych. Systemy reagowania kryzysowego zapewniają wsparcie finansowe i logistyczne osobom pracującym z NDK oraz grupom dotkniętym nagłymi wypadkami. Umożliwiają one również inicjatywom kierowanym przez społeczność śledzenie i ochronę NDK zarówno w trakcie, jak i po kryzysach. Te

wszechstronne, powiązane ze sobą plany pozwolą nam upewnić się, że NDK przetrwa i zostanie przekazane następnym pokoleniom.

Bibliografia

Dacia Viejo-Rose and Marie Louise Stig Sørensen (2015), Chapter 17 Cultural Heritage and Armed Conflict: New Questions for an Old Relationship - In: *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, Ed. by Emma Waterton and Steve Watson, 281-296, ISBN 978-1-349-45123-4, 978-1-137-29356-5 (eBook), DOI 10.1057/9781137293565

Laia Colomer (2024) The Role of Cultural Heritage in Norway's Immigrant Integration Processes, *Norwegian Archaeological Review*, 57:2, 126-144, DOI: 10.1080/00293652.2025.2451428

Mila Santova (2011). Intangible Cultural Heritage: Issues. *Български фолклор*, 89-100. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=171771>

Na Li, Xiaokang Li & Wen Xiao (2025) Intangible cultural heritage threatened-level categories and criteria, *Humanities and Social Sciences Communications*, 12:271, <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04595-4>

Qiu, Q., Zuo, Y., Zhang, M. (2022) Intangible Cultural Heritage in Tourism: Research Review and Investigation of Future Agenda. *Land*, 11, 139. <https://doi.org/10.3390/land11010139>

Soojung Kim, Michelle Whitford & Charles Arcodia (2019), Development of intangible cultural heritage as a sustainable tourism resource: the intangible cultural heritage practitioners' perspectives, *Journal of Heritage Tourism*, DOI: 10.1080/1743873X.2018.1561703

Yanislav Zhelev, Mariya Monova-Zheleva, Radovesta Stewart (2021) The Digital Future of Intangible Cultural Heritage – Challenges and Initiatives, *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage. Conference Proceedings*. Vol. 11, Sofia, Bulgaria: Institute of Mathematics and Informatics – BAS, ISSN: 1314-4006, eISSN: 2535-0366

Yanqing Fang (2024), Current Situation, Problems and Countermeasures of Intangible Cultural Heritage Inheritance and Protection in College Education, *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 7:8 227-236, ISSN 2616-5783, DOI: 10.25236/AJHSS.2024.070835

Ethical considerations in ICH

Chapter 10

Sónia

Szkoła Biznesu i Ekonomii – CEEAplA – Uniwersytet Azorów

Avelar

Josélia

Fonseca

Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych – Katedra Pedagogiki
Uniwersytet Azorów

Teresa

Borges-Tiago

Szkoła Biznesu i Ekonomii – CEEAplA – Uniwersytet Azorów

Kwestie etyczne w kontekście NDK: własność, zgoda, reprezentacja i wrażliwość kulturowa.

1. Wstęp

„Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymaga zbudowania pomostu między szacunkiem dla różnorodności kulturowej a etycznym zarządzaniem, co zapewni społecznościom zachowanie własności i głosu w dzieleniu się bogatą mozaiką ludzkich tradycji”.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK) obejmuje wszystkie te elementy, które społeczności uznają za kluczowe dla swojej tożsamości kulturowej. Z tego względu NDK jest żywe, stale ewoluuje i jest przekazywane z pokolenia na pokolenie. Składa się na nie bogata mozaika tradycji ustnych, sztuk widowiskowych, zwyczajów społecznych, rytuałów, obrzędów świątecznych oraz głębokiego zrozumienia otaczającego świata. Piękno NDK polega na tym,

że daje ono społeczności silne poczucie tożsamości i ciągłości, jednocześnie promując uznanie dla różnorodności kulturowej i ludzkiej kreatywności. Jednak dokumentowanie i ochrona NDK rodzą istotne obawy etyczne, w szczególności dotyczące własności kulturowej i praw własności intelektualnej, ponieważ wiele tradycyjnych praktyk i systemów wiedzy należy zbiorowo do społeczności, a nie do poszczególnych jednostek. Niniejszy rozdział koncentruje się na różnych aspektach łączenia NDK z etyką, zaczynając od definicji etyki, a kończąc na perspektywach i problemach podnoszonych w tej dziedzinie na przestrzeni lat, które można odnaleźć w literaturze przedmiotu.

2. Ramy pojęciowe

Ochrona dziedzictwa kulturowego i niematerialnego wymaga jasnego zrozumienia pojęć etyki i kultury. Etyka, wywodząca się od greckiego słowa *ethos*, odnosi się do zasad kierujących ludzkimi działaniami ku dobru. Kultura obejmuje wiedzę, sztukę, moralność, zwyczaje i wierzenia nabyte społecznie, tworząc zarówno materialny (sztuka), jak i niematerialny (zwyczaje, wiedza) wymiar, który stanowi fundament tożsamości społecznej. Istnieje nierozzerwalny związek między kulturą a tożsamością, kształtowany przez interakcje z innymi ludźmi w określonym czasie i przestrzeni. Interpretacja kulturowa pomaga jednostkom odkryć siebie i odnaleźć sens w otaczającej ich rzeczywistości. Uznanie różnorodności kulturowej jest niezbędne dla stymulowania dialogu międzykulturowego i zapewnienia przetrwania kultur mniejszościowych. Zaniedbywanie lub wymazywanie NDK danej społeczności podkopuje jej tożsamość i narzuca dominację kulturową, co w ostateczności ubogaca i ogranicza dynamikę interakcji kulturowych we współczesnym globalnym społeczeństwie. Ochrona NDK jest zatem krytycznym krokiem w kierunku promowania inkluzywności oraz społeczno-kulturowego odtwarzania tradycji.

2.1. Definiowanie praktyk etycznych w NDK

NDK ucieleśnia bogate i żywe tradycje, praktyki oraz formy ekspresji, które mają fundamentalne znaczenie dla tożsamości kulturowej społeczności.

Dbłość o nie jest więc kluczowa dla zachowania różnorodności kulturowej i budowania dialogu międzykulturowego w stale globalizującym się świecie. Niemniej jednak dylematy etyczne otaczające ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego są niezwykle złożone i niuansowe.

Fundamentalną zasadą etyczną jest prawo własności i kontroli sprawowane przez społeczność. Ponieważ NDK jest głęboko powiązane ze społecznościami, które je tworzą i pielęgnują, to one powinny odgrywać centralną rolę w podejmowaniu decyzji dotyczących jego dokumentowania, ochrony i udostępniania. Rodzi to istotne pytania o dynamikę władzy między lokalnymi społecznościami a zewnętrznymi interesariuszami, takimi jak rządy, organizacje pozarządowe i instytucje kultury.

Kolejnymi kluczowymi kwestiami są autentyczność i integralność. Ponieważ NDK w naturalny sposób ewoluuje, wysiłki ochronne nie powinny dążyć do „zamrożenia” praktyk kulturowych, gdyż mogłoby to zniszczyć ich autentyczność. Zamiast tego inicjatywy te powinny wspierać stałą żywotność i adaptację NDK. Prawa kulturowe stanowią kolejny kluczowy aspekt etyczny. Choć społeczności mają prawo do podtrzymywania i przekazywania swojego dziedzictwa, prawa te muszą być równoważone z indywidualnymi prawami człowieka, kwestiami własności intelektualnej oraz sprawiedliwym dostępem do dóbr kultury. UNESCO (2003) oferuje wytyczne, które podkreślają wagę szacunku dla społeczności, akceptacji różnorodności kulturowej i zrównoważonego zarządzania dziedzictwem.

2.2. Zasady własności i powiernictwa

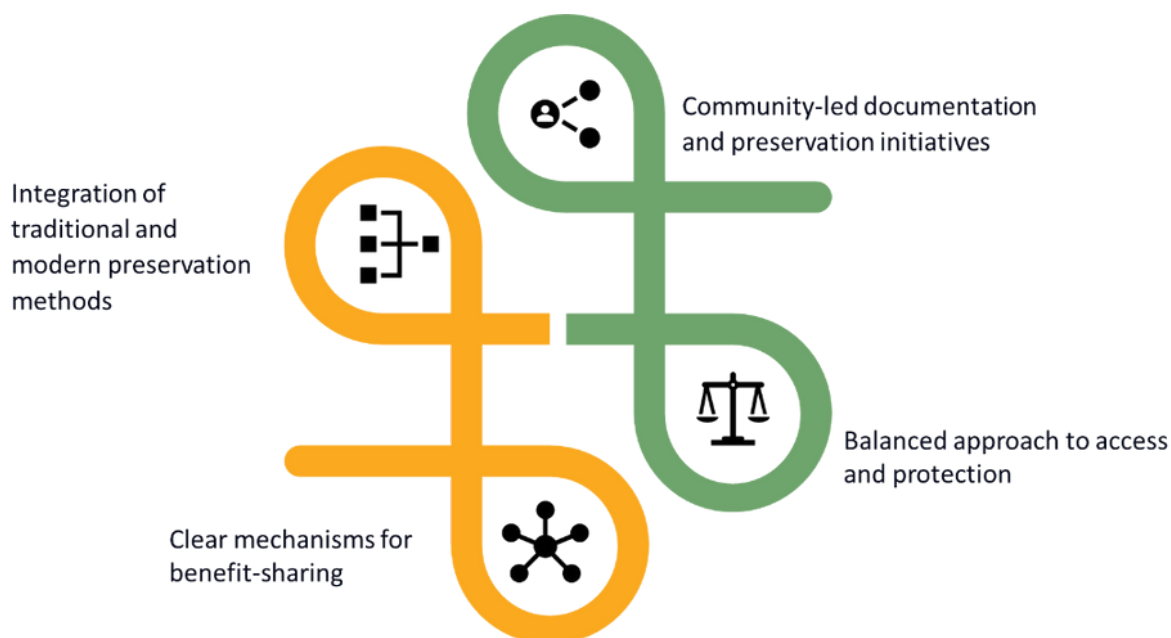
Własność i powiernictwo (*custodianship*) w odniesieniu do NDK niosą ze sobą szereg zawiłych wyzwań w obszarze ochrony kultury. Zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 roku, NDK obejmuje praktyki, formy ekspresji, wiedzę i przestrzenie kulturowe, które są głęboko zakorzenione w społecznościach. NDK ma charakter płynny i zbiorowy, co sprawia, że – w przeciwieństwie do tradycyjnej własności – trudno jest rościć sobie do niego wyłączne prawa. Kirshenblatt-Gimblett (2004) zwraca uwagę, że NDK nie da się łatwo sklasyfikować w ramach konwencjonalnego prawa własności, ponieważ rozwija się ono wraz ze społecznościami, które je podtrzymują. Krajowe

systemy prawne często mają trudności z poruszaniem się w tych zawiłościach, zwłaszcza biorąc pod uwagę ograniczenia praw własności intelektualnej.

Pojęcie powiernictwa wprowadza jeszcze więcej znaków zapytania, szczególnie gdy przychodzi do zdefiniowania, kim są odpowiedzialni powiernicy i jakie powinny być ich role. Dodatkowo pojawia się współczesne wyzwanie polegające na równoważeniu dokumentacji z tradycyjnymi, nieformalnymi metodami przekazywania wiedzy. Bieżące problemy obejmują również ryzyko komercyjnej eksploatacji, zawłaszczenia kulturowego, skutki globalizacji oraz wpływ technologii cyfrowych na dostęp i ochronę. Aby odpowiedzieć na te wyzwania, Stefano i Davis (2017) zaproponowali model zrównoważonego zarządzania NDK, który koncentruje się na inicjatywach ochronnych, skutecznych metodach oraz mechanizmach sprawiedliwego dzielenia się korzyściami (zob. Rysunek 4).

Rysunek 4. Wymiary zrównoważonego zarządzania NDK

Patrząc w przyszłość, perspektywę tę wzmacniają wytyczne operacyjne UNESCO, które kładą nacisk na potrzebę ewolucji strategii ochronnych odpowiadających na współczesne wyzwania, przy jednoczesnym

poszanowaniu tradycyjnych praktyk. Złożoność własności i powiernictwa NDK wymaga ciągłych badań oraz rozwoju prowadzonej polityki.

3. Etyczne wyzwania w dokumentowaniu NDK

Idea świadomej zgody wykracza poza samo zapewnienie uczciwości między badaczami a osobami dokumentującymi lub dzielącymi się wspomnieniami kulturowymi. Podkreśla ona wagę autonomii jednostki i społeczności w podejmowaniu decyzji dotyczących ich praktyk kulturowych oraz sposobu ich zachowania i udostępniania. Ustanowienie świadomej i przemyślanej zgody ma kluczowe znaczenie dla zapobiegania zawłaszczaniu i niewłaściwemu – a niekiedy wręcz wyzyskiwaczemu – wykorzystywaniu kultur, zwłaszcza grup mniejszościowych. Aby to osiągnąć, społeczności muszą mieć możliwość oceny skutków swoich działań (zgodnie z zasadą 9 Konwencji UNESCO z 2003 r.), zarówno bezpośrednio, jak i poprzez zezwalanie innym na badanie ich dziedzictwa i wchodzenie z nim w interakcję. Niezbędne jest, aby społeczność brała wspólną odpowiedzialność za rozpoznawanie zagrożeń dla własnej kultury i aktywnie uczestniczyła w procesach decyzyjnych mających na celu zapobieganie tym ryzykom lub ich ograniczanie (zgodnie z zasadą 10 Konwencji UNESCO z 2003 r.).

3.1. Reprezentacja i zniekształcenie przekazu

Sposób, w jaki NDK jest reprezentowane, a niekiedy zniekształcane (przeinaczane), stanowi kluczową kwestię w ochronie kultury. Rodzi to istotne pytania o autentyczność, etykę oraz samą dynamikę kultury. W wymiarze etycznym dyskusja koncentruje się wokół dokładnego prezentowania kulturowych form ekspresji społeczności przy jednoczesnym unikaniu pułapek komodyfikacji (utowarowienia) lub zniekształcenia. Przeinaczenie może być szczególnie szkodliwe, zwłaszcza gdy praktyki kulturowe są komercjalizowane lub modyfikowane na potrzeby zewnętrznych odbiorców, ponieważ może to zmienić samą tożsamość tych kultur. Kiedy elementy kulturowe są nadmiernie upraszczane lub powielane, mogą zostać odarte z

autentyczności, co prowadzi do utrwalania stereotypów i uciszania głosów zmarginalizowanych grup.

Doskonałym przykładem etycznej reprezentacji jest muralizm społecznościowy, w którym niedoreprezentowane grupy wykorzystują sztukę publiczną do wyrażania swojej tożsamości kulturowej i poruszania problemów społecznych. Jednak najnowsze badania pokazują, że murale te są zagrożone zniszczeniem z powodu rozwoju urbanistycznego i braku środków ochronnych, co podkreśla etyczny obowiązek zabezpieczenia tych form ekspresji kulturowej. Ponadto wysiłki na rzecz cyfryzacji i zapewnienia sprawiedliwego dostępu do dziedzictwa dokumentacyjnego muszą być prowadzone z uwzględnieniem wnikliwych analiz prawnych i politycznych, gwarantujących priorytetowe traktowanie praw i głosów zaangażowanych kultur. Choć wiele instytucji skupia się na pozyskiwaniu materiałów kulturowych o jasnej proveniencji i zweryfikowanej autentyczności, stałym wyzwaniem pozostaje odróżnienie autentycznych reprezentacji kulturowych od sztucznie zainscenizowanej autentyczności (*staged authenticity*), która może rozmywać prawdziwą esencję tożsamości kulturowej. W szczególności żywność i kulinaria są potężnym narzędziem utrzymywania autentyczności kulturowej, służąc jako środek wyrażania dziedzictwa i oporu wobec homogenizujących skutków globalizacji. Dlatego też wymagane jest kompleksowe podejście do reprezentacji kulturowej, które kładzie nacisk na autentyczność, zapewniając etyczną ochronę i promocję NDK dla przyszłych pokoleń.

3.2. Wrażliwość kulturowa a zawłaszczenie

Najnowsze badania wskazują, że zawile kwestie otaczające docenianie a zawłaszczanie kultury (*cultural appropriation*) podkreślają wagę znalezienia równowagi między celebrowaniem kultur a rozważaniem implikacji etycznych. Pojęcie „taryfikacji kulturowej” (*cultural tariffing*) odnosi się do sposobu, w któryta zawłaszczenia jest kształtowana przez postrzegane koszty i korzyści płynące z wymiany kulturowej (Oshotse i in., 2024). Aby autentycznie zaangażować się w kontakt z kulturą, musimy stymulować autentyczne interakcje, zapewniać sprawiedliwą wymianę i uzyskiwać zgodę

zaangażowanych społeczności. Niestety, eksploatacja kulturowa często wynika z komodyfikacji, zniekształcenia przekazu oraz dysproporcji ekonomicznych. Kiedy rdzenne ceremonie są przekształcane w atrakcje turystyczne, tracą swoje święte znaczenie, co bywa destrukcyjne; stereotypowe reprezentacje utrwalają szkodliwe mity; a w dziedzinie tradycyjnego rzemiosła rzemieślnicy często otrzymują znikome wynagrodzenie, podczas gdy pośrednicy czerpią zyski, co pogłębia nierówności (Gertner, 2019). Dodatkowo infrastruktura turystyczna może wypierać lokalne społeczności i niszczyć ich dziedzictwo kulturowe. Aby promować etyczne zaangażowanie kulturowe, musimy traktować priorytetowo szacunek, uczciwe praktyki gospodarcze oraz zgodę społeczności, chroniąc w ten sposób autentyczność i tożsamość kulturową.

4. Kwestie etyczne w ochronie i promocji NDK

Ochrona NDK polega na znalezieniu optymalnego punktu równowagi między zabezpieczaniem tradycyjnych praktyk a ich adaptacją do współczesnego świata. Zwolennicy tego podejścia podkreślają wagę utrzymania wierności kulturowych form ekspresji ich korzeniom, jako że jest to kluczowe dla ochrony tożsamości i zapewnienia różnorodności kulturowej dla przyszłych pokoleń. Z drugiej strony część krytyków argumentuje, że praktyki kulturowe muszą ewoluować, aby zachować adekwatność w coraz bardziej zglobalizowanym społeczeństwie. Jedną z największych barier w ochronie NDK jest określenie, jak efektywnie alokować zasoby. Badania nad turystyką w kontekście NDK wskazują na konieczność zrównoważonego zarządzania zasobami, oceny wpływu turystyki oraz zrozumienia zachowań odwiedzających. Pojawiają się nowe strategie, które priorytetowo traktują kreowanie miejsc (*place-making*), wykorzystują postęp technologiczny i koncentrują się na zrównoważeniu środowiskowym w celu zdynamizowania wysiłków ochronnych (Katelieva i in., 2020). Pomimo tych wyzwań ochrona NDK jest niezbędna dla utrzymania różnorodności kulturowej, budowania odporności społeczności oraz przekazywania wiedzy z pokolenia na

pokolenie. Zanikanie praktyk kulturowych nie jest przesądzone; jest to proces, któremu możemy aktywnie przeciwdziałać.

4.1. Komercjalizacja NDK

Komercjalizacja NDK na potrzeby turystyki i rynku budzi poważne obawy etyczne. NDK jest żywotną częścią tożsamości kulturowej i poczucia przynależności, a kiedy zostaje przekształcone w towar, ryzykuje utratę autentyczności i pierwotnego znaczenia, stając się jedynie kolejnym produktem dla konsumentów z zewnątrz (Hsu i in., 2022). Ta zmiana może przekształcić kontekst form ekspresji kulturowej, potencjalnie umniejszając ich społeczne i duchowe znaczenie oraz zagrażając tożsamości społeczności, które je pielęgnują. Jedną z głównych kwestii etycznych jest nierównomierny podział korzyści ekonomicznych. Podczas gdy zewnętrzni interesariusze monetyzują komercjalizację NDK, lokalne społeczności – prawdziwi strażnicy tego dziedzictwa – często czerpią z tego znikome zyski finansowe (Context-bound reference: Zhang i in., 2023). Ta dysproporcja ekonomiczna prowadzi do wyzysku, szczególnie w przypadku grup rdzennych i zmarginalizowanych, które mogą nie dysponować środkami pozwalającymi chronić ich dziedzictwo kulturowe przed zawłaszczeniem. Turystyka dziedzictwa kulturowego bywa krytykowana za wykorzystywanie lokalnych kultur przy jednoczesnym oferowaniu niewiele w zamian samym społecznościom. Wiele obszarów wiejskich staje się ekonomicznie zależnych od turystyki, co pozostawia im niewiele opcji poza komercjalizacją własnego dziedzictwa, a to jedynie pogłębia cykle komodyfikacji i utraty podmiotowości. Rozwiązanie tych problemów wymaga etycznego i sprawiedliwego podejścia, które stawia na upodmiotowienie społeczności, sprawiedliwy podział zysków oraz ochronę wewnętrznej wartości NDK.

4.2. Równoważenie promocji globalnej z lokalnym znaczeniem

Globalna promocja NDK niesie ze sobą splot wyzwań i szans, szczególnie gdy chodzi o szacunek dla społeczności, z których te tradycje się wywodzą, przy jednoczesnym szerokim ich upowszechnianiu. Istnieją rozbieżne opinie między instytucjami kultury a społecznościami migrantów co do sposobu zachowania i dzielenia się NDK, co uwypukla potrzebę strategii mogących

zasypać te podziały. Komercjalizacja NDK często budzi niepokój specjalistów ds. dziedzictwa, obnażając stałe napięcia między celami konserwacji a wymogami rynku. W sektorze turystycznym praktycy mierzą się z kluczowym zadaniem utrzymania autentyczności przy jednoczesnym unikaniu alienacji czy kulturowego zniekształcenia.

Platformy cyfrowe oferują nowe sposoby komunikowania i promowania wartości NDK, jednak niosą też ryzyko sprowadzenia tych tradycji do roli zwykłych towarów, jeśli nie będą traktowane z należytą ostrożnością. Aby skutecznie promować NDK na skalę globalną, kluczowe jest przyjęcie podejścia partycypacyjnego, angażującego lokalne społeczności, środowiska akademickie, sektor prywatny, organizacje pozarządowe i rządy. Te wspólne wysiłki mogą pomóc w ochronie dziedzictwa kulturowego przy jednoczesnym zabezpieczeniu tożsamości kulturowych i rozwiązaniu problemu niedoreprezentowania społeczności migrantów w uczestnictwie w dziedzictwie i inicjatywach ochronnych. Taki wielostronny model współpracy (*multi-stakeholder model*) wspiera inkluzywność i pozwala mierzyć się ze złożonością ochrony NDK w naszym zglobalizowanym świecie.

5. Rekomendacje dla praktyk etycznych w NDK

Aby autentycznie i skutecznie zaangażować się w działania na rzecz NDK, potrzebne są ramy etyczne, które stawiają zaangażowanie i upodmiotowienie społeczności na pierwszym planie. Kluczowe jest postrzeganie lokalnych społeczności jako głównych aktorów, dbając o to, by ich głosy i wkład stanowiły serce wysiłków ochronnych. Kiedy mieszkańcy uczestniczą w tych procesach w sposób znaczący, nie tylko wspiera to zrównoważony rozwój, ale także gwarantuje, że inicjatywy są zbieżne z wartościami danej społeczności. Ponadto integracja technologii cyfrowych może zwiększyć dostępność i inkluzywność, dając platformę zmarginalizowanym głosom i tworząc więcej szans na zaangażowanie.

5.1. Podejścia skoncentrowane na społeczności

Fundamentalną zasadą w ochronie NDK jest idea samorządności społeczności. Badacze muszą budować relacje oparte na zaufaniu, otwartym

dialogu i wzajemnym szacunku. Etyczne zaangażowanie rozpoczyna się od uzyskania kulturowo odpowiedniej, świadomej zgody, a następnie obejmuje aktywną współpracę przy określaniu celów i metodologii badań. Członkowie społeczności powinni stać na czele tych procesów, odgrywając kluczową rolę w kształtowaniu rezultatów, które nie tylko rozwijają badania naukowe, ale przede wszystkim służą ich własnym interesom.

5.2. Etyczna dokumentacja i reprezentacja

Dokumentowanie NDK jest delikatnym zadaniem, szczególnie gdy dotyczy elementów świętych lub objętych ograniczonym dostępem. Społeczności muszą mieć kontrolę nad tym, co jest rejestrowane i udostępniane, co oznacza, że metody badawcze muszą być elastyczne i szanować tradycyjne sposoby przekazywania wiedzy. Przemysłane tłumaczenie i reprezentacja są kluczem do zachowania autentyczności kulturowych form ekspresji, przy jednoczesnym czynieniu ich dostępnymi dla szerszej publiczności.

5.3. Cyfrowe wyzwania i szanse

Choć technologie cyfrowe przynoszą ekscytujące możliwości dokumentowania i ochrony NDK, wiążą się one również z poważnymi wyzwaniami, takimi jak obawy o suwerenność danych, prywatność oraz ryzyko nieuprawnionego przywłaszczenia kulturowego. Badacze muszą ustanowić jasne protokoły chroniące interesy społeczności, zapewniające, że zarządzanie danymi jest etyczne i równoważy otwarty dostęp z kontrolą nad zasobami.

5.4. Sprawiedliwy podział korzyści

Badania naukowe powinny w założeniu przynosić realne korzyści społecznościom, które w nich uczestniczą. Oznacza to zapewnienie odpowiedniego uznania autorstwa, równego dostępu do wyników badań oraz wspieranie inicjatyw kierowanych bezpośrednio przez społeczność. W przypadku zastosowań komercyjnych kluczowe jest wypracowanie

sprawiedliwych umów dotyczących praw własności intelektualnej i rekompensat, aby uniknąć jakichkolwiek form wyzysku.

5.5. Długofalowe zaangażowanie i odpowiedzialność

Budowanie długoterminowych partnerstw ze społecznościami jest kluczowe dla prowadzenia etycznych badań. Monitorowanie wpływu projektów i reagowanie na wszelkie niezamierzone konsekwencje pomaga budować zaufanie i sprawia, że wsparcie dla wysiłków na rzecz ochrony kultury stale się rozwija.

5.6. Rola organizacji międzynarodowych

UNESCO oraz różne organizacje globalne odgrywają kluczową rolę w ustanawianiu standardów etycznych, w szczególności poprzez ramy takie jak Konwencja z 2003 roku. Instytucje te nie tylko oferują budowanie potencjału, wytyczne polityczne i wsparcie finansowe, ale także opowiadają się za zaangażowaniem społeczności, różnorodnością kulturową i zrównoważonymi praktykami w obszarze dziedzictwa. Poprzez wdrażanie tych najlepszych praktyk można zabezpieczyć ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co prowadzi do bardziej etycznych, sprawiedliwych i zrównoważonych rezultatów, chroniąc kulturową spuściznę przy jednoczesnym promowaniu jedności społecznej i zrozumienia między społecznościami.

Podsumowanie

Dokumentowanie, ochrona i promocja NDK wiążą się z kompleksem zawiłych wyzwań etycznych, które wymagają głębokiej refleksji i zrównoważonego podejścia. Specjaliści ds. dziedzictwa kulturowego oraz interesariusze, wkraczając w świat NDK, mierzą się z delikatnymi kwestiami, które mogą znacząco wpłynąć na społeczności, systemy wiedzy tradycyjnej oraz trwałość kultur. U podstaw etycznych praktyk NDK leży fundamentalna zasada poszanowania praw społeczności i suwerenności kulturowej.

Kodeks Etyki UNESCO podkreśla, że społeczności powinny mieć pierwotną kontrolę nad swoimi kulturowymi formami ekspresji i decydować o tym, jak

ich dziedzictwo jest dokumentowane, chronione i udostępniane. Zasada ta jest szczególnie kluczowa w dzisiejszej dynamicznej erze cyfrowej i globalnej wymianie kultur. W sferze dokumentacji poważne obawy etyczne dotyczą zgody, reprezentacji i wrażliwości kulturowej. Badacze i specjaliści ds. dziedzictwa muszą zachować czujność, upewniając się, że ich metody nie naruszają integralności praktyk kulturowych ani nie ujawniają poufnej wiedzy kulturowej. Wytyczne Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM) akcentują konieczność uzyskiwania świadomej zgody oraz ustanawiania jasnych protokołów gromadzenia i przechowywania danych, które szanują praktyki kulturowe.

Wysiłki ochronne muszą równoważyć zabezpieczanie dziedzictwa kulturowego z uznaniem płynnej, ewoluującej natury żywych tradycji. Istnieje silny etyczny obowiązek unikania „zamrażania” praktyk kulturowych w czasie lub narzucania zewnętrznych standardów autentyczności. Zamiast tego inicjatywy ochronne powinny upodmiotawiać społeczności, by mogły one kultywować i przekazywać swoje dziedzictwo w sposób, który rezonuje ze współczesnym życiem.

Promocja i udostępnianie NDK rodzą pytania o zawłaszczenie kulturowe, komercjalizację oraz podział korzyści. Interesariusze muszą dbać o to, by działania promocyjne nie prowadziły do wyzysku lub wypaczenia praktyk kulturowych. Niezwykle ważne jest ustanowienie sprawiedliwych i uczciwych systemów podziału korzyści, gwarantujących społecznościom uznanie i rekompensatę, na jakie zasługują za swój wkład kulturowy. Podążanie tą ścieżką wymaga zbiorowego zaangażowania w zasady etyczne w obszarze zarządzania NDK (zob. Tabela 2).

Tabela 2. Matryca wezwania do działania

Dla społeczności	Dla badaczy	Dla ustawodawców	Dla organizacji globalnych
Dochodzenie swoich praw w zarządzaniu NDK	Wdrażanie partycypacyjnych metodologii badawczych	Tworzenie ram prawnych chroniących prawa społeczności	Wzmacnianie międzynarodowej współpracy w

Opracowywanie wewnętrznych protokołów dokumentowania i udostępniania dziedzictwa	Stosowanie rygorystycznych etycznych wytycznych w praktykach badawczych	Tworzenie mechanizmów służących konstruktywnym konsultacjom społecznym	zakresie etycznych praktyk NDK Zapewnianie zasobów i wsparcia dla budowania potencjału
Aktywne angażowanie się w dyskusje polityczne wpływające na dziedzictwo kulturowe	Zapewnienie transparentnej komunikacji z interesariuszami ze społeczności	Wspieranie inicjatyw na rzecz zrównoważonego zarządzania dziedzictwem	Facylitowanie dialogu między interesariuszami

Idea, że NDK może ewoluować, zachowując jednocześnie swoje fundamentalne wartości, otwiera ekscytujące perspektywy dla krajobrazu kulturowego, który jest zarówno inkluzywny, jak i elastyczny – takiego, który autentycznie odzwierciedla bogatą i zróżnicowaną mozaikę ludzkich doświadczeń. Napięcie między ochroną a ewolucją NDK uwypukla wagę zmierzenia się z kluczowymi pytaniami o to, jak wyważyć relację między zabezpieczaniem dziedzictwa a stymulowaniem innowacji. Wyzwanie to wzywa społeczność, decydentów politycznych oraz badaczy do poruszania się w obszarze skomplikowanych zależności między ciągłością kulturową a zmianą we współczesnym świecie. Wskazuje to tym samym na pilną potrzebę stworzenia ram zarządzania powierniczego, które priorytetowo traktują zbiorową własność i zarządzanie dobrami kultury, uznając unikalne więzi łączące lokalne społeczności z ich dziedzictwem, a zarazem odnosząc się do historycznych niesprawiedliwości związanych z zawłaszczeniem kulturowym. Dbłość o dziedzictwo kulturowe jest kluczowa dla utrzymania jego żywotności, znaczenia i zrównoważonego charakteru dla przyszłych pokoleń. Moment na podjęcie działań jest właśnie teraz – to wezwanie skierowane do wszystkich członków społeczności, by wspólnie pracować na rzecz ochrony, zachowania i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego w sposób, który oddaje cześć jego twórcom, szanuje jego strażników, a w ostatecznym rozrachunku przynosi korzyść całej ludzkości.

Bibliografia

Gertner, R. K. (2019). The impact of cultural appropriation on destination image, tourism, and hospitality. *Thunderbird International Business Review*, 61(6), 873-877. DOI: 10.1002/tie.22068

Hsu, F. C., Zhang, S., Zhang, Y., & Lee, T. J. (2022). Decision-making behavior in the sustainable development of intangible cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(6), 800-812. DOI: 10.1002/jtr.2546

Kateliava, M., Muhar, A., & Penker, M. (2020). Nature-related knowledge as intangible cultural heritage: Safeguarding and tourism utilisation in Austria. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 18(6), 673-689. DOI: 10.1080/14766825.2019.1693581

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible heritage as metacultural production. *Museum International*, 56(1-2), 52-65. DOI: 10.1111/j.1350-0775.2004.00458.x

Oshotse, A., Berda, Y., & Goldberg, A. (2024). Cultural Tariffing: Appropriation and the Right to Cross Cultural Boundaries. *American Sociological Review*, 89(2), 346-390. DOI: 10.1177/00031224231225665

Stefano, M. L., & Davis, P. (Eds.). (2017). *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*. Taylor & Francis.

UNESCO (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.

Zhang, M., Guo, X., Guo, X., & Jolibert, A. (2023). Consumer purchase intention of intangible cultural heritage products (IHP): effects of cultural identity, consumer knowledge and manufacture type. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 35(3), 726-744. DOI: 10.1108/APJML-11-2021-0831

Funding and Resource Mobilization for Intangible Cultural Heritage

Chapter 11

Hristo Berov

Uniwersytet Sofijski im. św. Klemensa z Ochrydy & Fundacja Pax Rhodopica,
Bułgaria

Finansowanie i mobilizacja zasobów na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

1. Wstęp

Niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK) stanowi kluczowy element tożsamości każdej społeczności, jednak często stoi w obliczu ryzyka zaniku z powodu globalizacji, urbanizacji oraz innych czynników społeczno-gospodarczych. Aby zapewnić jego ochronę i przekaz przyszłym pokoleniom, konieczne jest opracowanie skutecznych strategii finansowania i mobilizowania zasobów. Niniejszy rozdział analizuje różne podejścia do zapewniania finansowego i pozafinansowego wsparcia dla projektów związanych z badaniem, dokumentowaniem, ochroną oraz promocją NDK, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości współpracy z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, w odniesieniu do mapowania sytuacji w Bułgarii oraz najlepszych praktyk.

2. Zasoby na cele badawcze

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (przyjęta w 2003 roku) jest podstawowym i definiującym instrumentem międzynarodowym, którego celem jest ochrona i promowanie żywego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Obejmuje ono tradycje ustne,

sztuki widowiskowe, praktyki społeczne, rytuały, obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, a także wiedzę i umiejętności niezbędne do rzemiosła tradycyjnego. 1 Kładzie ona nacisk na znaczenie społeczności, które są depozytariuszami tego dziedzictwa, i zachęca do ich udziału w jego ochronie. Wzywa również państwa do tworzenia krajowych inwentarzy niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz do podejmowania działań na rzecz jego zachowania.

W swoich wysiłkach na rzecz wspierania ochrony żywego dziedzictwa Sekretariat Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego rozwija zestaw internetowych narzędzi edukacyjnych i zarządzania wiedzą, dostarczając cennych danych i zasobów wszystkim interesariuszom. Narzędzia te zostały zaprojektowane w celu ułatwienia dostępu do informacji oraz promowania skutecznej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK).

Wśród głównych zasobów znajdują się cyfrowe wizualizacje pozwalające zanurzyć się w świecie NDK, badające jego powiązania z naturą oraz czynniki, które mu zagrażają. Obok nich dostępnych jest 62 tematycznych materiałów szkoleniowych w otwartym dostępie, które wzmacniają potencjał w kluczowych obszarach, takich jak inwentaryzacja, rozwój polityki i wnioskowanie o pomoc. Zestaw narzędzi do spraw zrównoważonego rozwoju, zawierający ponad 30 studiów przypadku, pokazuje wkład NDK w zrównoważony rozwój. Do celów edukacyjnych stworzono animację wideo na temat kwestii płci i NDK wraz z notatkami dla prowadzącego. Interaktywna bibliografia zawierająca ponad 1000 pozycji dotyczących badań naukowych powiązanych z Konwencją z 2003 roku stanowi cenne źródło informacji dla badaczy i praktyków. Utworzono również elektroniczny rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego (<https://www.unesco.org/en/intangible-cultural-heritage/grid?hub=365> oraz Rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony NDK - Bułgaria <https://bulgariaich.com/index.php?act=content&rec=59>). Jego celem jest identyfikacja i wspieranie depozytariuszy tradycyjnej wiedzy i umiejętności, co zapewnia przekaz tej cennej wiedzy przyszłym pokoleniom.

3. Identyfikacja źródeł finansowania

Ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagają zaangażowania oraz zrównoważonego finansowania. W tym kontekście kluczową rolę odgrywają organizacje międzynarodowe, w szczególności UNESCO. UNESCO, poprzez swoją Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, kładzie fundamenty pod międzynarodową współpracę i wsparcie. Program Uczestnictwa UNESCO (<https://www.unesco.org/en/member-states-portal/participation-programme>) oferuje konkretne możliwości finansowania projektów wpisujących się w priorytety organizacji, kładąc nacisk na dokumentowanie, przekaz i podnoszenie świadomości na temat NDK. Program Uczestnictwa UNESCO jest ważnym narzędziem finansowego wsparcia projektów zgodnych z kluczowymi priorytetami organizacji. Został on zaprojektowany specjalnie z myślą o pomocy państwom członkowskim, ze szczególnym uwzględnieniem krajów rozwijających się. Program ten wyróżnia się szerokim zakresem, oferując możliwości finansowania w wielu obszarach kluczowych dla rozwoju społeczeństwa. Obejmują one ochronę bogatego dziedzictwa kulturowego, rozwój wysokiej jakości edukacji, wspieranie badań naukowych oraz promowanie alfabetyzacji medialnej. Krajowe Komisje ds. UNESCO w państwach członkowskich odgrywają kluczową rolę we wspieraniu i promowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Każda komisja działa jako pośrednik między instytucjami krajowymi a UNESCO, pomagając w opracowywaniu i wdrażaniu projektów związanych z ochroną NDK. Komisja oferuje doradztwo i wytyczne dotyczące aplikowania o programy finansowania UNESCO, takie jak Program Uczestnictwa, oraz wspiera społeczności w procesie dokumentowania i ochrony ich dziedzictwa kulturowego. Ponadto aktywnie uczestniczy w podnoszeniu świadomości na temat znaczenia NDK poprzez organizację wydarzeń, konferencji i publikacje.

Fundusze europejskie oferują znaczące możliwości finansowania. Program Kreatywna Europa (<https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>) wspiera projekty w sektorze kultury i kreatywnym, w tym te związane z NDK. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) może finansować projekty przyczyniające się do rozwoju turystyki kulturowej oraz ochrony dziedzictwa

kulturowego w regionach. Zaproszenie do składania wniosków EIT Culture & Creativity, współfinansowane z programu Horyzont Europa, wspiera krótkie, zorientowane na rezultaty projekty, które odpowiadają na bieżące wyzwania w tych sektorach. Szczególną uwagę poświęca się projektom w obszarach takich jak moda, architektura, dziedzictwo kulturowe, media audiowizualne i gry, w celu przyspieszenia komercjalizacji oraz rynkowego wdrożenia innowacji.

W regionach przygranicznych możliwości można upatrywać w programie Interreg (<https://interreg.eu/calls-for-projects/>), aby rozwijać różne produkty i rozwiązania stymulujące rozwój regionalny, co może obejmować działania powiązane z dziedzictwem kulturowym, a w szczególności z niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

Erasmus+ oferuje istotne możliwości finansowania inicjatyw i projektów ukierunkowanych na ochronę oraz promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Powiązanie to jest głęboko zakorzenione w samej koncepcji programu Erasmus+, która kładzie nacisk na różnorodność kulturową, inkluzję, edukację, partycypację młodzieży oraz współpracę międzynarodową. Program wspiera projekty w dziedzinie edukacji na rzecz przekazywania wiedzy i umiejętności związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym poprzez warsztaty, szkolenia, wymianę dobrych praktyk oraz opracowywanie materiałów edukacyjnych. Uczestnictwo młodzieży i obywateli znajduje się w centrum uwagi, a Erasmus+ zachęca młodych ludzi do angażowania się w ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez wymiany młodzieżowe i projekty wolontariatu. Projekty promujące współpracę międzynarodową są wspierane w ramach trzech kluczowych akcji: Akcji 1 (KA1) na rzecz mobilności edukacyjnej osób, Akcji 2 (KA2) na rzecz współpracy organizacji i instytucji oraz Akcji 3 (KA3) na rzecz wsparcia w reformowaniu polityk. Konkretnie przykłady projektów obejmują dokumentowanie tradycyjnego rzemiosła, wymiany młodzieżowe w celu poznawania lokalnych zwyczajów, projekty edukacyjne mające na celu włączenie dziedzictwa kulturowego do programów nauczania oraz szkolenia służące zachowaniu rzemiosła. (<https://www.eur-horizon.org/what-we-do/research/european-research-funding/funding->

programmes/erasmusplus/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAw5W-BhAhEiwApv4goBE6MGGXwod4fHluq1SznkKrzZ31ZtE8nBJV_xgqFqLVymumtC7RbRoC53oQAvD_BwE)

Równolegle Ministerstwo Innowacji i Wzrostu Bułgarii tworzy możliwości finansowania dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) w ramach procedury „Małe Granty Innowacyjne”, będącej częścią programu „Badania, Innowacje i Cyfryzacja na rzecz Inteligentnej Transformacji” (2021-2027). Dodatkowo MŚP mogą skorzystać z blisko 1000 usług doradztwa innowacyjnego za pośrednictwem Platformy Współpracy między uczelniami wyższymi, organizacjami badawczymi a biznesem. Inicjatywy te zapewniają zróżnicowane możliwości młodym ludziom oraz MŚP w zakresie rozwijania ich kreatywnych i innowacyjnych pomysłów, przyczyniając się do kulturalnego i gospodarczego rozwoju kraju. ([https://www.epc.bg/en/open-for-submission-procedure-bg16rfpr002-1005-small-innovative-grants-for-small-and-medium-sized-enterprises-\(smes\)-programme-e-search-innovation-and-digitalization-for-smart-transformation-2021-2027-n23](https://www.epc.bg/en/open-for-submission-procedure-bg16rfpr002-1005-small-innovative-grants-for-small-and-medium-sized-enterprises-(smes)-programme-e-search-innovation-and-digitalization-for-smart-transformation-2021-2027-n23))

Tworzenie różnych produkcji opartych na niematerialnym dziedzictwie kulturowym i ich prezentacja szerokiej publiczności, w tym zagranicznej, jest również finansowane z programów Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększania Odporności (https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/recovery-and-resilience-plan-bulgaria/bulgarias-recovery-and-resilience-supported-projects-nation-wide-investment-scheme_en).

Możliwości mobilizowania zasobów można również znaleźć w instrumentach finansowych Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego (<https://www.eeagrants.bg/en/about-us>). Dobrym przykładem takiego zrealizowanego projektu związanego z niematerialnym dziedzictwem kulturowym jest projekt „Tradycje nas łączą”. Działania projektowe obejmują przygotowanie spektaklu/widowiska „Tradycje nas łączą” (oraz jego prezentację w 10 małych miejscowościach w regionach Kyrdżali, Smolan i Płowdiw oraz w Norwegii), utworzenie szkoły dla dzieci w zakresie

wykonywania lalek w tradycyjnych strojach i tradycyjnych maskach, organizację objazdowej wystawy lalek w strojach ludowych oraz otwartych lekcji tworzenia lalek na świeżym powietrzu w 10 miejscowościach w Bułgarii.

Aby zapewnić zrównoważoną ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) w Bułgarii, kluczowe jest zidentyfikowanie i wykorzystanie różnorodnych źródeł finansowania. Po pierwsze, kluczową rolę odgrywają programy państwowe. Poprzez programy Bułgarskiego Narodowego Funduszu Nauki (BNSF) wspierane mogą być wnioski projektowe tematycznie skoncentrowane na badaniu i dokumentowaniu NDK. Ministerstwo Kultury, za pośrednictwem Narodowego Funduszu Kultury oraz programu „Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe” (zawodowe zespoły i depozytariusze niematerialnego dziedzictwa kulturowego), zapewnia możliwości finansowania projektów związanych z zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego. W przypadku Narodowego Funduszu Kultury wsparcie w obszarze „Dziedzictwo Kulturowe” przygotowywane jest zgodnie z ramami prawnymi i definicjami dziedzictwa kulturowego zawartymi w Ustawie o Dziedzictwie Kulturowym Republiki Bułgarii oraz Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest ono ukierunkowane na ochronę, badanie i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez zintegrowane podejście, a także na cyfryzację dziedzictwa kulturowego. Ma na celu wypracowanie środków służących poprawie dostępu do dziedzictwa kulturowego za pomocą technologii cyfrowych oraz transfer treści kulturowych poprzez turystykę kulturową i wdrażanie zrównoważonych modeli dla przemysłów kulturowych na poziomie lokalnym. Obecnie funkcjonuje ono w dwóch modułach – „Ochrona i Promocja Dziedzictwa Kulturowego” oraz „Przemysły Kulturowe i Turystyka Kulturowa”.

Program „Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe” ma na celu wspieranie profesjonalnej prezentacji sztuki ludowej, rewitalizację działalności zawodowych zespołów ludowych oraz zachowanie i utrzymanie dziedzictwa ludowego na wysokim poziomie estetycznym. Działania obejmują tworzenie nowych produktów artystycznych, spektakli, tematycznych programów koncertowych itp., rozwój i wdrażanie programów edukacyjnych dla uczniów

i studentów oraz tworzenie szkół kreatywnych. Oczekiwane rezultaty działań są ukierunkowane na stworzenie kompleksowych produktów kulturowych, które ukazują różnorodność bułgarskiego folkloru i przyczyniają się do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Produkty te poprawiają możliwości poznawania i studiowania folkloru oraz tradycji, przyciągając zainteresowanie uczących się. Dodatkowo stworzone zostaną warunki do rozwoju potencjału twórczego młodych artystów w dziedzinie folkloru, w tym muzyków, śpiewaków i tancerzy. W ostatecznym rozrachunku rozszerzone zostaną możliwości dostępu do treści kulturowych, zapewniając szersze upowszechnienie i dostępność wartości kulturowych. (https://mc.government.bg/files/10578_Programa%20-%20Ansambli%20-%202024.pdf)

Narodowy Program na rzecz Młodzieży (2021-2025) stawia sobie za główny cel poprawę jakości życia i samorealizację młodych ludzi w Bułgarii, z naciskiem na inwestowanie w ich potencjał. Program jest skierowany do osób w wieku od 15 do 29 lat, a także obejmuje struktury krajowe i lokalne, organizacje pozarządowe oraz innych interesariuszy. W ramach obszaru tematycznego 3, „Czas wolny, kreatywność i kultura”, program ma na celu zapewnienie młodym ludziom możliwości uczestnictwa w różnych inicjatywach, które wzbogacają ich czas wolny, zachęcają do ekspresji twórczej i chronią tradycje. Dąży również do podnoszenia ich osobistej i społecznej kultury oraz afirmowania ich tożsamości. (<https://nism.bg/en/nacionalna-programa-za-mladezta-2021-2025>)

Dodatkowo wiele gmin w Bułgarii posiada programy wspierania lokalnych inicjatyw kulturalnych, w tym tych skoncentrowanych na NDK, a budżet na ten cel jest przyznawany corocznie w ramach gminnego funduszu projektowego „Kultura” (<https://kultura.sofia.bg/>; <https://culture.plovdiv.bg/>; <https://www.varna.bg/en/91>).

4. Strategie współpracy z agencjami państwowymi, organizacjami pozarządowymi i darczyńcami prywatnymi

UNESCO postawiło sobie za cel rozszerzenie udziału różnych organizacji, takich jak organizacje pozarządowe (NGO), społeczności, eksperci, centra

zawodowe i instytucje badawcze, w ochronie niematerialnego dziedzictwa na podstawie przyjętej konwencji. Ustanowiło w tym celu komitet międzyrządowy oraz fundusz dziedzictwa niematerialnego na rzecz wdrażania Konwencji, które wymagają sprawozdań krajowych i podnoszą świadomość w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego.

Konwencja z 2003 roku podkreśla kluczową rolę organizacji pozarządowych w ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Na poziomie krajowym zachęca się Państwa-Strony do włączania organizacji pozarządowych w swoje działania, zwłaszcza w identyfikację i definiowanie NDK, ponieważ NGO często mają najbliższy kontakt ze społecznościami będącymi depozytariuszami tego dziedzictwa. Na poziomie międzynarodowym akredytowane organizacje pozarządowe mogą świadczyć usługi doradcze dla Komitetu Międzyrządowego. Od 2010 roku Zgromadzenie Ogólne akredytowało ponad 170 organizacji pozarządowych. Organizacje pozarządowe, których działalność jest związana z NDK, są zachęcane do ubiegania się o akredytację, szczególnie jeśli pochodzą z krajów rozwijających się.

Zachęca się Państwa-Strony do ustanowienia mechanizmów koordynacji ułatwiających udział społeczności, grup, jednostek, ekspertów i instytucji badawczych w kluczowych działaniach, takich jak identyfikacja i definiowanie NDK, sporządzanie inwentarzy, opracowywanie i wdrażanie programów oraz projektów, a także przygotowywanie dokumentów nominacyjnych. Wreszcie, Państwa-Strony są wzywane do tworzenia i aktualizowania wykazów interesariuszy, którzy mogą prowadzić badania naukowe, techniczne i artystyczne na rzecz skutecznej ochrony NDK, zgodnie z artykułem 13 Konwencji z 2003 roku. Wykazy te stanowią cenne źródło informacji przy identyfikacji kluczowych partnerów w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wśród dobrych przykładów takich organizacji w Bułgarii znajdują się Narodowy Komitet ICOMOS – Bułgaria, Bułgarskie Towarzystwo Historyczne, Bałkańska Fundacja Dziedzictwa oraz stowarzyszenie non-profit „Meshtera – Tradycyjna Wiedza i Rzemiosło” (Portal Informacyjny NGO w Bułgarii

(ngobg.info)). Strategia Innowacji na rzecz Inteligentnej Specjalizacji (ISSS) na lata 2021-2027 to ramy stworzone przez Komisję Europejską, aby pomóc regionom i państwom członkowskim w identyfikacji oraz rozwijaniu ich przewag konkurencyjnych. Osiąga się to poprzez koncentrację inwestycji w kluczowych obszarach o potencjale wzrostu. Jest to kluczowy dokument, który każde państwo członkowskie Unii Europejskiej opracowało w celu ukierunkowania swoich inwestycji w badania i innowacje. Strategia ta nie jest unikalna dla Bułgarii, lecz stanowi część ogólnoeuropejskiej inicjatywy mającej na celu promowanie rozwoju gospodarczego i konkurencyjności regionalnej.

Bułgarska Strategia Innowacji na rzecz Inteligentnej Specjalizacji na lata 2021-2027 (ISSS), przyjęta decyzją Rady Ministrów nr 1015, jest kluczowym narzędziem budowania zrównoważonej i konkurencyjnej gospodarki. Zapewnia ona ramy dla finansowania innowacji, w tym projektów w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK), poprzez programy „Konkurencyjność i Innowacje w Przedsiębiorstwach” (CIEP) oraz „Badania, Innowacje i Cyfryzacja na rzecz Inteligentnej Transformacji” (RIDST). ISSS wspiera projekty NDK w obszarze „Nowe technologie w przemysłach kreatywnych i rekreacyjnych”, promując: cyfryzację dziedzictwa kulturowego (cyfrowe archiwa, wirtualne muzea); innowacyjne produkty i usługi (doświadczenia turystyczne, programy edukacyjne); wsparcie dla przemysłów kreatywnych (rzemiosło, folklor).

Różne dokumenty państwowe i gminne zawierają wytyczne dotyczące opracowania strategii rozwoju kultury, w tym dziedzictwa kulturowego i segmentu niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Plan Bułgaria 2030, Strategia Rozwoju Kultury, Gminne Zintegrowane Plany Rozwoju, które muszą zawierać sekcję poświęconą dziedzictwu kulturowemu). Dokumenty te mapują istniejącą sytuację, jasno definiują interesariuszy i przy zidentyfikowanych źródłach finansowania wymagają jedynie wizji oraz inicjatywy, aby rozwijać badania, ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Skuteczna ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) wymaga złożonych strategii współpracy z różnymi interesariuszami. Interakcja z agencjami państwowymi, które dysponują niezbędnymi zasobami i wiedzą ekspercką, ma nadrzędne znaczenie. Efektywne partnerstwa budowane są poprzez aktywny udział w radach doradczych i grupach roboczych, a także poprzez organizację wspólnych wydarzeń. Aby zapewnić zrównoważony rozwój, konieczne jest łączenie różnych źródeł finansowania i budowanie potencjału w społecznościach lokalnych, by mogły one odgrywać wiodącą rolę w ochronie swojego dziedzictwa.

Skuteczna współpraca z agencjami państwowymi jest uzupełniana przez partnerstwa z organizacjami pozarządowymi (NGO). Organizacje pozarządowe często mają bogate doświadczenie w pracy ze społecznościami lokalnymi i mogą zapewnić wartościowe wsparcie dla projektów związanych z badaniami, dokumentowaniem oraz ochroną NDK, a także ułatwiać wymianę doświadczeń i dobrych praktyk. Ponadto kluczowa jest współpraca z prywatnymi darczyńcami. Aby budować zaufanie i pozyskiwać wsparcie, konieczne jest opracowywanie spersonalizowanych propozycji sponsorskich oraz zapewnienie transparentności i rozliczalności w wykorzystaniu funduszy.

Włączanie społeczności w procesy badawcze, dokumentacyjne i ochronne, jak również organizacja wydarzeń promujących lokalne NDK, to kluczowe czynniki zapewniające trwałość oraz ciągłość dziedzictwa kulturowego. W ramach współpracy regionalnej Bułgaria aktywnie uczestniczy w pracach Rady Ministrów Kultury Krajów Europy Południowo-Wschodniej oraz Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej. Istotne znaczenie ma koordynacja działań naszego kraju przy tworzeniu Funduszu Współpracy Kulturalnej w Europie Południowo-Wschodniej, który będzie wspierał wymianę kulturalną i ugruntuje wiodącą rolę Bułgarii w regionie. Ponadto kraj ten angażuje się w różne inne inicjatywy, takie jak Międzynarodowa Fundacja „Forum Kultur Słowiańskich”, Współpraca Dunajska, inicjatywa 17+1 oraz Sieć Instytutów Kultury krajów Unii Europejskiej. Partnerstwa te oferują niewykorzystany potencjał, który wymaga zaplanowania dodatkowych inicjatyw w celu maksymalizacji szans.

5. Dobre praktyki

W Bułgarii istnieją udane przykłady inicjatyw mających na celu ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Ważnym przykładem jest Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO, zarejestrowane w Sofii. Odgrywa ono kluczową rolę w koordynowaniu wysiłków na rzecz ochrony NDK w regionie oraz w promowaniu współpracy między różnymi interesariuszami. Regionalne Centrum UNESCO w Sofii promuje współpracę regionalną i międzynarodową poprzez tworzenie wyspecjalizowanych sieci służących koordynacji działań i wymianie informacji na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W swoich wysiłkach na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej UNESCO, za pośrednictwem Regionalnego Biura ds. Nauki i Kultury w Europie, powołało w 2007 roku Regionalną Sieć Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Sieć ta stanowi platformę wymiany doświadczeń i wiedzy między ekspertami z regionu, a coroczne spotkania odbywające się w różnych krajach przyczyniają się do zacieśniania współpracy. Aby wesprzeć budowanie potencjału na rzecz wdrażania Konwencji z 2003 roku na poziomie krajowym, Centrum zainicjowało w 2018 roku i utrzymuje sieć uniwersytetów w regionie, co ma na celu wzmocnienie komunikacji między uczelniami, badaczami, instytucjami i depozytariuszami niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także zachęcanie do wymiany informacji i przyszłej współpracy. Ponadto Regionalne Centrum tworzy i utrzymuje sieć organizacji pozarządowych (NGO) aktywnych w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie. Sieć ta ma na celu zachęcanie organizacji pozarządowych do udziału w procesach ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także stworzenie platformy do regularnej komunikacji i dzielenia się informacjami. Poprzez sesje informacyjne Regionalne Centrum UNESCO w Sofii ma na celu informowanie o możliwościach uzyskania akredytacji przy UNESCO oraz promowanie bardziej zrównoważonej reprezentacji geograficznej organizacji pozarządowych akredytowanych przy Konwencji z 2003 roku, ze szczególnym uwzględnieniem regionu Europy Południowo-

Wschodniej. Dodatkowe informacje na temat tej sieci można znaleźć w grupie na Facebooku: (<https://www.facebook.com/groups/430669334489084/>).

Oprócz tych sieci istnieje również Sieć Centrów Kategorii 2 ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Centra te, tworzone i finansowane przez Państwa Członkowskie, przyczyniają się do osiągnięcia strategicznych celów UNESCO. Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO jest jednym z takich centrów, które aktywnie promuje współpracę oraz realizuje inicjatywy na rzecz ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie.

Szczególnie ważne jest zachęcanie depozytariuszy tego niematerialnego dziedzictwa kulturowego do praktykowania działań oraz przekazywania wiedzy i umiejętności przyszłym pokoleniom. Bułgaria ma to szczęście, że do dziś posiada w znacznym stopniu zachowaną formę kultury ludowej w jej synkryzmie – jako nierozzerwalne połączenie dźwięku, ruchu, słowa, rytuału itp. UNESCO stworzyło pilotażowy program UNESCO „Żywe Skarby Ludzkie”, którego częścią jest projekt „Żywe Skarby Ludzkie - Bułgaria”. Wraz z tym sformułowane zostały Wytyczne dotyczące tworzenia krajowych systemów „Żywych Skarbów Ludzkich” (<https://ich.unesco.org/doc/src/00031-EN.pdf>).

6. Wytyczne dotyczące mobilizowania zasobów na rzecz NDK: strategii i narzędzi

Uznając potrzebę ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK) w obliczu współczesnych wyzwań, zapewnienie skutecznego finansowania, dotacji i zasobów dla projektów badawczych, dokumentacyjnych, ochronnych oraz promocyjnych w obszarze NDK wymaga kompleksowego podejścia. Podejście to powinno być osadzone w instrumentach międzynarodowych, takich jak Konwencja UNESCO z 2003 roku, oraz wspierane przez zróżnicowane źródła finansowania, w tym fundusze europejskie, programy rządowe i inicjatywy UNESCO. Trafność, znaczenie i trwałe rezultaty finansowanych inicjatyw zależą od ustanowienia międzysektorowych partnerstw pomiędzy organizacjami z obszaru kultury a branżą turystyczną,

lokalnymi organizacjami i instytucjami i/lub przedstawicielami społeczności lokalnej, dobrowolnymi stowarzyszeniami obywatelskimi, sektorem prywatnym, mediami itp., jak również od pracy z młodą widownią.

U podstaw tego podejścia leży stworzenie jednolitego portalu informacyjnego, pełniącego funkcję scentralizowanego zasobu online. Portal taki zapewni łatwy dostęp do informacji o wszystkich dostępnych źródłach finansowania NDK w Bułgarii, w tym szczegółowe dane o programach krajowych i międzynarodowych, kryteriach aplikacji, terminach oraz wymaganych dokumentach. Aby zapewnić zrównoważony rozwój projektów z zakresu niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK), konieczne jest wdrożenie kompleksowego podejścia obejmującego kilka kluczowych strategii: opracowanie programów szkoleniowych wspierających organizacje i społeczności w przygotowywaniu wniosków projektowych, budowanie sieci ekspertów świadczących usługi konsultacji i mentoringu, promowanie partnerstw publiczno-prywatnych w celu mobilizacji dodatkowych zasobów, a także upowszechnianie najlepszych praktyk i udanych projektów, by inspirować i motywować inne organizacje oraz społeczności.

Bibliografia

Bulgarian Intangible Cultural Heritage. (n.d.). *Intangible cultural heritage element record*. <https://bulgariaich.com/index.php?act=content&rec=59>

EEA and Norway Grants Bulgaria. (n.d.). *About us*. <https://www.eeagrants.bg/en/about-us>

European Commission. (n.d.). *Bulgaria's recovery and resilience supported projects: Nationwide investment scheme*. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/recovery-and-resilience-plan-bulgaria/bulgarias-recovery-and-resilience-supported-projects-nation-wide-investment-scheme_en

European Commission. (n.d.). *Creative Europe programme*. <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>

European Commission. (n.d.). *Interreg calls for projects.*
<https://interreg.eu/calls-for-projects/>

European Commission. (n.d.). *Programme "Research, Innovation and Digitalisation for Smart Transformation 2021–2027."*
[https://www.epc.bg/en/open-for-submission-procedure-bg16rfpr002-1005-small-innovative-grants-for-small-and-medium-sized-enterprises-\(smes\)-programme-research-innovation-and-digitalization-for-smart-transformation-2021-2027-n23](https://www.epc.bg/en/open-for-submission-procedure-bg16rfpr002-1005-small-innovative-grants-for-small-and-medium-sized-enterprises-(smes)-programme-research-innovation-and-digitalization-for-smart-transformation-2021-2027-n23)

European Society of Endocrinology. (n.d.). *Erasmus+ funding programme.*
<https://www.es-e-hormones.org/what-we-do/research/european-research-funding/funding-programmes/erasmusplus/>

Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (2002). *Operational directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.*
<https://ich.unesco.org/doc/src/00031-EN.pdf>

Ministry of Culture of the Republic of Bulgaria. (2024). *Programme for financial support of amateur ensembles.*
https://mc.government.bg/files/10578_Programa%20-%20Ansambli%20-%202024.pdf

Municipality of Plovdiv. (n.d.). *Culture programme of Plovdiv.*
<https://culture.plovdiv.bg/>

Municipality of Sofia. (n.d.). *Sofia culture programme.* <https://kultura.sofia.bg/>

Municipality of Varna. (n.d.). *Culture and arts.* <https://www.varna.bg/en/91>

National Centre for Information and Documentation. (n.d.). *National youth programme 2021–2025.* <https://nism.bg/en/nacionalna-programa-za-mladezta-2021-2025>

UNESCO. (n.d.). *Intangible cultural heritage.*
<https://www.unesco.org/en/intangible-cultural-heritage/grid?hub=365>

UNESCO. (n.d.). *Participation programme.*
<https://www.unesco.org/en/member-states-portal/participation-programme>

Conclusions

Wnioski

Niematerialne dziedzictwo kulturowe (NDK) znajduje się na skrzyżowaniu pamięci, tożsamości i innowacji. W niniejszym podręczniku przeanalizowano jego liczne wymiary – od definicji i ram prawnych po turystykę, zrównoważony rozwój, etykę, współczesne wyzwania oraz integrację z Unią Europejską. Zebrane razem rozdziały ujawniają fundamentalną prawdę: NDK nie jest jedynie zbiorem zwyczajów czy tradycji kultywowanych w izolacji, lecz żywym, ewoluującym świadectwem zdolności ludzkości do tworzenia znaczeń, wzmacniania więzi społecznych i adaptacji do zmieniających się czasów.

Ochrona NDK to zarówno kulturowy obowiązek, jak i szansa dla społeczeństwa. NDK łączy jednostki z ich społecznościami, społeczności z ich regionami, a narody ze wspólnym europejskim i globalnym dziedzictwem. Wnosi ono głęboki wkład w spójność społeczną poprzez umacnianie poczucia przynależności i ciągłości. Jednocześnie NDK odgrywa coraz ważniejszą rolę w zrównoważonym rozwoju, oferując możliwości gospodarcze poprzez turystykę kulturową, przemysły kreatywne i lokalną przedsiębiorczość – pod warunkiem, że obszary te są zarządzane w sposób odpowiedzialny i etyczny.

Rozdziały niniejszego podręcznika pokazują również, że ochrona NDK wymaga delikatnej równowagi między zabezpieczaniem tradycji a otwartością na zmiany. Tradycji nie można skostnieć; muszą one pozostać znaczące dla społeczności, które je praktykują. W czasach, gdy globalizacja, cyfryzacja, zmiany demograficzne, kryzys klimatyczny oraz homogenizacja kulturowa wywierają presję na tradycyjne praktyki, wyzwaniem jest zapewnienie ewolucji dziedzictwa bez utraty jego autentyczności i podmiotowości społeczności. Wzmocni to potrzebę stosowania podejść

partycypacyjnych, w których depozytariusze i praktycy kierują decyzjami dotyczącymi sposobu dokumentowania, udostępniania i przekazywania ich dziedzictwa.

Ustawodawstwo, polityki oraz międzynarodowe ramy prawne – takie jak Konwencja UNESCO z 2003 roku czy Konwencja z Faro – dostarczają niezbędnych narzędzi i struktur. Jednak ich skuteczność zależy ostatecznie od zaangażowania społeczności, odpowiedniego finansowania, współpracy międzysektorowej oraz dobrze zaprojektowanych programów edukacyjnych. Era cyfrowa otwiera nowe możliwości: wirtualna archiwizacja, cyfrowy storytelling, e-learning, sztuczna inteligencja oraz technologie immersyjne mogą zwiększyć dostępność i świadomość społeczną. Mimo to narzędzia te muszą być stosowane z ostrożnością, tak aby szanować prawa kulturowe, suwerenność danych oraz etyczną reprezentację.

W ramach Unii Europejskiej NDK nabiera dodatkowego znaczenia. Wspiera ono wizję Europy „Zjednoczonej w różnorodności” poprzez podkreślanie wspólnych elementów kulturowych ponad granicami – od festiwali i tradycji rzemieślniczych po muzykę, dziedzictwo kulinarne i wiedzę ekologiczną. Jednocześnie celebrytuje bogactwo tożsamości regionalnych i lokalnych specyfik. W ten sposób NDK staje się potężnym medium integracji, dialogu i solidarności. Wzmacniając widoczność lokalnych kultur i umożliwiając współpracę transgraniczną, NDK buduje poczucie wspólnej europejskiej przynależności bez zacierania narodowej czy regionalnej odrębności.

Patrząc w przyszłość, ochrona NDK wymaga długoterminowego zaangażowania, interdyscyplinarnych partnerstw oraz kształtowania kompetencji kulturowych wśród młodszych pokoleń. Społeczności muszą pozostać w centrum wszelkich wysiłków ochronnych, a decydenci polityczni powinni w dalszym ciągu postrzegać NDK jako dynamiczny zasób służący żywotności kulturowej, dobrostanowi społecznemu i zrównoważonemu rozwojowi.

Ostatecznie dziedzictwo niematerialne jest żywym pomostem między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością. Ceniąc je, chroniąc i

odpowiedzialnie promując, dbamy o to, by twórczy duch ludzkości nadal się rozwijał i inspirował przyszłe pokolenia.

**P
A
R
T
N
E
R
S****Transilvania
University
of Brasov**

Project Coordinator

**UNIVERSITY
OF WARSAW****UNIVERSITY OF
WEST ATTICA**
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**Sveučilište u
Zagrebu**
University of Zagreb**UAc**
**UNIVERSIDADE
DOS AÇORES****Foundation PAX Rhodopica**
Working collaboratively to achieve EU's goals

Website

www.inthrace.unitbv.roCo-funded by
the European Union

2023-1-RO01-KA220-HED-000156121

INTHRACE

Civil engagement, integration and better management of the national intangible heritage to raise awareness of European common values – EU context, perspectives and active citizenship